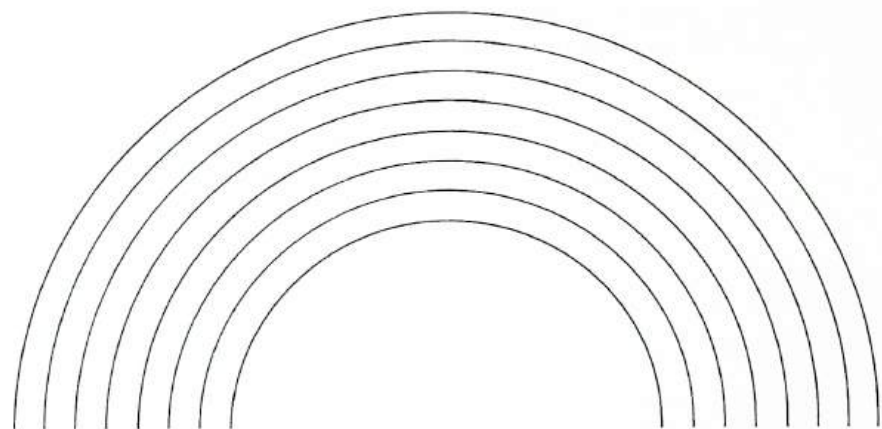

SEPTIŅKRĀSU
VARAVĪKSNE

SEPTIŅKRĀSU VARAVĪKSNE

SEPTIŅKRĀSU VARAVĪKSNE

Lasāmgrāmata 5.klasei

Lidijas Ziemeles redakcijā

Sastādītāji: Gerhards Brēmanis, Edīte Bruna, Zelma Junge, Maruta
Karnupa, Alma Neilande, Dace Švalbe un Lidijs Ziemeles

Erika Magona ilustrācijas un vāka zīmējums

1978
Amerikas Latviešu Apvienība

Šīs grāmatas izdošanu atbalstīja studenšu
korporācija VARAVĪKSNE ar ziedojumu.

Printed by
Augustus Printing Service, Inc.
Lincoln, Nebraska 68502

Priekšvārdi

Kā varavīksne veidojas no septiņām krāsām, tā mūsu grāmatā viens otram blakus sakopoti septiņi sacerējumu paveidi: rakstnieku radītā *prōza, dzeja*, kā arī tautas literātūra jeb garantijas — *dainas* jeb *tautasdziesmas, pasakas, teikas, miklas, sakāmvārdi*. Katram no tiem piemīt sava īpatnība, savs atšķirīgs mirdzums. Visi kopā tie atspoguļo mūsu vārdu mākslu.

Lasāmviela iedalīta 4 nodaļās — *rakstnieku literārie sacerējumi, apraksti, tautas pasakas, tautas teikas*, papildinot katru lasāmgabalu ar temata ziņā tuvām dainām jeb tautasdziesmām, miklām, sakāmvārdiem, pēc iespējas arī dzejoļiem.

Katram lasāmgabalam ar tam pievienoto pārējo vielu seko *jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi*, kas palīdzēs vielas apstrādāšanā.

Atsevišķi sakopotas 3 *dainu* grupas ar attiecīgiem paskaidrojumiem.

Nobeigumā Raiņa dzejolis *Senatne*, kurā gandrīz katrs teikums atbilst kādai grāmatā skartai temai.

Pasaku un *stāstu* viela sakārtota, liekot papriekš vieglākos gabalus, nobeidzot ar grūtākajiem. Skolotājam dota iespēja izvēlēties klases līmenim piemērotu vielu.

Tāpat no jautājumiem, paskaidrojumiem, uzdevumiem, vadoties no skolēnu spējām, skolotājs var izvēlēties, ko ņemt, ko izlaist. Var veiksmīgākiem skolēniem uzdot vairāk un grūtākus jautājumus, bet citiem mazāk un vieglākus.

Dainu skaits ļoti liels, tās var mācīties no galvas vai tikai izlasīt un pārrunāt, parādot skolēniem, ka dainās bieži kāda doma lasāma „starp rindām”. Dainu *nozīme* valodas bagātināšanā un saglabāšanā, personības veidošanā un kultūras vēstures noskaidrošanā ir milzīga.

No tām dainām, kas sakopotas atsevišķās grupās, var uzdot iemācīties tikai dažas, kas labāk patīk. Tās jāizvēlas pašam skolēnam, kas tādā veidā būs spiests izlasīt visas.

Dziedamās dziesmas klasē jāizlasa un jāpaskaidro, bet par teksta iemācīšanos var vienoties ar dziedāšanas skolotāju. Pēdējais būs pateicīgs latviešu valodas skolotājam par teksta noskaidrošanu, un parasti dziedot vārdi vieglāk paliek atmiņā nekā mācoties no galvas. Arī latviešu valodas stundu var atdzīvināt, nodziedot kādu jau iemācītu dziesmu.

Atbildes uz jautājumiem kā vārdos, tā rakstos jāprasa pilnos teikumus. Ja atbildes raksta, tad jāliek rakstīt arī jautājumi, lai skolēns redzētu, ka atbilde veidojas gandrīz no visiem tiem pašiem vārdiem, kas sastopami jautājumā. Tādā veidā atbildēs būs arī mazāk pareizrakstības kļūdu. Mutvārdos atbildēt skolēnam tā paša iemesla dēļ ir vieglāk, ja viņš pats lasa jautājumu.

Domrakstiem sākumā jādod plāns, jo bez tā dažiem skolēniem „nav nekā par ko rakstīt”. Vēlāk skolēni paši var sastādīt plānu.

Zīmēt jāliek, cik vien iespējams, bet gan tikai tiem, kam zīmēšana patīk.

*Ļoti liela nozīme valodas mācīšanā ir *satura atstāstīšanai*, galvenokārt mutvārdos, bet pārbaudīšanas nolūkā paretam arī rakstveidā.*

Bez tam var raksturot galvenos tēlus, izceļot viņu īpašības, analizējot darbību, noskaidrojot, kādi apstākļi pamudinājuši rīkoties tā un ne citādi.

Galvenais tomēr, kas jāpanāk, ir laba lasīšanas prasme un lasītā izpratne.

Sirsniīgi pateicos visiem, kas man palīdzējuši šīs grāmatas veidošanā un tapšanā. Vislielākais paldies maniem kollegām, kas palīdzēja vielu izvēlēties un apstrādāt, un jo sevišķi Gerhardam Brēmanim par palīdzību pēdējā noslēpējumā. Paldies arī ilustrētājam Erikam Magonam par darbu un izdomu.

Pateicība pienākas arī ALA Grāmatu apgādam par grāmatas iekārtošanu un iespiešanu.

Lidija Ziemeļe

Melburnā 1977. gada oktobrī

Saturs

Pasakas un stāsti

Zilēns — Biminita Grunde	3
Pasaka par pieneni — Sūrmaņu Biruta	8
Pienenītes (dzejolis) — Rūdolfs Blaumanis	11
Mazā ābelīte — Mirdza Timma	12
Lakstīgala kroni pina — daina	18
Varavīksne — Irēne Kalniņa	19
Maize — Irēne Kalniņa	24
Ziemsvētki mežā — Jānis Širmanis	30
Teika par Ziemsvētkiem latviešu zemē (dzejolis) — Arturs Kaugars	35
Ziemsvētki — Dzidra Zeberiņa	37
Paeglīša Lieldienas — Lilija Blūma	41
Lieldienu sestdiena — Aspazija	50
Jāņi — Jānis Jaunsudrabiņš	54
Teika par svēto papērksnīti — Jānis Jaunsudrabiņš	59
Kukažiņa — Jānis Poruks	63
Es vārgu sakni aplēju (dzejolis) — Andrejs Eglītis	68
Kaķīša dzirnavas (nedaudz saīsināts) — Kārlis Skalbe	69
Zelta cirvis — Nora Valters	79
Lidojums uz Eiropu — Kārlis Muške	82
Ar garu garu soli — Arnolds Šmits	87
Zvaigžņu sega (nedaudz saīsināts) — Valdemārs Klētnieks	92
Kopsavilkums	100

Dainas

Kas ir dainas	103
Darba tikums un gudrais padoms — dainas	105

Apraksti

Kaķi un kaķīši — Irēne Kalniņa	109
Dzintars (nedaudz saīsināts) — Irēne Kalniņa	114

Es redzēju jūriņā — tautasdziesma	119
Karogi — Arnolds Kurmis	120
Es kaŗā aiziedams — tautasdziesma	125
Nu ardievu, Vidzemīte — tautasdziesma	126
Valodas — Kārlis Pariņš	127
Teici teici, valodiņa — daina	131
Valodiņa (dzejoļa fragments) — Janīna Babre	132
Vārdi, kas nenozīmē to, ko tie nozīmē — Egons Šmits	133

Dainas

Dievs un Laima — dainas	139

Tautas pasakas

Trīs ķēniņa dēli — tautas pasaka	143
Ķēniņš Strazdabārda — tautas pasaka	149
Princese (dzejolis) — Aspazija	153
Bārenīte un mātesmeita — tautas pasaka	154
Tek saulīte tecēdama — tautasdziesma	158
Maza biju, neredzēju — tautasdziesma	158
Zemnieks un velns — tautas pasaka	160
Gans un milzis — tautas pasaka	163
Pasaciņa (dzejolis) — Aspazija	167
Kā radās latviešu tautas pasakas, teikas, mīklas un dainas	168

Dainas

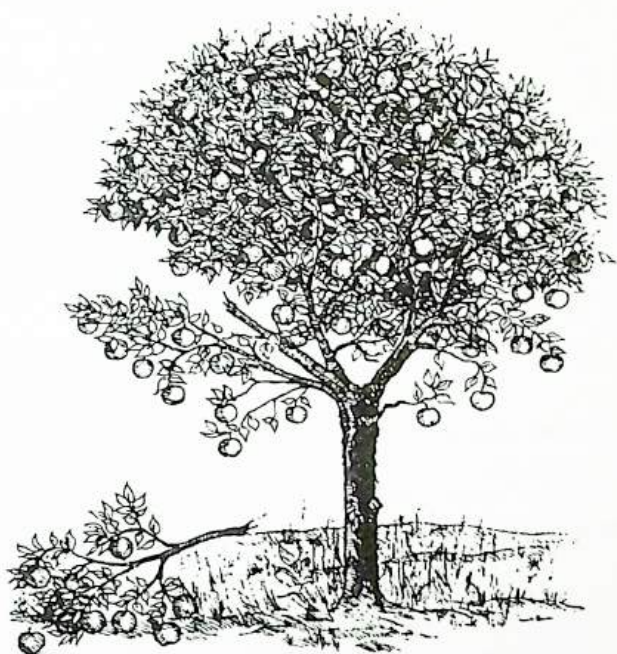
Pērkons, Saule, Mēness un zvaigznes — dainas	171

Tautas teikas

Kā akmeni cēlušies — tautas teika	177
Kā kalni cēlušies — tautas teika	179
Teika par Zilo kalnu — tautas teika	181
Imanta (dzejolis) — Andrejs Pumpurs	183
Div' pļaviņas es nopļāvu — tautasdziesma	185
Gaujas un Tirzas izcelšanās — tautas teika	186
Strauja strauja upe tek — daina	188
Gauja — tautas teika	190
Pie Gaujas (dzejolis) — Rieteklis	192
Kā zemē aprakta nauda žāvējas — tautas teika	193

Bāru dziesmas

Bāru dziesmas	197
Kas tie tādi, kas dziedāja — bāru dziesma	197
Ej, saulīte, drīz pie Dieva — bāru dziesma	197
Senatne (dzejolis) — Jānis Rainis	200
Miklu atminējumi	203
Paskaidroto vārdu alfabētisks saraksts	206
Par autoriem	214
Par sastādītājiem	216

*Pasakas
un
stāsti*

Zilēns

P aukš! Ozola zīle¹ iekrīt zālē.
„Ūja, ūja, auša!² Gandrīz mani nositi!” sabaidīta iesaucas mārīte,³ palēkdama nost. „Ko kāp tik augstu, ja lidot neproti?”

„Es jau nelidoju, es kritu,” zīle taisnojas, sasisto pieri braucīdama⁴
„Kriti no baltajiem mākoņiem?” laipnāk ieprasās mārīte.

„Kur nu no mākoņiem, tepat no ozola zara. Re,⁵ kur mani brāļi un māsas vēl šūpojas,” pret koku rāda zīle.

„Vai tie arī kritīs?” bažijas⁶ mārīte.

„Droši vien,” domā zīle.

„Vai! . . . tad jau man te nav ko stāvēt. Nākošo reizi varbūt nebūšu tik manīga paglābties,” mārīte atver savus sarkanos spārnīņus un aizlido uz rožu krūmu mājas stūrī, drošāku vietu meklējama.

Zīle paliek viena. Caur gaļiem zāļu stiebriem⁷ viņa sāk lūkoties ap sevi.

„Cik savādi,” viņa brīnās. „Domāju, ka mežs ir tikai koku galos, bet tepat apakšā zālē arī ir īsts mežs, ne cauri nevar redzēt.”

Pa zāli viegliem soļiem brien silis.⁸ Ar savu stingro knābi viņš uzsit zīlei: „Kur tu te gadījies?”

„Nokritu no ozola,” zīle stāsta, „bet neknāb man, lūdzu, man sāp.”

„Vai vārds arī tev ir?” silis grib zināt.

„Kā nu vārda nebūs,” lepojas zīle, „mani sauc par Zilēnu, esmu apaļa ozola zīle.”

Silis nepagūst ne atbildēt, divas zīles paušķējamas nokrīt no ozola.

„Te jau pavisam nedroša dzīve,” silis nosaka un aizlido projām.

Pa koka stumbru veikli notek⁹ brūna vāvere. Saņēmusi visas trīs zīles mutē, viņa tās pa vienai aši aprok zemē.

„Vai!” nopūšas Zilēns, acis cieši aizvērdams, „nupat tikai nokritu no ozola, te jau esmu aprakta. Ne dienu, ne sauli vairs nevaru saredzēt.”

¹zīle — šeit: ozola sēkla; arī: putnu suga

²auša — neapdomīgs, vieglprātīgs cilvēks

³mārīte — maza vaboliņa (parasti

sarkana ar melniem punktiņiem)

⁴braucīdama — berzējama

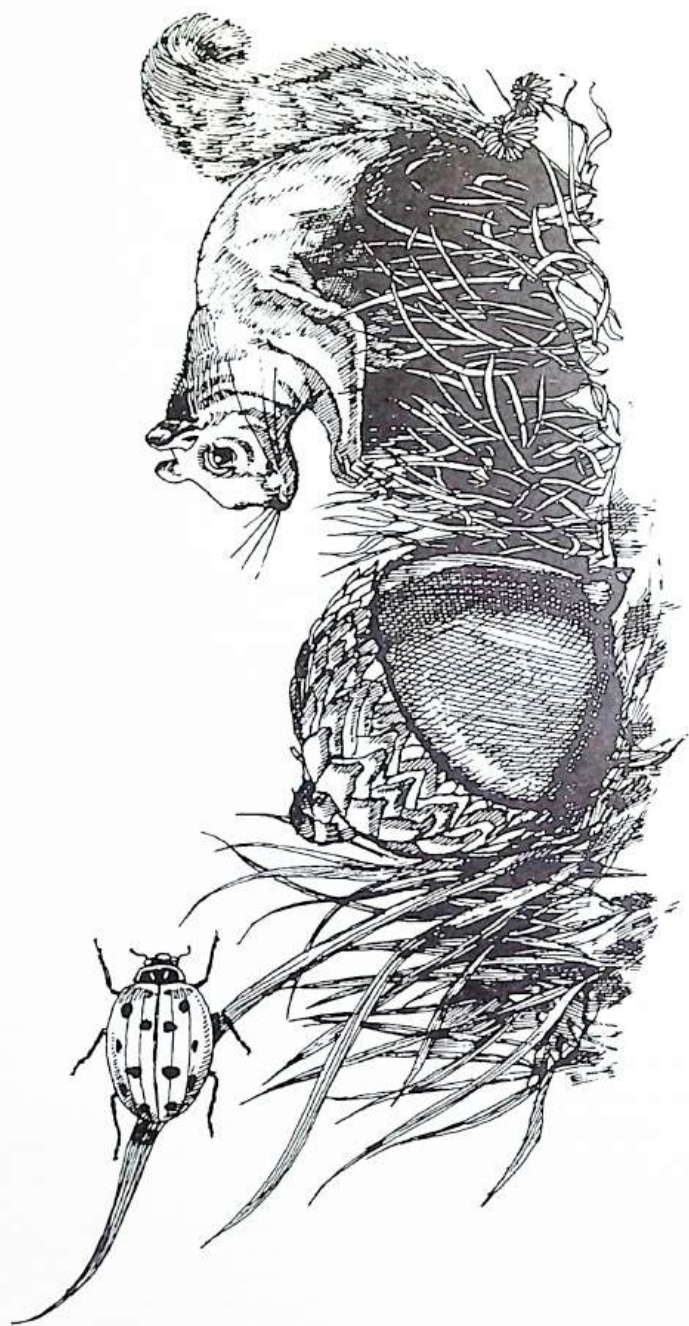
⁵re (salsinājums) — redzi

⁶bažijas — šeit: baiļojas, uztraucas

⁷stiebriem — kātiem

⁸silis — putnu suga

⁹notek — šeit: noskrien

„Nekas, nekas. Pie mums nemaz nav tik slikti,” mierina noskumušo Zilēnu slieka,¹ „mums pašiem sava pasaule. Tā gan nav saulaina, bet saulē taču var tikai izžūt.”

„Nē, nē,” Zilēns bēdājas. „Gaišā pasaule bija man labāka un arī miļāka. Kādēļ vāvere mani te apraka?”

„Viņa tevi glabā ziemai, tad viņa tevi apēdīs,” paskaidro slieka.

Zilēns nodrebinās un nekā vairs negrib no sliekas zināšanām zināt. Iet dienas, iet naktis, iet un iet, bet Zilēns nevar vienas no otrām atšķirt. Visa dzīvošana viņam te ir viena vienīga liela tumsa. Laikam list. Zeme ap zili kļūst arvien slapjāka un slapjāka.

„Ka tikai nenoslikstu,” zīle baiļojas.

Kādu dienu zeme vairs nav slapja. Tā kļūst cieta un auksta, cietāka par sīla knābi, aukstāka par aukstāko vēju. Arī zīle kļūst auksta un nejutīga.

„Diez,² vai nu ir ziema?” viņa vēl nodomā. „Vai nu vāvere nāks mani apēst?”

Kā zīle auksto, gašo ziemu pārdzīvoja, to viņa nespēj atcerēties. Viņa tikai zina, ka no dziļā ziemas miega to pamodināja siltas lietis lāses. Viņa juta savu sirdi pukstam un neatturami laužamies no krūtīm ārā. Kas tad bija? Zīles apvalks pārplīsa, un zaļš asns izbāza savu galvu zālē.

„Kā tu te radies? Vakar vēl nebiji,” zāle vaicāja, asnu apskatīdama.

„Ziemu pārdzīvoju apakšzemē, nu esmu atkal gaišajā pasaulē,” priecādamies stāsta Zilēns.

Pa slapjo, pielijušo zāli steidzas vāvere.

„Atkal satiekamies!” Zilēns pārsteigts iesaucas.

„Kad tad mēs esam tikušies?” vāvere brīnās.

„Tu mani pagājušo ziemu aizmirsi apēst,” Zilēns tai skaidro.

„Kā tas man piemirsās?” nosmejas vāvere. „Bet nekas. Izaudz vien par ozolu, tad tavos zaros varēšu šūpoties.”

¹ slieka — tārpas pasuga

² diez (saīsinājums) — diezin

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Vai tu esi redzējis *ozola zīli*? Vai tavas mājas tuvumā (dārzā, ielas malā, parkā) ir kāds ozols? Vai tam ir *zīles*? Ja kāda nokritusi zemē, pacel to, apskati labi un atnes arī uz skolu! *Kas ir ozola zīle*? Kādas vēl *sēklas* tu esi redzējis? Vai tās ir lielas vai mazas, salīdzinot ar ozola zīli? Kuņiem kokiem vēl sēklas ir lielas?
2. Katrā sēklā ir mazs *diglītis*. Ja sēkla ilgāku laiku stāv mitrumā, diglītis sāk augt — *dīgt*, pārplēš apvalku (miziņu) un spraucas no zemes laukā. Saules gaismā tas kļūst zaļš, un tad to sauc par *asnu*. No digļa attīstās arī *saknītes*, kas spraucas dziļāk zemē iekšā.
3. Pastāsti, kas vajadzīgs, lai sēkla sāktu *dīgt*? Kā *asns* veidojas tālāk, kad tas izkļuvis no zemes? Kādēļ augam vajadzīgas *saknes*?

4. *Izlasi* labi uzmanīgi sekojošos teikumus:

(a) Sēklas var *sēt*.

Māmiņa paņēma burkānu sēklas un izgāja dārzā. Ko viņa gribēja darīt? Viņa gribēja *sēt* sēklas dobē.

(b) Matu lenti var *siet*.

Māsa paņēma matu lenti un piegāja pie spoguļa. Ko viņa gribēja darīt? Viņa gribēja *siet* lenti matos.

Ko māmiņa darija? Māmiņa *sēja* sēklas dobē. Ko māsa darija? Māsa *sēja* lenti matos.

Ievēro *starpību*, izrunājot vārdus *sēja* sēklas un *sēja* lenti!

5. Uzraksti atbildes uz jautājumiem, lietojot atbildēs vārdu *sēt*:

- (a) Ko var darīt ar sēklām?
- (b) Ko tu dari ar radisu sēklām?
- (c) Ko tu vakar darīji ar gurķu sēklām?
- (d) Ko tu rīt darīsi ar magoņu sēklām?

6. Uzraksti atbildes uz jautājumiem, lietojot atbildēs vārdu *siet*:

- (a) Ko var darīt ar auklu?
- (b) Ko māsa dara ar matu lenti?
- (c) Ko tu aizvakar darīji ar kurpju saitēm?
- (d) Kā tu parīt piestiprināsi stādus pie mietiņiem?

7. Man patīk *siet* skautu mežglus. Man patīk *sēt* sēklas dobēs.

Noraksti sekojošos teikumus, ierakstot arī izlaistos vārdus:

(a) Sestdien gaidu un skautu nodarbībās mēs . . . dažādu mežglus.

(b) Pēc tam mēs skolas dārzā . . . puķu sēklas apaļajā dobē.

8. *Uzzīmē ozola lapu un zili!*

9. Atstāsti pasakas galvenos notikumus!

10. *Dainas jeb tautasdziesmas:*

Ozoliņ, ozoliņ,
Tavu lielu resnumiņu!
Tek bitīte trīs dieniņas,
Nevarēja aptecēt.

Ko līdz gaŗš ozoliņš,
Kad nav zīles galiņā?
Ko līdz daiļš tēvadēls,
Kad nav gudra padomiņa?

Ai liepiņa, platlapīte,
Apsedz mani lietīņā!
Ozoliņš mīļi segtu,
Šauras lapas, nevarēja.

Atminiet, sveši ļaudis,
Kas guļ kaula kažokā?
— Riekstiņš kaula kažokā,
Sēž zaļā krēsliņā.

11. *Parunas: Vīrs kā ozols. Meita kā liepa.*

12. *Mīklas:*

(a) Maza maza sieviņa, viena mice galviņā.

(b) Gaļa iekšā, kauli ārā.

(c) Jo vairāk ēd, jo vairāk atliek.

Izskaidro mīklas!

Pasaka par pieneni

K atru pavasari pļavās, grāvmalās un zālajos notiek lielas pieneņu sapulces.¹ Izskatās, ka kāds milzis būtu piegrābis pilnas riekšavas² koši dzeltenu pogu un tās izbārstījis pa roku galam, kur tik pagadās. Dzeltenās pogas priecīgi smaida, un katrā no tām ir daļa saules siltuma. Priecīgajās pieneņu sejās skatoties, bēdas, kas dažreiz dzīvo cilvēku sirdīs, nokaunas un paslēpjas sirds kambaņu³ vistumšākajos kaktos.

Pienenes sapulcēs klusu sačukstas savā starpā un viena otrai stāsta, ka pavasaris ir klāt! Smaidīdamas tās apliecina,⁴ ka pēc katras ziemas pavasaris atkal atnāk. Tā ir brīnišķīga vēsts,⁵ kuŗu ir vērts atkal un atkal no jauna atkārtot un dzirdēt.

Bet pilsētā starp akmeņiem bija izspraudusies⁶ vientuļa pieneniĶe, kam nebija nevienas kaimiņienes, ar kuŗu pārrunāt pavasaŗa atnākšanu. Velti pēc kādas sarunu biedrenes izskatĶjusies, pilsētas pienene nokāra galviņu.

Tad gadĶjās, ka starp zvĶrbuĶiem, kuŗi knābāja ielas gruzus, atradās kāds ar mĶkstu sirdi un iejutĶgu dabu, kas starp zvĶrbuĶiem ir liels retums. ZvĶrbuĶis pielēca vientuĶīgajai pienenei un apvaicājās,⁷ kāpēc šĶ izskatoties tāda skumĶga.⁸ Pienene izsūdzēja tam savas bēdas. Viņa, lūķ, arī labprāt piedalĶtos lielajā pieneņu sapulcē pļavā aiz pilsētas, bet ko lai dara, ja saknes tik cieši iesprūdušas⁹ akmeņu spraugās,¹⁰ ka nevar tikt no vietas.

DraudzĶgais zvĶrbuĶis uzlidoja uz sētas malas un sāka pārdomāt, kā pienenei palīdzēt. Gaŗām steidzās dienvidu vējš, gluŗi sakarsis no straujā¹¹ skrēĶiena. IeraudzĶjis domĶgo zvĶrbuĶi, vējš apstājās. DomĶgu zvĶrbuĶi viņš vēl nekad nebija redzējis un tādēĶ nolēma ar to aprunāties. ZvĶrbuĶis pastāstĶja vējam par pienenes bēdām. Vējš jautri iesmējās, uzpūta pienenei siltu elpu un pačukstēja:

¹sapulces — apspriedes, sanāksmes

²riekšavas — kopā saliktas abas saujas

³kambaņu — istabu

⁴apliecina — apstiprina, apgalvo

⁵vēsts — ziņa

⁶izspraudusies — ņeit: uzdĶgusi

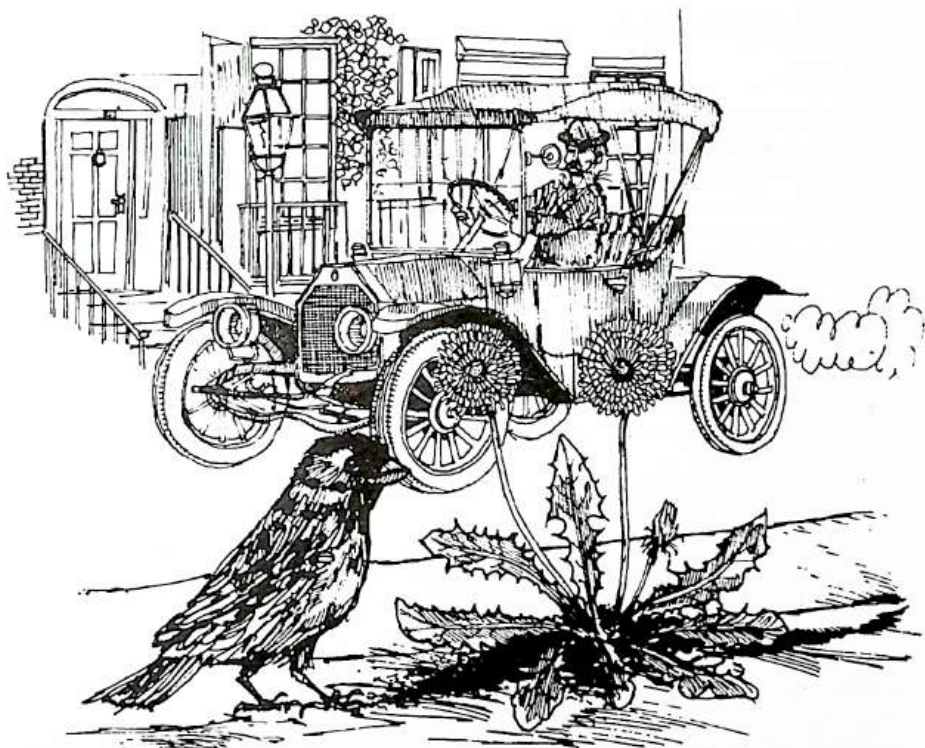
⁷apvaicājās — apjautājās, apprasĶjās

⁸skumĶga — bēdĶga, sēŗĶga

⁹iesprūdušas — aizķērušās

¹⁰spraugās — ņaurās starpās

¹¹straujā — ātrā

„Pacieties mazliet! Rīt es atkal būšu klāt un tev palīdzēšu!”

Līdz rītam pienenes dzeltenie ziedlapu stariņi bija pārvērtušies baltās pūkās, kuņas bija tikpat vieglas kā vēja elpa. Te jau arī bija klāt pats laipnais dienvidu vējš. Ar maigu roku tas notrauca¹ pienenes pūkas, aiznesa tās pāri namiem² un sētām un izkaisīja pļavā. Vientuļā pienene ardievām pamāja zaļo pogaļu³ — viņa zināja, ka citu pavasari viņas bērni varēs piedalīties līksmajā⁴ pieneņu sapulcē un tas būs gandrīz tāpat, kā kad viņa pati tur būtu. Nu viņai sirds bija mierīga.

Bet kas notika ar zvirbuli? To nemaz nav grūti uzminēt. Kā visās pasākās: ja viņš nav nomiris, tad dzīvo laimīgi vēl šo baltu dienu⁵ un draudzējas ne tikai ar citiem zvirbuliem, bet arī ar pienenēm un dienvidu vēju.

¹notrauca — šeit: viegli nopūta

²namiem — mājām, ēkām

³pogaļu — šeit: noziedējušu pienenes galviņu

⁴līksmajā — priecīgajā, jautrajā

⁵vēl šo baltu dienu — vēl šodien

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. *Pienene* — *savvaļas* (pļavu) *puķīte* koši dzelteniem ziediem. Pēc noziedēšanas dzelteno ziedlapu vietā rodas baltas *pūciņas* ar *sēkliņu* galā, kuŗām izsējoties rodas jaunas pieneses. Izlasi uzmanīgi pavasara aprakstu pasakā! Pastāsti vai uzraksti, kādas *pļavu* un *lauku* puķītes tu pavasarī esi ievērojis! Sameklē un apskati ziedošu un noziedējušu pieneni. Pastāsti, kādas ir pienenų *sēklas*! Kādas vēl sēklas tu pazīsti? Kas pienenų sēklām palīdz *izsēties*? Kā izsējas citas sēklas, kas ir lielākas un smagākas?
2. Kādas dārza puķes tu pazīsti? Kuŗas no tām aug tavā dārzā? *Lauku* puķes pašas iesējas un aug. Kā rodas dārza puķes?
3. Kā draudzīgais zvirbulis palīdzēja vientuļai pienenī? Ko pienene tagad zināja par nākošo pavasari? Kas būs pieneses bērni?
4. Kā varētu izteikt citiem vārdiem:
  - (a) Bēdas nokaunas un paslēpjas sirds kambaŗu vistumšākajos kaktos.
  - (b) Zvirbulis ar mīkstu sirdi un iejutīgu dabu.
  - (c) Vēl šo baltu dienu.
5. Pirmajā rindkopā (paragrafā) ir teikums, kuŗā ir vārds *smaida*. Atrodi un izlasi to!

Vai tu proti: smaidīt, smiet, smīnēt, smīdināt? Kāda starpība ir starp: smieklēm, smaidu un smīnu?
6. Izdomā teikumus ar sekojošiem vārdiem:

(a) vaicāt jautāt prasīt	(c) liksms jautrs priecīgs
(b) straujš ātrs veikls izveicīgs	(d) bēdīgs skumīgs sērīgs

vai: bēdas   skumjas   sēras
7. Uzraksti *domrakstu* par savu dārzu! Ja pie tavas mājas dārza nav, tad apraksti kādu citu dārzu vai parku! Sekojošie jautājumi tev palīdzēs domrakstu sacerēt:
  - (a) Vai dārzs ir liels vai mazs?
  - (b) Kas dārzā aug (kādi koki, krūmi, puķes, dārzāji)?
  - (c) Kuŗas puķes tev vislabāk patīk? Kādēļ?
  - (d) Kas dārzu kopj? Ko dārzā dara tētis, ko māmiņa, ko tu vai tavi brāļi vai māsas?
  - (e) Kādi darbi dārzā jādara pavasarī, kādi vasarā, rudenī, ziemā?

8. *Paruna*: Vīrs un vārds. Uz kādu notikumu pasakā šo parunu var attiecināt?
9. *Mikls*: Dzeltena gotiņa, rūgts pieniņš. Izskaidro šo mīklu!
10. *Dzejolis*:

Pienenītes

Pienenītes, pienenītes
 Sēd uz zaļas pakalnītes;¹
 Iet garām mīļā saule,
 Dod visām laburītu.

Pienenītes, pienenītes,
 Mums tā skaisti radoties;²
 Visa esmu tīra zelta,
 Jums zeltīti lindraciņi.³

Rūdolfs Blaumanis

Kā tu saproti izteicienu: Visa esmu tīra zelta? Vai tas nozīmē, ka saule ir *no zelta* un ka šis zelts *nav netīrs*?

¹ *uz pakalnītes* — uz kalniņa, paugura
² *radoties* — kļūt par radiem, būt radiem

³ *lindraciņi* — svārciņi, brunciši

Mirdza Timma

Mazā ābelīte

Mazā ābelīte bija pati jaunākā ābeļu dārza iemītniece.¹ Tādēļ viņai pavasarī izplauka tikai daži ziedi. Rudenī, kad lielās ābeles spīdēja, kā sarkanām krellēm piebērtas, ābolu rotā, mazajai ābelītei nogatavojās viens vienīgs ābols. Ziedu laikā pie lielajām ābelēm ciemojās bites, tur zūmēja² kukaiņi un priecādamies apstājās bērni, bet mazo ābelīti neviens neievēroja. Mazā sašuta³ un vēlējās nākošajā gadā tikpat pilnus zarus kā lielajām ābelēm.

Koki uzmodās no ziemas miega. Pavasaris naktī apstaigāja dārzus, pumpurus dāvēdams. Mazā ābelīte palika nomodā, lai nepalaistu garām Pavasara apciemojumu mūsu dārzam.

Pavasaris ieradās un iemeta pumpuru sauju mazajā ābelītē. Bet kociņš lūdzās:

„Dod man tik daudz pumpuru kā lielajām ābelēm, lai arī mani apbrīnotu.”

Pavasaris pamācīja: „Pagaidi, kamēr pieaugsi.” Mazā ābelīte, nespēdama samierināties ar niecīgo ziedu sauju, izvilka saknes no zemes un apstaigāja guļošās ābeles, no katras paņemdama mazliet⁴ ziedu. Kad viņa atgriezās savā vietā, ābelītes zari un zariņi lika pilni baltu ziedu pumpuru.

No rīta lielās ābeles brīnījās, ka Pavasaris tā apdāvinājis ābelīti, bet klusēja.

Saskrēja bites un priecājās par sārto ziedlapu kupenām⁵ ābelītē. „Cik skaists kociņš! Cik daudz ziedu! Neviena ābelīte nevar sacensties ar šo jauno, čaklo kociņu,” bites slavēja mazo.

Ik dienas salaidās jauni bišu bari skatīt neredzēto brīnumu. Mazā staroja priekā.⁶ Viņai ļoti patika uzslavas.⁷ Ābelīte labprāt auklēja⁸ vieglo ziedu nastu,⁹ kas neprasija daudz spēka un barības.

Ziedi nokrita, un to vietā Vasara dāvināja zaļus ābolīņus.

„Tev es došu piecus,” viņa teica mazajai ābelītei.

¹ iemītniece — iedzīvotāja

² zūmēja — sanēja, zuzēja, sīca

³ sašuta — šeit: jutās apvainota

⁴ mazliet — nedaudz, drusku, drusciņ

⁵ kupenām — kaudzēm

⁶ staroja priekā — izskatījās ļoti priecīga

⁷ uzslavas — uzlielīšana, uzslavēšana

⁸ auklēja — šūpoja

⁹ nastu — nesamo; šeit: turamo

„Tikai piecus! Nē, nē, dod man katra zieda vietā āboliņu!” kociņš lūdzās, vēlēdamies vēl vairāk lepoties.¹

Vasara smaididama kratīja galvu.

„Gaidi, kamēr paaugsies!”

Mazā ābelīte uzmeta lūpu,² domādama: „Ļaunā Vasara! Nekā man nespītēsi.³ Rīt mani apbrīnos un slavēs vēl vairāk nekā pavasarī.” Naktī mazā ābelīte atkal izvilka saknes no zemes un apstaigāja aizmigušās ābeles.

Rīta saules staros izbrīnījušās ābeles berzēja acis: mazās ābelītes zaros bija vairāk zaļu āboliņu nekā lapu. Ja Vasara tā vēlēja, tad ābelēm nebija nekā ko teikt, kaut gan viņas domāja, ka neesot pareizi uzkraut tādu nastu jaunam kociņam. Vecās ābeles zināja to, ko mazā ābelīte vēl nezināja: cik daudz spēka prasa augošie āboli un cik smagi tie liec zarus lejup. Mazā priecājās, ka kukaiņi skaļi brīnījās, putni salaidās no apkārtējiem mežiem un koki ārpus dārza ziņkārīgi pastiepa galotnes uz šo pusi. Visi viņu apbrīvoja un cildināja.⁴

Mazās ābelītes prieki ar zaļajiem āboliņiem drīz vien pārvērtās bažās.⁵

„Mēs esam izsalkuši!”⁶ kļiedza mazie. Ābelīte ļāva kāpt augšup pa stumbru cukurotai sulai, ko izveidoja saknes, rakdamās zemē un sūkdamas tur barības vielas. Tomēr sulas nepietika visiem āboliņiem, jo kociņš vēl bija jauns, tā saknītes sīkas un mazas.

Mazā ābelīte atrāva pati sev⁷ barību, audzēdama āboliņus. Viņa būtu kaunējusies ierādīt lielajām ābelēm, ka nespēj nest bagātīgo ražu.⁸

„Met daļu ābolu zemē!” mācīja vecās ābeles, bet mazā neklausīja, baidīdamās zaudēt apbrīnotājus.

„Man nav grūti,” ābelīte mēloja.

Ļaudis sanāca, brīnījās, skatījās un priecājās. Tikai vecās ābeles kratīja galvas, neparedzēdamas nekā laba.

Ar katru dienu āboli kļuva smagāki un vilka trauslos⁹ zarus lejup. Ābelīte turēja savu nastu nesūdzēdamās, bet kādā dienā tā pārsniedza kociņa spēkus. Trakš! — noknikšķēja zars un nolūza. Trakš! — lūza otrs un noslīdēja lejup gar stumbru. Pati galotnīte nolika.

„Met zemē ābolus!” sauca vecās ābeles. Bet bija jau par vēlu. Arī galotne nolūza. Tur nu stāvēja citkārt¹⁰ skaistais kociņš sakropļots un neglīts, neviens to vairs neapbrīvoja. Putni nemetās aplauzītos zaros, kukaiņi lidoja kā gar tukšu vietu. Mazā ābelīte raudāja.

¹lepoties — lielties

²uzmeta lūpu — apvainojās

³nesaspītēsi — šeit: nepadarīsi

⁴cildināja — slavēja

⁵bažās — raizēs, bēdās

⁶mēs esam izsalkuši — mums gribas ēst

⁷atrāva sev — neizlietoja sev

⁸bagātīgo ražu — šeit: daudzos ābolus

⁹trauslos — vārigos, viegli lūstošos

¹⁰citkārt — citreiz, iepriekš

Vecās ābeles skaļi rājās uz Pavasari un Vasaru par neprātīgo rīcību, žēloja mazo ābelīti un solījās sūdzēties Laika vecim. Mazajai klausoties metās¹ auksti un karsti. Viņai cits nekas neatlika kā atzīties,² kā viņa tikusi pie āboliem.

Vecās ābeles apklusa, tur nekas nebija vairs darāms. Bet mazā ābelīte rūgti nožēloja, ka nav pratusi gaidīt, jo aizlauztie zari vairs nekad nenesa ziedus un augļus.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kas ir *ābele*? Kas ir *ābols*? Ar ko *bumbieři* atšķiras no āboliem? Kas tiem ir kopīgs? *Bumbieris* ir auglis. *Bumbiere* ir koks. Kas tev garšo labāk, bumbieři vai āboli?
2. Kad ābeles izskatās *visšķaistākas*? Kādā krāsā ir ābeļu *ziedi*? Kādā krāsā ir *āboli*?
3. Kādas ābolu *šķirnes* tu zini? Kuņi āboli tev garšo vislabāk? Vai tavā dārzā aug ābeles? Kādas šķirnes tās ir?
4. Kas ābelē rodas vispirms? Kā rodas ābols? Kā tas attīstās tālāk?
5. Ko Pavasaris vispirms izdalīja ābelēm? Cik pumpuru dabūja mazā ābelīte? Vai viņa bija apmierināta? Kādēļ Pavasaris viņai nedeja vairāk pumpuru? Ko ābelīte darīja naktī? Kādēļ? Kas priecājās par ābeļu ziediem? Kādēļ visi brīnījās par mazo ābelīti? Kad ziedi nobīra, ko Vasara dāvināja ābelēm ziedu vietā? Cik ābolu Vasara deva mazajai ābelītei? Ko mazā ābelīte teica? Ko viņa naktī atkal darīja? Kādēļ viņa to darīja naktī? Ko vecās ābeles domāja, kad no rīta ieraudzīja mazās ābelītes zaros tik daudz ābolu? Ko vecās ābeles zināja, bet mazā ābelīte nezināja? Kā ābelītei klājās, kad āboliņi sāka augt lielāki? Ko vecās ābeles ieteica viņai darīt? Kādēļ mazā ābelīte neklausīja? Kas beidzot notika ar ābelītes zariem un galotni? Kāda tagad izskatījās mazā ābelīte? Uz ko vecās ābeles dusmojās par to, ka mazajai ābelītei bija tik daudz ābolu? Vai Pavasaris un Vasara bija vainīgi? Kas bija vainīgs? Kam ābeles gribēja sūdzēties? Ko tad mazā ābelīte darīja? Kā mazā ābelīte tagad jūtās?
6. Ko mēs varam mācīties no tā, kā mazajai ābelītei izgāja? Kurš no sekojošiem *sakāmvārdiem* to vislabāk izteic?

(a) Apdomā labi, iekām ko uzņemies! (*iekām nozīmē: pirms*)

(b) Sargies pats, tad Dievs tevi sargās!

¹metās — kļuva

²atzīties — pateikt taisnību

- (c) Nelaime nenāk brēkdama.
(d) Ne viss ir zelts, kas spīd.

Izskaidro, kā tu šos sakāmvārdus saproti attiecībā uz mazo ābeliti!

7. Vai *koks* var izvilkt saknes no zemes, staigāt apkārt un atkal atgriezties savā vietā un augt tālāk? Protams, ka nevar. Tā ir *fantazija*. Pasakās bieži *nedzīvas lietas* tiek tēlotas kā *dzīvas būtes*, kas domā, runā un darbojas līdzīgi cilvēkiem. Vai tu vari izskaidrot, kādēļ šai pasakā vārdi *Pavasaris* un *Vasara* rakstīti ar *lielo burtu*? Kas varētu būt *Laika vecis*?

8. Izvēlies pareizo vārdu: Mazā ābelīte gribēja daudz ābolu, tādēļ ka viņa bija

(a) gudra (b) iedomīga (c) bailīga

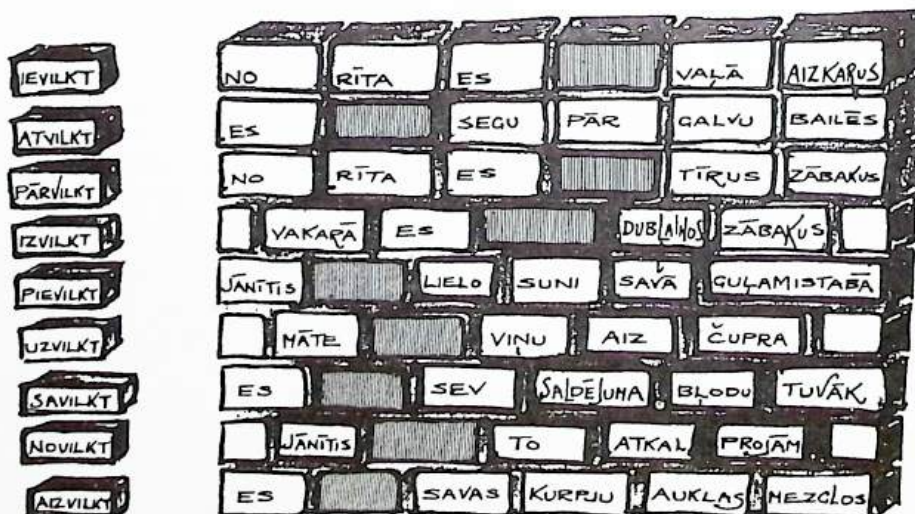
Mazā ābelīte nemeta zemē savus āboliņus, tādēļ ka tad viņai būtu

(a) bailes (b) prieks (c) kauns

9. Pasakā ir teikts, ka mazā ābelīte *izvilka* saknes no zemes. Atceries, ka vārds *vilkt* saistās ar darbību, piemēram, *uzvilkt* vai *novilkt* mēteli, bet vārds *valkā* apzīmē *ilgstošu* darbību, piemēram, *valkā* vienu mēteli visu ziemu, vai *novalkā* kurpes, t. i., *valkā* kurpes, kamēr tās noplīst.

10. Vārdu mīklas*:

(a) Parādi, ka tu zini sekojošo vārdu nozīmi, ieliekot katrā sienas caurumā (1. zīmējumā) pareizo ķieģeli. Uzraksti šos teikumus burtnīcā (ne grāmatā)!

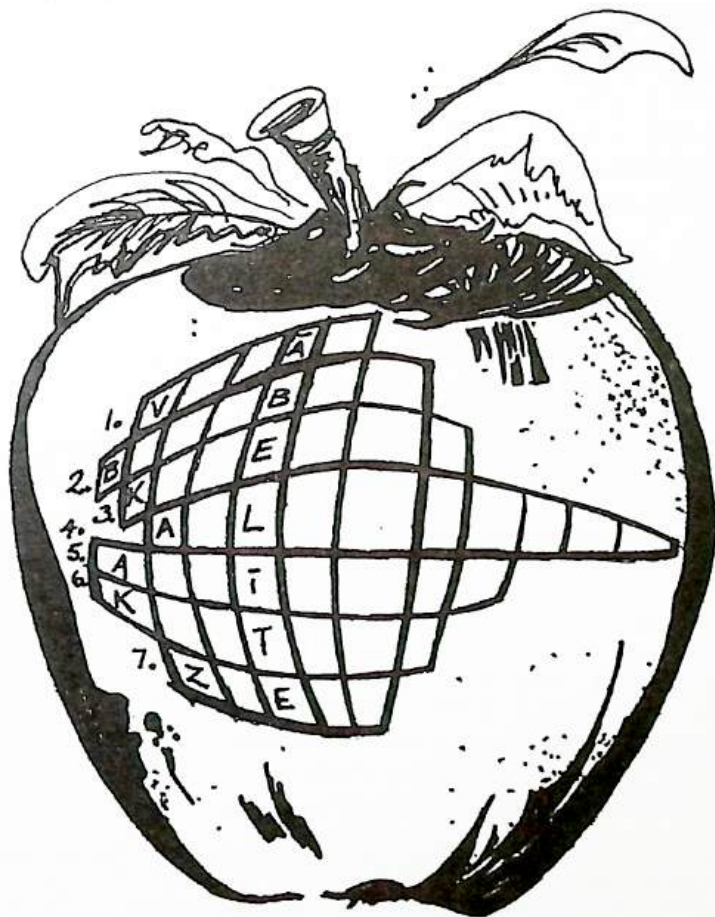

1. zīmējums

* Zīmējusi Dace Švalbe.

(b) Skat. 2. zīmējumu.

1. V — — — — ābeles zināja to, ko mazā ābelīte vēl nezināja.
2. Daudz ābolu prasa daudz b — — — — —.
3. Bites priecājas par sārto ziedlapu k — — — — —.
4. Putni nemetās a — — — — — zaros.
5. Ābelītei cits nekas neatlika kā a — — — — —.
6. Vasara smaididama k — — — — — galvu.
7. Pumpurs pārvēršas par z — — — — —.

2. zīmējums

11. Mīklas:

- (a) Viens stāv, divi simti karājas.
- (b) Augšpēdu kokā karājas.

- (c) Balts cietums, melni cietumnieki.
 (d) Mazs mazs vīriņš vienā kājā karājas.
 (e) Maza maza mājiņa, neviena lodziņa;
 Pieci mazi kambarīši, katrā divi melni vīri.
 (f) Kas tie tādi draiskuliši,
 Ābeļziedus notraukuši,
 Paši zaros sakāpuši,
 Vienā kājā karājas?

12. *Dainas:*

Daiļa sēta arājam
 Pašā kalna galiņā:
 Visapkārt liepu koki,
 Vidū zied ābelītes.

Lakstīgala kroni pina

Lakstīgala kroni pina
 Manā rožu dārziņā;
 Ai rai ridi rā, ai ridi rālalā,
 Manā rožu dārziņā.

Ne man miega, ne darbiņa,
 Lakstīgalu klausoties.

Māte mani rātin rāja,
 Ka es liela dziedātāja.

Tā, māmiņa, tava vaina,
 Ka es liela dziedātāja:

Kam tu kāri šūpulīti,
 Kur pogoja lakstīgala!

13. Kas ir *lakstīgala*? Mazs putniņš ar lielisku, spēcīgu balsi, vislabākais no dziedātāju putniem Eiropā. Sevišķi skanīga dziesma tai lakstīgalu sugai, kas mīt Latvijā, Lietuvā un Polijā. Lakstīgalas dziedāšanu latvieši dēvē par *pogošanu*. (Lakstīgala pogo, bet aukstā laikā zēns pogā ciet mētelī.)
14. Kā tu saproti izteicienu: *Lakstīgala kroni pina*? Kādu vārdu var teikt vārda *kronis* vietā? Vainags ir *lokveidīgs* (apaļš). Vai vainagam ir gals? Tāpat lakstīgalas pogošanai Latvijā vasaras pirmajā pusē — līdz Jāņiem — nav gala, viņa *pogo* cauru nakti un arī dienu, varbūt tikai pašā pusdienas laikā mazliet pieklustot.
15. Kāda starpība ir starp vārdiem *klausīties* un *dzirdēt*? Vai tie nozīmē gluži vienu un to pašu?
16. Kādēļ dainā teikts: *Māte mani rātin rāja*? Tāds vārdu atkārtojums dainās bieži sastopams. Tas *pastiprina* darbību (daudz un bieži rāja).

Varavīksne

Katrs zina, ka varavīksnes galā atrodas zelta pods un ka to sarga rūķi. Tā vismaz tas līdz šim ir bijis līdz kādai dienai. Rūķis, kas to dienu bija atbildīgs par zelta podu, nekādu briesmu neparedzēja; viņš zelta podu sargāja jau kādus 900 gadus, un vēl neviens nekad varavīksnes galu nebija atradis. Pa brīžam rūķis pat garlaikojās un mazliet apskauda citus rūķus, piemēram, tos, kam bija visādas dēkas¹ ar Sniegbaltīti.

Kā daudzās citās reizēs nolija lietūs, iznāca saulīte, un varavīksnes krāsainais loks parādījās debesīs. Rūķim vēl arvien aizrāvās elpa, vērojot mirdzošās krāsas, kas nobeidzās zālītē taisni viņam priekšā. Tā jūsmodams, rūķis nedzirdēja soļus sev aiz muguras.

„Man vakar te tuvumā pazuda bumba. Vai tu neesi redzējis?” droša balss jautāja. Rūķa izbīlis² un pārsteigums bija gluži neaprakstāms — ieplēstām acīm viņš blenza³ svešajā radījumā.⁴

Tā bija pamaza meitene basām⁵ kājām un vasaras raibumainu degunu; pēc Sniegbaltītes viņa neizskatījās nemaz.

„Labi, varavīksnes galu tu atradi, bet zelta podu tu tik viegli nedabūsi!” rūķis sāka atgūties⁶ no pārsteiguma. Meitene atsēdās uz sarkaniem ratiņiem, ko vilka pie rokas, un vēroja⁷ rūķi.

„Vai tad kāds vēl tic tai vecajai teikai?” viņa jautāja. „Tas taču ir tikai sens īru ticējums.⁸ Skolotāja mums stāstīja, ka vikings agrāk sauca varavīksni par tiltu uz debesīm. Grieķi domāja, ka varavīksne ir ceļš, pa kuŗu dieviete Īrisa nes pārējo dievu ziņas cilvēkiem. Mēs tagad jau sen zinām, ka tie ir tikai ticējumi!”

„Ticējumi!” rūķis piesarka kā ķirsis. „Vai tad tu neredzi mani un varavīksnes galu? Un zelta podu?”

„Visu ko var zinātniski izskaidrot,” skuķe⁹ tīri vīzdegunīgi¹⁰ atbildēja. „Tu, piemēram, droši vien, darbojies ar baterijām,” meitene pasniedzās meklēt paslēptās baterijas. Rūķis uzlēca uz zelta

¹ dēkas — piedzīvojumi, avantūras

² izbīlis — izbailes

³ blenza — stīvi skatījās

⁴ radījumā — šeit: cilvēkā

⁵ basām — plikām, kailām

⁶ atgūties — atjēgties

⁷ vēroja — uzmanīgi aplūkoja, apskatīja

⁸ ticējums — šeit: māņi

⁹ skuķe — meitene

¹⁰ vīzdegunīgi — lieltīgi, nekautrīgi

pada un tupēja tur, no dusmām pukstēdams. Bet meitene šūpoja noputējušās kājas un stāstīja tālāk:

„Es eju skolā, un skolotāja, man stāstīja, ka varavīksne ir tikai saules gaismas stari, kas atsitas pret lietus lāsēm. Ja tu stāvi ar muguru pret sauli un ja saule ir ne vairāk kā 42 grādi virs apvāršņa,¹ tad vari to redzēt.

Lietus lāses saliec gaismas staru, un tas sadalās septiņās varavīksnes krāsās. To pašu var izdarīt ar saules staru un prizmu — var dabūt sarkanu, oranžu, dzeltenu, zaļu, gaišzilu, tumšzilu un mēļu² krāsu. Ja krāsainos starus tad laiž atkal cauri otrai prizmai, tie saiet par jaunu kopā baltajā saules starā. Krāsas sauc par spektru, un atsevišķās krāsas nevar tālāk sadalīt.

Varavīksnes forma — pusaplis — nāk no tā, ka, skatoties no zemes, var redzēt tikai ūdens lāsišu „prizmas” zināmā attālumā. Ja varavīksni redz no lidmašīnas, tā ir apaļa — kur tad tur var būt gals vai zelta pods, ko? ”

Rūķis nu bija pagalam apjucis.

„Negribu vairs dzirdēt,” viņš gainājās³ kā no odiem. „Kas tā par lietu — neticēt ne varavīksnes galam, ne zelta podam, pat ne rūķiem? Ko gan jums, bērniem, tur skolās māca? Nem tad zelta podu — es vairs šo darbu negribu. Iešu strādāt citur — pie Sniegbaltītes vai . . .” Un rūķis norausās⁴ no poda un pazuda mežā. Kopš tās dienas viņš vairs nav redzēts. Bet meitene paraustīja plecus.

„Neticu jau gan, bet tādēļ nevar nonicināt⁵ veselu podu zelta,” viņa teica, piepūzdama vaigus, ievēla zelta podu ratiņos un devās uz māju pusi.

¹apvāršņa — horizonta

²mēļu — violetu vai tumšzilu

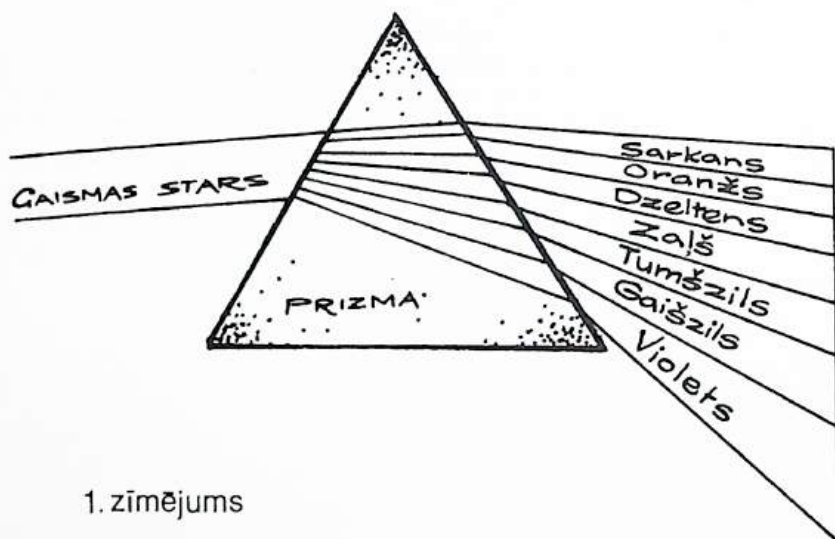
³gainājās — atvairījās

⁴norausās — norāpās

⁵nonicināt — negribēt pieņemt, atraidīt

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādā laikā pie debesīm var redzēt varavīksni?
2. Atrodi pasakā to vietu, kur meitene izskaidro, kā varavīksne rodas!
3. Izskaidro, ko nozīmē 42° (42 gradi) *virš apvāršņa!* Uzzīmē apvārsni — horizontālu jeb līmenisku līniju — un saules staru *slīpumu* pret to! Vertikāla jeb stateniska līnija pret horizontālu līniju veido 90° leņķi.
4. Kādēļ vasarā pusdienas laikā nevar parādīties varavīksne?
5. Iemācies izstāstīt, kā varavīksne rodas!
6. Vai tu kādreiz esi redzējis varavīksni kaut kur citur, nevis pie debesīm?
  1. zīmējumā* ir parādīta trīsstūra prizma, kas sadala gaismu septiņās krāsās.

1. zīmējums

7. Uzzīmē un izkrāso varavīksni ar pareizo krāsu kārtību, kā rādīts 1. zīmējumā! Ievēro, ka *violetā* krāsa ir visvairāk saliekta, tātad tā ir apakšā.
8. Kad tu esi izgudrojis, kā izlasa teikumu 2. zīmējumā*, uzraksti pats uz lielāka papīra citu teikumu par varavīksni, sākot no *vidus!* Vari izdomāt arī citādu veidu.

* Zīmējusi Dace Švalbe.

Maize

„**K**as grib mainīties ar sviestmaizēm?” sauca Miķelis un čaukstina¹ launaga¹ turzu. „Man ir baltmaize ar riekstu sviestu un ievārtjumu!” Tas pats, liekas, bija daudziem zēniem — neviens neatsaucās.

„Es mainīšos, ja tu gribi,” beidzot pieklājīgi piedāvājās Lauris. „Man ir cepetis uz rupjmaizes. Mana māte pati cepa.”

„Smaržo labi,” Miķelis ostīja. „Tu teici, pati cep? Mana māte laikam cept nemāk. Viņa vienmēr pērk maizi veikalā.”

„Ja tu gribi pagaršot gluži svaigu kukuli, nāc rit pēc skolas ciemos,” Lauris aicināja. Miķelis zināja, ka Lauris dzīvo ārpus pilsētas laukos: tur noteikti bija daudz kā tāda, kā trūka viņa priekšpilsētas dzīvē.

„Es paprasišu mammai,” viņš teica.

Nākošajā dienā pēc skolas Miķelis sekoja Laurim dzeltenā autobusā, kas izvadā attālu dzīvojošus bērnus. Autobuss šņāca pa šauriem lauku ceļiem garām zaļiem laukiem un raibiem lopu bariem.

„Redzi, te sākas mūsu lauki,” Lauris rādīja. Zēni izkāpa.

„Kas tie par stādiem tai laukā?” prasīja Miķelis. Cik tālu vien varēja redzēt, aizstiepās zaļš tīrums.

„Te pie ceļa aug kvieši; tos samal smalkos miltos baltmaizei un smalkmaizītēm. Tālāk mums aug rudzi. No tiem nāk tumšie milti, kuņus māte lieto rupjmaizei un saldskābmaizei. Maizi var cept arī no miežiem, bet mums pašlaik to nav,” skaidroja Lauris. Abi zēni noliecās paglaudīt Kranci, kas priecīgi riedams lēkāja tiem apkārt.

„Vai maize cepta no jūsu labības?” Miķelis vēlāk gribēja zināt.

„Nē, tagad jau reti kāds vairs mal pats savām vajadzībām,” atbildēja Lauņa tēvs. „Lauņa vectēva mājās, Latvijā, gan veda labību uz pagasta dzirnavām un to daļu, kuņu nepārdeva, lika samalt pašu cepšanai. Ilgu laiku mājās stāvēja arī vecas rokas dzirnavas. Agrākos laikos visu labību mala ar tām.”

„Kā mala?” Miķelis pirmo reizi šādu lietu dzirdēja.

„Rokas dzirnavas ir visvecākā veida dzirnavas,” Lauņa tēvs stāstīja. „Apmēram pirms 8000 gadiem cilvēki sāka ievākt ražu no

¹ launaga — palaunaga, palaunadža:
māzas maltītes ap plkst. 4. p.p.

toreiz mežonīgiem labības augiem. Vispirms cietos graudus, droši vien, tāpat izmērcēja un apgrauzdēja uz karstiem akmeņiem. Tad cilvēki atrada, ka garšo labāk, ja graudus vispirms apdauza starp diviem akmeņiem un miltus sajauc ar ūdeni. Šis maistjums tad cepās uz karstiem akmeņiem, kamēr iznāca tāda plakana, cieta maize. Vēlāk malšanai izkala divus lielus, apaļus akmeņus. Graudus iebēra tvertnē, no kuŗas tie tecēja starp akmeņiem un tika samalti. Šādas dzirnavas mājās bija mazas, tādas, ko var ar roku pagriezt. Bija arī lielas publiskas dzirnavas, ko grieza iejūgti ēzeļi vai vērši. Ir daudz vietu pasaulē, kur vēl tagad ar tādām dzirnavām mal.

„Tad laikam kādam bija jāmaļ visu dienu, lai būtu no kā maizi izcept,” teica Miķelis. Domās viņš redzēja maizes klaipu kalnus, kas katru dienu pilda veikalu plauktus.

„Grūts darbs tas bija un lēni gāja,” pievienojās Lauņa tēvs. „Tāpēc senie romieši pie upēm cēla ūdens dzirnavas, kas spēja veikt¹ daudz vairāk darba. Ūdens grieza lielu ratu, kas savukārt grieza dzirnakmeņus. Viduslaikos daudzās zemēs maļšanai sāka lietot vējdzirnavas. Tagadējās dzirnavas ir milzu fabrikas, kur graudus maļ ar metalla ruļļiem un pēc tam ar citām mašīnām izsijā. Miltus fabrikās arī izbalina, lai tie nebūtu dzeltenīgi, bet balti, un tiem pieliek B-vitamīnus. B-vitamīni graudos ir paši no sevis, bet, ar mašīnām maļot un sijājot, tie pazūd. Tāpēc vitamīni mākslīgi jāliek atpakaļ.”

Lauris atvēra durvis un ieveda draugu virtuvē. Maizes smarža kairināja zēniem degunus. Lauņa māte stāvēja pie virtuves galda un ar ātrām, vienmērīgām kustībām mīcīja brūnu mīklas piku. Uz galda stāvēja pāris maizes pannas pusē pilnas ar mīklu, bet uz palodzes dzisa augsti, smaržīgi kukuļi. Kamēr Lauris meklēja šķīvjus un glāzes, Miķelis sāka izdibināt² cepšanas noslēpumus.

„Kāpēc mīkla pannās ir tikai līdz pusei, bet kukuļi ir tik augsti?” viņš gribēja zināt.

„Mīkla vēl rūgst,” Lauņa māte skaidroja. „Raug sastāv no sīkām sīkām sēnītēm, tik mazām, ka tās nevar redzēt. Milti un šķidrums ļauj sēnītēm augt, un tās augdamas atdala gāzes burbulīšus. Kad mīklas pikā miljoniem sēnišu dara to pašu, mīkla izplešas, tā rūgst. Kad uzrūgušu mīklu liek krāsnī, tā kādu brīdi turpina celties, jo siltums veicina rūgšanu; bet par daudz liels karstums sēnītes iznīcina. Drīz maize beidz celties un paliek tajā pašā lielumā, kamēr izcepusies.”

„Vai Latvijā visu laiku ēd rupjmaizi?” prasīja Miķelis.

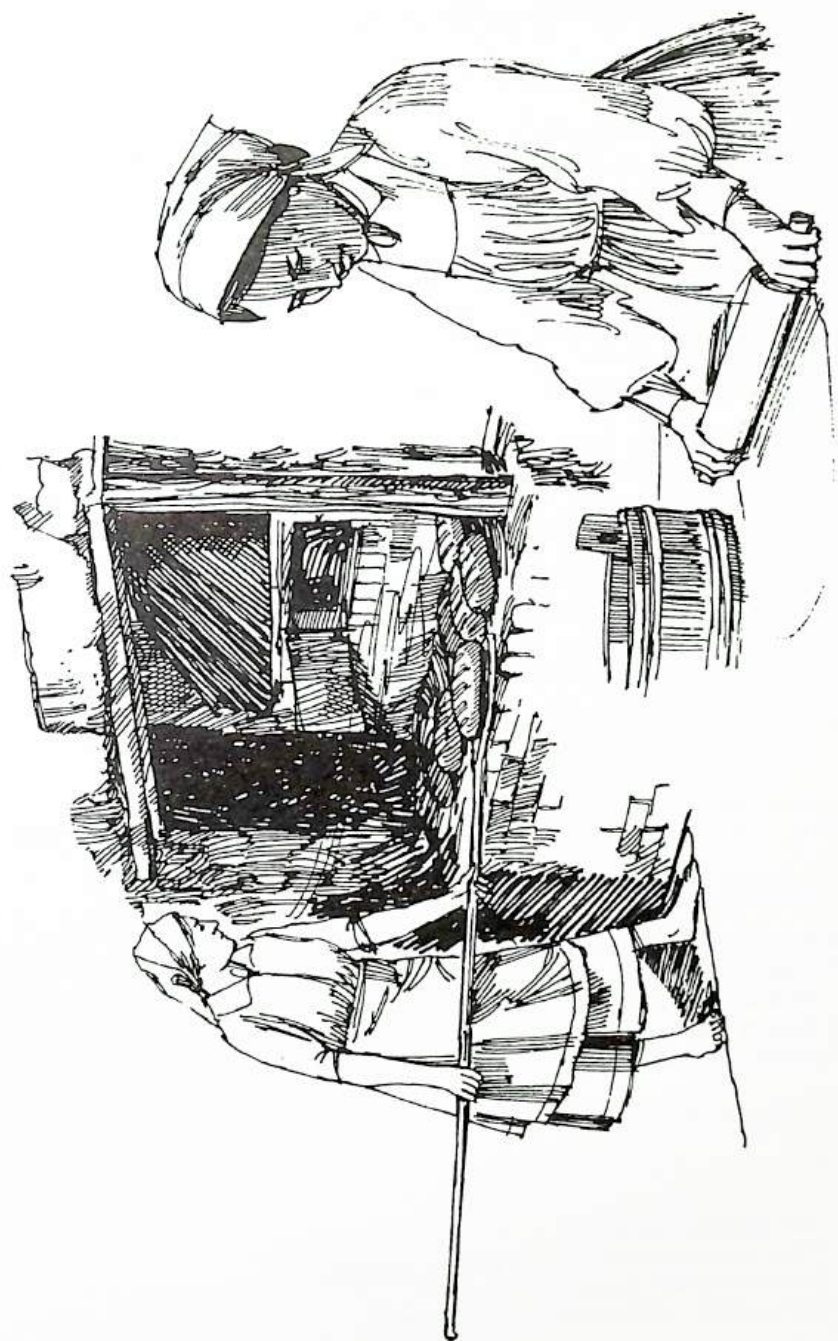
„Jā, rupja maize daudzās Eiropas zemēs ir iemīļotākā ikdienas maize, balto kviešu maizi cep svētkiem un viesībām. Agrāk baltmaizi bieži sauca par kungu un pilsētnieku maizi un rudzu maizi par vienkāršu ļaužu maizi.”

„Es reiz redzēju, kā maizi cep fabrikā,” Miķelis teica. „Skolotāja aizveda visu mūsu klasi. Mēs brīnījāmies par lielajiem cilindriem, kur mīklu maisa, un silēm, kur tā rūgst. Man sevišķi patika automatiskais mīcītājs. Mēs redzējām arī, kā izrūgušas maizes pannas ieslīd krāsns vienā galā un otrā galā slīd ārā jau gatavi kukuļi. Kāda cita mašīna tos sagrieza šķēlēs un ietina papīrā. Bet, ziniet, šī maize tomēr ir daudz garšīgāka!”

¹veikt — padarīt

²izdibināt — izzināt

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. No kā cep maizi? Kā iegūst miltus? Kā rodas labības graudi?
2. Nosauc, kādas labības tu zini! Kuņas labības sēj pavasarī, kuņas rudenī? Kādu maizi cep no kviešu miltiem? Kādu no rudzu miltiem? Kā izmanto auzas? Kas tās labprāt ēd? Kam noder mieži? Kādā veidā cilvēku barībai lieto auzas un miežus?
3. Vai tava māte kādreiz mājā cep maizi? Kādu maizi viņa cep? Izstāsti, kā viņa to dara! Ko visu var izcept no kviešu miltu (baltmaizes) mīklas? Ko tu vari palīdzēt, kad māte cep maizi? Kuņa maize tev garšo labāk, baltmaize vai rupjmaize? Varbūt tev garšo saldskābmaize? No kādiem miltiem to cep? Kā sauc to maizi, ko cep no rupji maltiem kviešu miltiem?
4. Vai tu esi redzējis lauku, kur labība tikko uzdīgusi? Kad izaugušas jau vārpas? Kad labību plauj? Ja tu vari dabūt labības graudus, tad uzber kādu sauju uz šķīvja un uzlej tik daudz ūdens, lai graudi būtu mitri, ne vairāk. Uzmani, lai graudi vienmēr būtu mitri. Pēc dažām dienām graudi sāks dīgt. Novēro, kā zaļie asniņi ar katru dienu izaug garāki. Gluži tāpat labība dīgst un aug, kad to iesēj tīrumā mitrā zemē. Rudzus un ziemas kviešus sēj rudenī, un tie spēj uzdīgt tāpat kā tavā šķīvī, pirms iestājas ziema. Tie zem sniega pārziemo un pavasarī, tiklīdz sniegs nokūst, turpina augt. Miežus un auzas sēj pavasarī.
5. Senāk labību mala dzirnavās. Meža mala nebija tālu. Abos teikumos ir vārds: mala. Izskaidro stāpību!
6. Atmini manu mīklu! Māte mīca maizes mīklu. Abos teikumos ir vārds: mīkla. Izskaidro stāpību!
7. Sakāmvārdi:
  - (a) Kam darbs, tam maize.
  - (b) Melns darbs, balta maize.
  - (c) Miers dod maizi, nemiers raizi.
  - (d) Apēsta maize grūti pelnāma.
  - (e) No miega maizi necep.

Izskaidro šos sakāmvārdus!
8. Mīklas:
  - (a) Kas dārgāks par zeltu?
  - (b) Pilna kūts ar aitiņām, visas guļ bez ļipinām.
  - (c) Kas vecāks par maizi?
  - (d) Melna gulta, zaļš gulētājs, balta sega.

- (e) Mazs mazs vīriņš, plāns plāns kažociņš, bet ziemu izcieš sniega kupenā.
- (f) Rudenī dzimis, ziemu pārcietis, vasarā audzis.
- (g) Vienā rudenī zemē sviež, otrā mutē bāž.

9. Uzraksti *domrakstu* par tematu: Kā rodas maize.

Ziemsvētki mežā

I

Maza mājiņa mežmalā ar maziem lodziņiem un zaļām sūnām apaugušu jumtu. Ļaudis saka — Zaļā māja.

Mājiņai visapkārt no agra pavasara līdz vēlam rudenim zied dažnedažādas puķes un puķītes. Par puķu kopēju ļaudis saka — Ziedu Anna.

Ziedu Anna savāc ziedus, savāc lapas gan savā dārzā, gan arī draudzīgā meža tekās.¹ Tāpēc Zaļās mājas paspārnēs² žūst un smaržo reizēm kumelītes, reizēm buldurjāņi, pelašķi, piparmētras, pēterpuķes, papardes vai dievkociņi. Tā Ziedu Anna dabū zaļu tējas un tic, ka tās slimniekiem var palīdzēt.

Īsi pirms Ziemsvētkiem pie Ziedu Annas paciemoties ierodas mazmeita Zaniņa.

Vecmāmiņa ļoti priecīga:

„Palīgs istajā brīdī! Kamēr es cepšu raušus, tu aizteci uz mežsarga māju. Aiznes mežsargam Ziemsvētku dāvanu — tējas zālītes. Es nupat samaistīju: pelašķus, briežu sūnas un vēl šādus tādus Dieva dotus labumiņus. Mežsargam ļoti stiprs klepus piesities. Varbūt zaļu tēja tam palīdzēs. Ej uz mežu tūlīn, lai līdz krēslas stundai vari tikt atpakaļ. Man tu izdarīsi lielu pakalpojumu. Meža māja gan nav pārāk tālu, bet manām vecajām kājām būtu grūti sniegu brist. Tev tas būs nieks.”

„Jā, vecmāmiņ!” Zaniņa labprāt pakalpo.

Zaniņai nav grūti sniegu brist. Vecmāmiņas teiktās ceļa zīmes labi iegaumējusi,³ tā viegli sasniedz mežsarga māju, bet atgriešanās neveicas. Vējš sācis sniegu putināt. Sniegs apklājis pēdas, un Zaniņa apmulsumā⁴ nogriežas uz nepareizas tekas. Tā neved no meža laukā, tā ved arvien dziļāk un dziļāk mežā.

¹ tekās — kājceliņos

² paspārnēs — pažobelēs, pie ēkas zem jumta

³ iegaumējusi — ievērojusi, centusies atcerēties

⁴ apmulsumā — apjukumā

„Es esmu apmaldijusies!” meiteni sāk bažas¹ mākt.² „Un mežs tik liels, tik briesmīgi liels . . .”

II

Zaķis Kūlenis auļo³ sila priedēs un sauc:

„U-ū! Brici! Kur tu esi, Brici? ”

Labu brīdi Kūlenis velti gaida Briča atsaukšanos. Vēl dažus lokus mežā apmetis, tas beidzot dzird Briča balsi — pavisam tuvu:

„Kūleni, tu esi muļķis . . . Vai tu dzirdi? ”

„Jā, dzirdu!” Kūlenis atsaucas. „Bet muļķis es gan neesmu. To skaidri zinu! Visi slavē, ka man galva niķu pilna. Un es domāju, ka tāds niķu maiss nevar muļķis būt.”

„Var, var!” Bricis uzstāj. „Prātīgs zaķis negaidītu, lai es atsaucos, lai stāstu, kur esmu paslēpies. Ja to darītu, tad var gadīties, ka atskrien vilks un ielūdz mani vakariņās . . . Vai tu zini, kas tad notiks? ”

¹bažas — raizes, bailes, bēdas

²mākt — pārņemt, nospīst

³auļo — aulekšo (zirgs), joņo, skrien lēcieniem

„Zinu! Tu bēgsi!”

„Ja paspēšu . . .” Bricis nopūšas.

„Tu esi veikls, tu vienmēr vari paspēt. Tāpēc es tevi meklēju. Ziedu māmiņas meitene te mežā apmaldījusies. Aiz lielajiem paegļiem¹ stāv un raud. Es nu gribu redzēt, vai tu pratīsi meitenei ceļu uz mežmalu parādīt. Ziedu māmiņa būs ļoti nelaimīga, ja meitene mežā pazudīs. Aiz bēdām tā varbūt aizmirsīs putnus pabarot. Un zaķiem arī tad siena kušķus² neredzēt. Tukši Ziemsvētki tā var gadīties . . . Bet tu laikam nepratīsi meiteni uz Istās tekas dabūt?”

„Kas to saka?” Bricis saslienās.

„Es!” Kūlenis priecīgi smīn. Tas jūt, ka Bricis tūlīn rādīs savu veiklību.

Un tā arī notiek. Lai paturētu ļoti veikla zaķa slavu, Bricis gatavs dēku³ sākt.

„Nu — es tev parādīšu, ko es varu!” tas lieliem lēcieniem pazūd aiz krūmiem un sniega kupenām.⁴ Uz prieku kalnu! Uz paegļu pudurēm!

III

Pie priedes atspiedusies, Zanīte stāv un raud.

„Kā nu tikšu atpakaļ pie vecmāmiņas . . .” meitene bēdājas. Lielais mežs visapkārt. Sniegs visapkārt. Teka nav redzama, un krēsla ātri vēršas par tumsu.⁵ Un līdz ar tumsu bailes aug. Un kad kaut kur dzirdami soļi: ča-pa-da . . . ča-pa-da . . . Zanīte ciešāk pieglaužas priedei. Acis satraukti šaudās apkārt:

„Kas nāk?”

Meitenei par pārsteigumu — zaķis. Dažu soļu attālumā tas apsēžas un slaista ausis. Drusku kavējas. Tad palecas pa labi, apsēžas un skatās atpakaļ.

„Sila⁶ brīnumiņ . . .” Zanīte noslauka asaras. „Liekas, ka zaķītis mani gaida. Laikam ceļu rāda.”

Jā! Bricis rāda ceļu, cik labi vien var. Skrien, apsēžas, skatās atpakaļ, skrien atkal un sēž atkal.

No vilka vai lāča meitene baidītos, bet zaķim tā droši seko. Un zaķis to aizved līdz mežmalai.

Laternīti rokā Ziedu Anna stāv pagalmā un gaida Zanīti. Meiteni ieraudzījusi, tā priecīgi iesaucas:

¹paegļiem — krūmiem ar līdām, asām skujām

²kušķus — sauja

³dēku — piedzivojumu, avantūru

⁴kupenām — vēja sadzītām sniega kaudzēm

⁵vēršas par tumsu — kļūst tumšs

⁶sila — skuju koku meža

„Mājā! Beidzot tu mājā! Es te bēdājos, bēdājos, ka būsi mežā apmaldījiesies.”

„Vecmāmiņ, es ilgi maldījos,” Zante atzīstas, „bet zaķis man īsto ceļu parādīja. Šai mežā vēl brīnumi notiek!”

Vecā Ziedu Anna neliemas pārsteigta.

„Būs kāds no mani draugiem tev palīdzējis,” tā mīlīgi smaida. „Meitiņ, paņem no šķūnīša drusku siena un izkaisi to mežmalā. Lai arī zaķīši, un tiek priecīgi Ziemsvētki!”

Kā nē! Zante starp sila priedēm noliek zaķiem Ziemsvētku vakariņas, Bricis steidzas atpakaļ pie Kūleņa. Ne vārda nesaka, tik paiet tam garām ar lepni paceltu galvu, lai Kūlenis saprot, ka kaimiņš Bricis tiešām daudz ko var.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Cik daļās šo sacerējumu varētu sadalīt? Izlasi pirmo daļu! Kas tajā darbojas un sarunājas? Izlasi otro daļu! Kas tur darbojas un sarunājas? Vai *īstenībā* tā var notikt? Izlasi trešo daļu! Kas šai daļā runā? Kas tikai darbojas, bet nerunā?
2. Kā sauc tādu sacerējumu, kurā notiek *izdomātas, īstenībā neiespējamās* lietas? Kā sauc sacerējumu, kurā aprakstītie vai stāstītie notikumi var būt *patiesi*? Kuŗas no šī sacerējuma trim daļām ir *pasakas*, kuŗas *stāsti*?
3. Kādēļ Zaļās mājas saimnieci Annu sauc par Ziedu Annu? Ko Ziedu Anna dara ar savāktajiem ziediem un zālēm? Kādam nolūkam viņa to dara?
4. Kas tā bija par zemi, kur dzīvoja Ziedu Anna un Zante?
5. Vai tu pazīsti dažus no tiem augiem, ko Ziedu Anna vāca un kaltēja tējai?
6. Vai tu kādreiz esi dzēris kādu zāļu tēju? Pastāsti, kur tava māte to dabūja!
7. Kas notika ar Zanti, kad viņa nāca no mežsarga mājas atpakaļ?
8. Vai tu kādreiz esi mežā vai kur citur (pilsētā) apmaldījies? Pastāsti, kā tas bija!
9. Ko noīmē vārdi: *ceļa zīmes*?
10. Izsaki citiem vārdiem šos teikumus:

(a) Vecmāmiņas teiktās *ceļa zīmes* labi iegaumējusi, tā viegli sasniedz mežsarga māju, bet *atgriešanās* neveicas.

- (b) Vējš sācis sniegu putināt.
- (c) Sniegs apklājis pēdas, un Zante apmulsumā nogriežas uz nepareizas tekas.
- (d) „Es esmu apmaldījusies!” meiteni sāk bažas mākt.
- (e) Vēl dažus lokus mežā apmetis, tas beidzot dzird Briča balsi.

11. Ko nozīmē vārdi: *teka* (arī: *taka*), *tecēt*, *aiztecēt*?

- (a) Kas var: *tecēt*? *aiztecēt*? *iztecēt*? *satecēt*? *notecēt*? Izdomā teikumus ar šiem vārdiem!
- (b) *Tecēt* nozīmē arī: *veikli iet*, *aiztecēt* — *veikli aiziet*. Atceries: pasakā par Zilēnu vāvere veikli *notek* pa koka stumbru.

Izdomā teikumus ar vārdiem šādā nozīmē!

12. (a) Meiteni sāk bažas mākt.
 (b) Cilvēku dažreiz *nomāc* (var *nomākt*) bēdas.
 (c) Ienaidnieks var *uzmākties*.
 (d) Debesis var *apmākties* (var *uznākt mākoņi*).

Nejauc šos vārdus ar: *mācēt* un *mācīties*: Es māku lasīt, tu māki dziedāt, jūs mākat dejot, es mācos dzejoli, mēs mācāmies jaunu dziesmu u. c. Izdomā un uzraksti dažus teikumus ar šiem vārdiem!

13. „Ej uz mežu tūlī, lai līdz *krēslos* stundai vari būt atpakaļ!” *Krēsli* ir brīdis starp dienas gaismu un nakts tumsu. Nejauc to ar vārdu *krēsls*. Piemēram: Es sēžu uz *krēsli*. Ievēro starpību *izrunā*! Izdomā citus teikumus abās nozīmēs!

14. Kādus *skuju* kokus un kādus *lapu* kokus tu zini?

15. *Miklas*:

- (a) Kuņģa mežā nav lapu?
- (b) Vīrs stāv, mati šņāc.
- (c) Vasaru kažokā, ziemu kreklā.

16. Ja tu kādreiz esi bijis īstā, lielā mežā, tad uzraksti par to domrakstu! Ja neesi bijis, tad *izdomā*, it kā tu būtu bijis mežā un apmaldījies! *Vai*: Uzraksti pasaku par mežu un meža dzīvniekiem!

Arturs Kaugars

Teika par Ziemsvētkiem latviešu zemē

Tālu aiz jūrām uz ziemeļu pusi
Latviešu zeme — dziļi piesnigusi.
Nepietrūkst sniega tur gaŗākā ziemā.
Ziemsvētki atnāk, un visi brauc ciemā.
Aizjūdz zirgu kamanām priekšā,
Tinušies kažokos, sasēžas iekšā.
Bērniem acis vien vaļā, lai vēro¹
Pasauli balto un skrējēju bēro.²
Aizlaiž³ pa lauku, pa tumšu silu⁴
Un līdz ar vakara nokrēslu zilu
Apstājas vecmāmas klusajā sētā.⁵
Klātu ir svētku nakts priecīgā, svētā.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Sameklē uz globa *Latviju* — latviešu zemi! Kuŗā *puslodē* atrodas Latvija? Vai tu zini nosaukt un parādīt visus *kontinentus*? Kuŗi kontinenti ir *ziemeļu*, kuŗi *dienvīdu* puslodē? Kuŗā *valstī* tu dzīvo? Kuŗā kontinentā tā atrodas? Parādi uz globa vietas:

- (a) kur *vienmēr* ir sniegs,
(b) kur *nekad* nav sniega,
(c) kur sniegs ziemā uzsnieg, bet vasarā nokūst!

Kā ir tur, kur tu dzīvo?

¹*lai vēro* — lai skatās

²*lbēro* — bēro zirgu (brūnu zirgu ar melnām krēpēm un melnu asti)

³*aizlaiž* — šeit: aizbrauc

⁴*silu* — skuju koku mežu

⁵*sētā* — lauku mājās

2. Vai tu kādreiz esi braucis ar *kamanām*, ko velk *zirgs*? Varbūt tu esi braucis ar *kamaniņām* (ragaviņām) no kalna? Pastāsti, kad, kur un kā tas notika!
3. Kādēļ, braucot ar *kamanām*, jātinās kažokos? Kādēļ bērniem acis vien vaļā? Ko bērni braucot redz? Kādēļ pasaule ir balta?
4. *Zirgs* dzejoli nosaukts par *skrējēju*. Bet ko nozīmē vārds: *bērais*? Tā ir zirga *krāsa*. Par *bēru* (platais ē) zirgu vai vienkārši par *bēri* (šaurais ē) Latvijā sauc *brūnu* zirgu ar *melnām krēpēm* un *melnu asti*. Kādēļ *dainās bēri* bieži sauc par *bērīti*? Vai tādēļ, ka viņš ir maziņš? Piemēram:

Bērit, manu kumeliņ,
Kad man tevis nevajag:
Darba dienu druviņā,¹
Svētu dienu baznīcā.

Un kas ir *kumeliņš* jeb *kumeļš*? Vai tas var vilkt *kamanas*, *ratus* vai *arklu* *tīrumā*? Tātad — kādēļ latvieši zirgumēdz saukt pamazināmā jeb *milināmā* vārdā?

5. Braucēji apstājas vecmāmas klusajā *sētā*. Kādas *ēkas* sastāda lauku *sētu* jeb lauku *mājas*?
6. Ievēro, kā šajā dzejolī nobeidzas ik divas *rindas*! Tās ir *atskaņas*. Vai visos dzejoļos ir *atskaņas*? Pameklē grāmatā citus dzejoļus un apskaties! Ievēro, ka *atskaņas atvieglo* dzejoļu iemācīšanos!
7. Uzraksti *domrakstu*: Ziemsvētkos ciemā pie vecmāmas (pie krustmātes, pie drauga vai draudzenes).

¹ *druviņā* — tīrumā, apstrādājamā laukā

Dzidra Zeberiņa

Ziemsvētki

Jāņa Širmaņa „Ziemsvētki mežā” un Artura Kaugara „Teika par Ziemsvētkiem latviešu zemē” stāsta par Ziemsvētku laiku Latvijas laukos. Tēlojums „Ziemsvētki” ir gabaliņš (fragments) no Dzidras Zeberiņas grāmatas *Kad es maza biju*, kurā viņa stāsta savas atmiņas par to laiku, kad viņa vēl bija meitene un dzīvoja Latvijas *galvaspilsētā Rīgā*.

Vai, lielie Ziemassvētki
Ilgi nāca, drīz aizgāja,
Ilgi nāca, drīz aizgāja,
Ne nedēļas negaidīja.

Kā nieku esmu iemācījusies arī citus dzejoliņus. Sniegs sasniedzis jau nez kuņģa reizi, kur nu vēl Ziemsvētki kavējas? Skolā rīta lūgšanas laikā mazā eglītē nu jau deg divas adventa¹ svečītes. Tad pēkšņi vienu dienu egļu smarža samanāma,² tikko atver smagās skolas durvis. Nu sākas liela rosība,³ pa kāpnēm skraidelē⁴ eņģeļi un sniega pārslīņas. Ir neskaitāmi mēģinājumi; mums vairs nav vingrošanas stundu, jo lielo zāli un skatuvi lieto vienā laidā.⁵

Kas gan devis žēmi, ka visiem jāsāk rosīties? Mājā pārnākot, tūlīt var saost, ka garšvielas piparkūkām sadauzītas.⁶ Kā tad, lielajā katlā jau sāk burbuļot medus ar iesala ekstraktu un taukiem. Darbam sagatavojušās jau Marta, māte un krustmāte. Ja gadītos mājā kāds vīrieša cilvēks, to arī pieliktu pie darba. Es steigšos novilkt skolas drēbes.

Kad karstā, vēlāk siltā mīkla ilgi, ilgi gan kulta,⁷ gan mīcīta, tai ļauj brīdi atpūsties, kamēr Marta sameklē cepumu pannas un paplātes. Es sarindoju piparkūku veidnišus, apsveicu kā gadu neredzētus draugus zvaigzni, sirdi, asteszvaigzni⁸ un pusmēnesi.

¹advents — 4 nedēļas priekš Ziemsvētkiem, kad gaida Kristus atnākšanu

²samanāma — sajūtama

³rosība — darbošanās

⁴skraidelē — skraida

⁵vienā laidā — visu laiku

⁶sadauzītas — šeit: sasmalcinātas

⁷kulta — sista; šeit: ar koka karoti

⁸asteszvaigzni — komētu

Vienalga cik palīgu, mīklas mums allaž¹ tik daudz, ka darbs nav vienā dienā padarāms, — nu vairākas dienas mūsu virtuve būs Istena maiznīca. Tāda piparkūka dega kā traka, vienam cilvēkam allaž jāstāv pie krāsns. Labi, ja pietiek laika izceptās piparkūkas no pannas nostumt un pannu ar spēka ādiņu norīvēt.

Kad trešajā dienā cepšana būs pabeigta, maisu maisi un dažādas kārbas būs pilnas piparkūku. Katrs, kas svētku laikā pietāsies mūsmājā — rads, draugs vai sētnieks,² bērns vai vecis — dabūs turzu³ piparkūku.

Lielākais darbs nu ir padarīts, un es sāku atgādināt mātei, ka Ziemsvētku tirdziņš arī jau esot uzradies Esplanādē.⁴ Man patiktu iet ar draudzenēm, bet es vēl esot par mazu.

Jau krietnu gabalu no tirdziņa man pretim sitas saldu vafeļu smarža. Pie pirmās vafeļu būdas es iecērtos kā ēzelis, nekā mani gažām pavilkt. Skatos, kā vafeli piepilda ar putu krējumu tā, ka abos galos nāk ārā, sagraibu vienu, ka nokraukšķ vien.

Vafeļu smarža ir pāri visam, bet skaņas visvisādas jaucas cita caur citu. Ap dažām būdām pulcējas ļaužu bariņi,⁵ tur kāds vīrs skaļi slavē savu brīnumpreci. Māte tādus vīrus sauc par muļķotājiem un velk mani gažām. Nodomāju klusībā, ka, tikko būšu liela diezgan, nopirkšu gan to spalvu, kas raksta visu cilvēka mūžu.

¹ *allaž* — vienmēr

² *sētnieks* — mājas uzraugs

³ *turzu* — tūtu, papīra maisiņu

⁴ *Esplanāde* — šeit: kāda laukuma nosaukums Rīgā

⁵ *bariņi* — cilvēku pulciņi

Ejam garām arī būdām, kur vīri šauj mērķi, ka blikš vien, līdz nokļūstam pie svētku vizuļu¹ būdām. Ak, kā te viss spīd un laistās vienā zeltā un sidrabā: eņģeļu matu vītnes un zvaigznes, bumbuļi, visvisādi meža putni ar zīžainām² astēm. Kamēr pārdevēja ar nosalušiem pirkstiem mātei noskaita vienu duci sveču pēc otra, man ļauj izvēlēties kādus jaunus eglītes karuļus.

Mātei šodien vēlīgs prāts. Nu mums ir sveces, brīnumsveces, jauni rotājumi un divas sarkanās sēnītes, kas uzspraužamas uz egles apakšējiem zariem.

Ziemsvētku tirdziņš paliek aiz mums vienās gaismās, bet zinu, ka mūsmājās gaismas iedegsies tikai pašā svētku vakarā. Šogad man pirmo reizi ļaus egli greznot.

Egle stāv tumša un kupla, zari vēl vēsi, bet sasildami sāk smaržot. Mēs ņemam zariņus, kas vedot aizlūzuši, un turam virs sveces liesmas, lai sprakšķēdami kvēlo³ un smaržo.

Šoferis jau pakāpies uz kāpnēm, Marta sniedz vienu mazā lukturīti iestiprinātu sveci pēc otras, visas atrod vietu egles biežajos zaros. Liela zvaigzne ar eņģeļa galvu piestiprināta galotnē pati pirmā, citi eņģeļi atplēstiem spārniem lidinās apkārt netālu no griestiem. Bumbuļus kārt man neapnīk, un egle izskatās arvien skaistāka un skaistāka.

Sāk jau tumst, drīz ir pavisam tumšs. Gaidu, gaidu un nevaru saprast, kur tie ciemiņi kavējas. Māte saka — citu gadu, kad es būšot vēl mazliet paaugusies, mēs arī vispirms iešot uz baznīcu svētku vakarā.

Beidzot sanāk gan visi mīļie radiņi. Tēvocis⁴ Čipus ar Laimonu aizdedzina sveces, Daina spēlē Ziemsvētku dziesmas vienu pēc otras. Tēvocis Čipus dzied baznīcas kori, viņa balss dziedot skan visām pāri.

Kad dziesmas nodziedātas, mums, bērniem, jāskaita pantiņi. Kad tas darbs nodarīts, varam saņemt dāvanas. Par visu citu man vienalga, kaut tik būtu grāmatas. To nu tiešām arī sanāk laba kaudze.

Svētku zosi ēdot, nevienam nav jāmudina, lai ēdu ātrāk; steidzos, lai tiktu pie grāmatām.

Iedzirkstas brīnumsveces, kaut kur skan smiekli, kraukšķ riekstu čaumalas. Esmu aizlīdusi aiz egles, nosēdusies zem tās, manu⁵ tikai egles smaržu, un grāmata drīz jau pusē aizlasīta.

¹vizuļu — spīdumu

²zīžainām — zīdām līdzīgām

³kvēlo — deg bez liesmas

⁴tēvocis — tēva brālis (tēvbrālis)

⁵manu — sajūtu

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kurās pasaules malās tagad dzīvo latvieši? Kāds *gada laiks* Ziemsvētkos ir Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), Kanadā, Āzijā, Eiropā? Kurā kontinentā ir Latvija? Kāds *gada laiks* Ziemsvētkos ir Austrālijā, Dienvidamerikā, Afrikā? Kāpēc tāda atšķirība gada laikos?

2. Kurā pilsētā rakstniece apraksta Ziemsvētkus šai tēlojumā? Kas tā ir par pilsētu?

3. Kas notiek skolā priekš Ziemsvētkiem? Seko grāmatas tekstam un *noraksti* šos teikumus, ierakstot izlaistos vārdus:

Kā nieku esmu ie————s arī citus dz————s.

Nu sākas liela r————a.

Ir neskaitāmi m————i.

Skatuvi lieto v————ā l————ā.

Pa kāpnēm skraidelē e————i un sniega p————s.

4. *Uzzīmē* eglīti ar visiem tēlojumā minētajiem un vēl citiem eglītes rotājumiem. Katram pieraksti klāt ciparu, blakus vai apakšā eglītei uzraksti attiecīgos rotājumu nosaukumus ar tiem pašiem cipariem kā zīmējumā.

5. Kādus Ziemsvētku dzejoļus tu proti?

6. Kā var izteikt citiem vārdiem:

Lielo zāli un skātuvi lieto *vienā laidā*. Kā *nieku* esmu iemācījusies arī citus dzejoļus. Sākas liela *rosība*. Man pretim *sitas* salda vafeļu smarža. Es *iecērtos kā ēzelis*, nekā mani garām pavilkt.

7. Kas tie par eņģeļiem un sniega pārslīpām, kas skraida jeb skraidelē pa kāpnēm? Kāda starpība starp vārdiem: *skraida* un *skrien*? Izdomā teikumus ar šiem vārdiem!

8. Uzmeklē tēlojumā teikumus: Ejam garām arī būdām, kur vīri šauj mērķi, ka blīkš vien, līdz nokļūstam pie svētku *vizuļu* būdām. Ak, kā te viss *spīd* un *laistās* vienā zeltā un sidrabā! Vai ir liela starpība starp vārdiem: *spīd* un *laistās*? Latviešu valodā ir daudz vārdu, kas izteic *gandrīz* to pašu: spīd, laistās, vizuļo, viz, mirdz, mirgo, spulgo, zvīļo, zaigo. Vārdus ar līdzīgu nozīmi sauc par sinonīmiem. Piemēram, par zvaigznēm var teikt, ka tās spīd, mirdz, spulgo, spīguļo. Eņģeļu mati un citi vizuļi pie Ziemsvētku eglītes . . . Aizdegtās sveces eglītē . . . Saule . . . Saules atspīdums ūdenī . . . Citi sinonīmi: skaists, daiļš, grezns, glīts, jauks, košs, izskatīgs. Izdomā vēl citus sinonīmus un iesaisti tos teikumos!

9. Uzraksti stāstiņu par vienu no šiem tematiem: Ziemsvētki manā mājā. Ziemsvētki manā skolā. Baznīcā Ziemsvētku vakarā.

10. *Mikla*: Mežā dzimis, mežā audzis, nāk uz mājām pušķoties.

Paeglīša Lieldienas

Advokāta¹ Straumes ģimenē četri bērni: Juris, Dāvis, Laila un Ilze. Lai bērni varētu uzaugt svaigā gaisā, Straumes nopērk māju ārpus pilsētas. Jaunā dzīves vieta visiem labi patīk. Uz vienu pusi pa mājas logiem var vēl saskatīt pilsētas debesskrāpjus. Otrā pusē, tikai mazu gabaliņu tālāk, sākas mežs.

Straumes kunga darba diena paiet galvenokārt telpās, viņa advokāta birojā pilsētā. Tāpēc vakaros un it sevišķi nedēļu nogalēs viņš labprāt pastrādā ārā. Bērniem piepalīdzot, viņš starp māju un mežu ierīko dārzu.

Augu² rudeni viņi tur rok, sēj, laista. Starp zālājiem izveido glītus, grantētus³ celiņus. Gar celiņiem sastāda košuma krūmus un ziemciešu⁴ puķes. Katrs var izsacīt savu vēlēšanos. Bērni grib ogulājus,⁵ lai vasarās būtu kur pamieloties.⁶ Straumes kundze vēlas pa vienam no visiem tiem kokiem, kas auguši ap māju viņas dzimtajā⁷ Kuldīgas pilsētīnā.

„Balto bērzu liksim zālāja vidū! Liepu te, pilādzi⁸ tur. Plato kastaņu vislabāk dārza malā, bet jasmīnu un ceriņu krūmus tuvāk pie mājas, lai ziedu smaržas plūst pa logiem istabās,” viņa rāda un skaidro.

Straumes kungs tikai smaida, rok un stāda. Kā pēdējo viņš izceļ zālajā nelielu spurainu krūmiņu.

„Lai tad iet arī viens paeglītis⁹ no manas puses! Tādi auga mana tēva mājas ganībās.¹⁰ Toreiz vecāmāte man lika lasīt melnās paegļu ogas. Viņa ticēja, ka tās ir vislabākās zāles pret dažādām kaitēm.”

Tikko viss padarīts, tā arī ziema klāt. Zeme nu balta, krūmiņi piesniguši. Bērniem tagad sākas jaukie ziemas prieki. Jautri tie griež lokus un likumus¹¹ uz mazā dīķīša ledus. Klaigādami un smiedamies

¹advokāta — cilvēka, kas tiesā aizstāv apsūdzēto, zina likumus

²augu (rudeni) — visu (rudeni)

³grantētus — ar rupju smilti apkaistus

⁴ziemciešu — kas pacieš ziemas aukstumu

⁵ogulājus — ogu krūmus

⁶pamieloties — garšīgi paēst

⁷dzimtajā — kur dzimusi

⁸pilādzi — sērmačuksli (koku šķirne)

⁹paeglītis — kadiķis — krūms ar asām, īsām skuļām

¹⁰ganībās — zālajā, kur gana lopus

¹¹griež lokus un likumus — slido

laižas ar kamanīnām no kalna. Bet jaunie dēsti¹ tikmēr guļ ziemas miegu. Zem baltā sniega apsega tiem silti un labi. Tikai retumis sakustas kāds piesniedzis zars, un dažā sniega pārslīņa novizuļo gaisā. Citādi dārzs visu ziemu mierīgs un kluss.

Bet tiklīdz uzpuš pirmie pavasarīgie vēji, viss pārmainās.

„Augšā, snauduļi! Augšā, miguļi! Pietiek gulēt! Mēs esam klāt!” tie sauc un rausta un purina gulētājus. Kociņi un krūmiņi arī mostas. Tie nopurina sniegu un izstaipa zarus pēc lielās gulēšanas. Un tiklīdz sniegs no acīm pazudis, tie sāk lūkoties apkārt, cits citu apskatīt un novērtēt. Jāiepazīstas taču ar kaimiņiem, jāredz, kādā sabiedrībā nu būs jādzīvo.

Lielie koki pieklājīgi paloka galotnes cits pret citu.

„Es esmu bērzs,” saka slaidis² kociņš ar smalkiem, lokaniem zariem. „Mani tūliņ var pazīt pēc baltā stumbra. Tāda nav nevienam citam kokam. Laikam tāpēc dzejnieki mani tik daudz apdziedājuši,” tas palepni piebilst.

„Es esmu pilādzis. Rudeņos es pušķojos koši sarkanu ogu ķekariem,” paziņojas³ viņa kaimiņš.

„Mani sauc par liepu. Kad es jūnijā ziedēju, viss dārzs saldi smaržos. Cilvēkiem ļoti patīk šī smarža. Bez tam viņi manus ziedus savāc, sakaltē un vāra no tiem tēju. Kas gan vēl labāks aukstos ziemas vakaros par smaržīgo liepziedu tēju!” mīkstā, mīlīgā balsī jūsmo⁴ cits.

„Kastaņa!” strupi savu vārdu pasaka spēcīgs, brūns kociņš.

„Ā, es zinu!” atsaucas paliels krūms dārza malā. „Tev skaisti, svecēm līdzīgi ziedi. Vēlāk to vietā izaug zaļi, adataini bumbuļi, bet tiem vidū brūni, spīdīgi kastanīši. — Bet es esmu lazda. Arī manos zaros izaug zaļi cemuriņi.⁵ Tos sauc par riekstiem, un to kodoli ēdami, ļoti garšīgi,” tas nenociešas, nepastāstījis arī par sevi.

Bet, to padzirdējuši, arī mazie krūmiņi vairs negrib ilgāk gaidīt.

„Es esmu jasmīns. Arī mani ziediem patīkama, salda smarža!”

„Es roze! Domāju, katram jau sen zināms, ka esmu visu ziedu karaliene!”

„Es nāku no tālienes, — esmu Japānas ķirsis!”

Tā krūmiņi sauc un stāsta cits par citu. Katrs grib pirmais par sevi pastāstīt, katrs grib paziņoties. Tie apklust tikai tad, kad aiz muguras negaidot atskan jautra balstiņa: „Tā liekas, ka mūsu dārzs būs tiešām ļoti skaists!” Visi pagriežas, lai apskatītu runātāju. Tur tas stāv celiņa malā, neliels zaļš krūmiņš, un draudzīgi māj pārējiem.

¹ dēsti — stādi

² slaidis — tievs, garš

³ paziņojas — lielās

⁴ jūsmo — šeit: priecājas

⁵ cemuriņi — uz viena kātiņa kopā saauguši rieksti, ogas vai ziedi

Brīdi visi to aplūko, tad roze augstprātīgi izmet: „Bet kas tu pats tāds esi? ”

„Tāds jocīgs, adatains! Savādāks kā mēs. Kur tāds te cēlies? ” nu arī pārējie atgūst valodu. „Vai tev tik ātri jau lapas izplaukušas vai aizmirsi pērnās nomest? ”

„Es esmu paeglītis,” zaļais krūmiņš labprāt pastāsta. „Man nav lapu, man ir skujas. Es tās nenometu kā lapu koki vai krūmi. Esmu zaļš kā ziemu, tā vasaru.”

„Ko? Kas? Tad tu jaunas drānas nekad neuzvelc? Vienmēr ar tām pašām vecām? Mēs mainām uzvalkus katru gadu! Nu padomājiet tik!” koki un krūmi uztraukti sauc. „Kur tāds nabags te gadījies? Kāpēc Straumes kungs tādu te stādīja? Tas ir kauns un negods visam dārzam!”

Nobijies paeglītis cilā savus adatainos zariņus. Tam prātā nav nācis, ka zaļajām skujiņām būtu kāda vaina. Visu ziemu tas bija par savu zaļo kažociņu priecājies. Nu pavasara saulītē tas citiem nav labs diezgan!

„Bet es . . . bet man . . .” gluži apjucis, paeglītis vēl mēģina turēties, „bet es taču esmu paeglītis! Visi paegliši tādi ir! Nevaru savādāks būt. Pat tautasdziesmiņas par mums tik jauki dzied. Vai tad nedzirdējāt, kā Ilze viendien, pa celiņu staigādama, skandēja:

Mazs mans tēva novadiņš,¹
Bet diženi² turējās:
Visi sīki paegliši
Zied sidraba ziediņiem.”

Bet citi krūmi pat nedomā klausīties.

„Ko nu! Var jau būt, ka Latvijā arī paegliši dziedēja sidraba ziediem. Bet tu esi tikai šīs zemes nabags! Ne tev tādu lapu, ne ziedu kā mums. Ubags,³ ubags! Nerunāsim vairāk ar viņu!” un tie lepnī pagriež paeglītīm muguru.

Nekā vairāk nesaka arī paeglītis. Vai tad vērts strīdēties?

„Lai, lai!” tas, zaļās skujiņas pieglaudis, klusiņām pats sevi mierina. „Vai nu vārdiem viņus aizrunāšu! Ir jau tiesa,⁴ esmu savādāks kā viņi. Bet vai tad citādam būt kas ļauns? Es tomēr ticu, ka arī es kam deru, ja jau esmu te iestādīts.” Klusībā tas nodomā, ka labi būtu, ja arī viņa lepnī kaimiņi to kādreiz atzītu.

Šī reize pienāk ātrāk, nekā paeglītis cerējis.

Kādā jaukā dienā pēdējais sniegs ir nokusis, ziema prom pavisam.

¹ novadiņš — apgabals

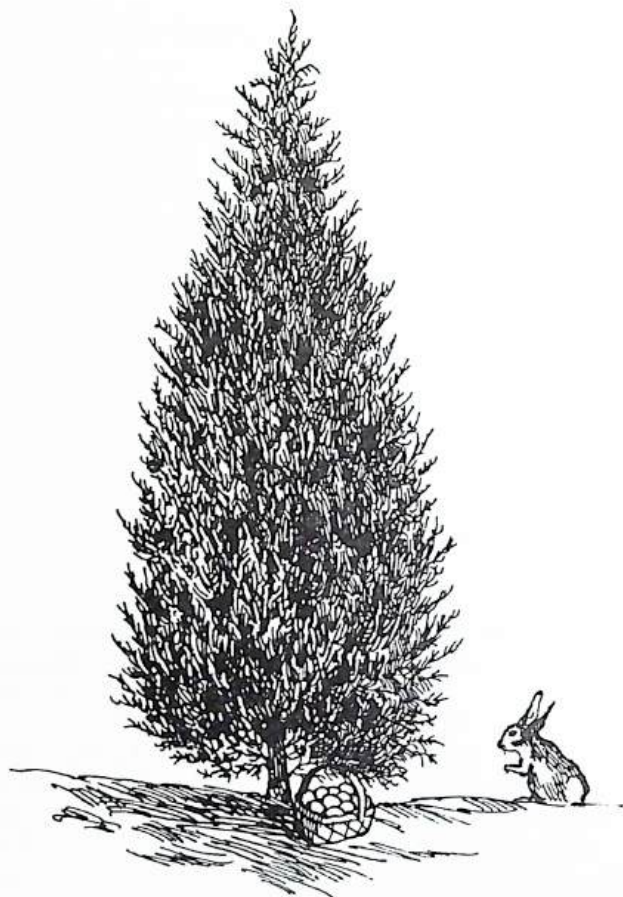
² diženi — vareni, lieliski

³ ubags — nabags, kas lūdz dāvanas,

ubago

⁴ tiesa — šeit: taisnība

Pie mājas jau zied sniegpulkstenīši. Gaišs un saulains atāust Lieldienu rīts.

Tikko saule tikusi pāri mežu galiem, mežmalā no krūmiem izlec zaķis. Tas paskatās uz vienu pusi, uz otru, tad uzceļ lielu grozu uz muguras un cilpo tieši šurp pa celiņu. Dārza vidū tas grozu uzmanīgi noliek zemē, noglauž ausis un priecīgi paskatās apkārt.

„Labrīt un priecīgas Lieldienas! Es esmu Lieldienu zaķis Peksis. Atnesu olas Straumju bērniem. Vai te būtu kāds krūmiņš, zem kuŗa tās nolikt? ”

„Labrīt, labrīt! Nāc te! Pie manis! Šurp! Šurp!” krūmi sauc cits par citu. Katram gribas palepoties ar raibajām Lieldienu olām. Tāpēc tie steidzīgi sāk atkal stāstīt, cik zaļas un kuplas lapas, cik krāsaini un smaržīgi ziedi tiem vasarā būs.

Peksis gan palēkā pie viena, pie otra, tad pakasa ausi un purina galvu.

„Neder, neder! Ko palīdz tas, ka vasarā būsīt zaļi un ziedoši, ja tagad zari vēl pavisam kaili. Ar tiem jūs nevarat olas paslēpt. Bērni tās ieraudzīs jau pa lielu gabalu. Bet man olas jānoliek tā, lai bērniem būtu ko meklēt!”

Nu krūmi apjukuši klusē. Tiešām, lapu vēl nav nevienam, tikai pumpuri briest¹ zaros. Ko nu?

Te Peksis pamana paeglīti. Tas, nabadziņš, nav vēl bildis² ne vārdu. Viņam bail, ka arī Lieldienu zaķis varētu viņa zaļās adatiņas noniecināt. Bet Peksis priecīgi izslien ausis un lieliem lēcieniem dodas turp.

„Taisni tādu kā tevi es meklēju!” tas draudzīgi uzrunā paeglīti. „Saki, vai drīkstu savas olas paslēpt zem taviem zaļajiem zariem?”

„Protams, protams!” aiz pārsteiguma paeglītis nekā vairāk nespēj pateikt. Zaķis jau klāt ar grozu un steidzīgi vien ņem olas un liek zem paeglīša. Cik skaistas olas! Zilas, sarkanas, dzeltenas! Gan vienkrāsainas, gan koši izrakstītas.

Kad grozā vēl pāris tik palikušas, Peksis pa vienai noliek arī zem dažiem citiem krūmiņiem. „Lai bērni zina, ka esmu te bijis!” — Bet paeglītim tomēr tiek visvairāk.

Tai brīdī baznīcas tornī iedunas³ zvani. Tie iezvana Lieldienas. Peksis sabistas, paķer tukšo grozu un jož⁴ atpakaļ uz mežu. Ausis vien nokust, un baltā līpa nozib mežmalas krūmos.

Bet no mājas drīz izskrien bērni.

„Kas tur dārzā tā spīd?” tūlīņ iesaucas Ilze.

„Vai tulpe, narcise uzziedējusi?” brīnās arī Laila, acis no spožās saules vairidama.

„Jums, māšes, miegs vēl acīs! Tās taču Lieldienu olas!” atsaucas Juris ar Dāvi. Žigli⁵ nu bērni izklīst pa dārzu.

„Te viena! Te otra! Te vēl! Te vēl!”

„Bet redziet, kas te! Vesela kaudze!” sauc Dāvis, pie paeglīša noliecies. Nu atskrien arī pārējie. „Ai tu labais paeglīti!” mazā Ilze mīļi noglāsta adataino zariņu.

Drīz olas salasītas. Priecīgi sasaukdamies, bērni aizskrien ar tām uz māju. Bet paeglītis skatās spožajā saulītē un smaida aiz laimes.

Tikai pārējie krūmiņi tādi klusi kā nokaunējušies.

„Klau, paeglīt!” beidzot stomīgi⁶ ierunājas jasmīns. „Neņem nu ļaunā! Viņdien tā aplam izrunājāties. Patiesībā varam būt laimīgi, ka

¹ briest — kļūst resnāki

² bildis — teicis

³ iedunas — dobji ieskanas

⁴ jož — ātri skrien

⁵ žigli — ātri

⁶ stomīgi — šeit: kaunīgi

tu esi mūsu dārzā. Citādi būtu palikuši bez Lieldienu olām!”

„Tu taču nedusmojies uz mums?” arī citi koki un krūmi nu jautā gluži pazemīgi.¹

Bet paeglitis tikai smaida. Kas nu dusmosies tik jaukā Lieldienu rītā.

„Nē, nē!” tas priecīgi māj ar zaļajām skujiņām. „Nav vērts pieminēt vecas lietas. Esam taču kaimiņi — un būsīm draugi!”

Kad no mājas atkal izskrien bērni, lai iemēģinātu vakar uzkārtās šūpoles, visi koki un krūmi ir viena brālīga saime. No šūpolēm atskan bērnu gaviles. Silta un spoža pie debesīm smaida saule. Priecīgas, priecīgas ir Lieldienas Straumes kunga dārzā!

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Vai tu esi savā vai citā dārzā vai parkā vērojis *kokus* un *krūmus*? Kādi koki un krūmi tur aug? Vai tie koki ir lieli vai mazi? Vai tiem ir *ziedi*? Vai *smaržīgi*? Kādā *krāsā*? Vai tu pats esi kādu koku vai krūmu *stādījis*? Kā to sauc? Kāds *labums* no kokiem un krūmiem dārzā vai parkā? Kādi koki un krūmi tev patīk vislabāk? Kāpēc?
2. Straumes bērni gribēja stādīt dārzā *ogulājus*. Kas ir *ogulāji*? Kādus ogulājus tu zini? Kādus tu esi redzējis dārzā augam? Kādus kokus vai krūmus tu zini, kam ir *ēdamas ogas*? *Pilādžu* sarkanās ogas ir rūgtas, tās ēd tikai putni. Dažas ogas ir *indīgas*.
3. Kāpēc Straumes ģimene nopirka māju *ārpus* pilsētas? Kā viņi izveidoja dārzu? Ko bērni gribēja stādīt dārzā? Ko gribēja stādīt Straumes kundze? Ko Straumes kungs iestādīja sev par prieku?
4. Kāds izskatījās dārzs *ziemā*? Ko koki darīja *pavasārī*, kad atmodās no ziemas miega? Kā koki un krūmi izturējās pret mazo *paegliti*, kad to ieraudzīja? Kādēļ *Lieldienās* viņu domas par paegliti mainījās? Ko tagad koki paeglītim teica?
5. Cik daļās varētu šo sacerējumu sadalīt, lai atšķirtu *patieso* notikumu aprakstus no pasakām? (Atceries Jāņa Širmaņa Ziemsvētki mežā!) Izdomā katrai daļai *virsrakstu*! Lasiet katru daļu atsevišķi, kur iespējams, sadalot lomas (pavasara vējš, bērzs, pilādzis utt.)!
6. Pamēģini no šī sacerējuma izveidot *drāmatizējumu* (teātra uzvedumu)! Izveido arī pirmo daļu sarunu veidā, iedomājoties, ko varētu teikt tēvs, ko māte, ko katrs no bērniem par mājas pirkšanu un dārza izveidošanu, par koku un krūmu stādīšanu. Uzraksti visas sarunas! Pamēģini, varbūt izdodas!

¹*pazemīgi* — ne lepni

Paraugš ierosinājumam

1. aina

- Juris: Tēti, vai mēs svētdien atkal izbrauksim ārā no pilsētas uz mežu?
 Ilze: Jā, lūdzu, tēti! Aizbrauksim uz to pašu mežmalu, kur bijām pagājušo svētdien. Tur bija tik jauki!
 Dāvis: Bet turpat bija kāda māja. Man nepatīk apmesties svešas mājas tuvumā.
 Māte: Man likās, ka tai mājā neviens nedzīvo. Visi logi bija ciet, un neredzējām neviena cilvēka.
 Laila: Ja tur neviens nedzīvo, vai mēs nevarētu to māju noīrēt? Tad mums būtu katru nedēļas nogali kur apmesties.
 Tēvs: Man jau sen ir apnicis dzīvot šinī debesskrāpja dzīvoklī. Es domāju, vislabāk būtu, ja mēs to māju nopirktu. Tad mēs vienmēr būtu svaigā gaisā.
 Bērni: Jā, tēti, lūdzu! Tas būs lieliski!

2. aina

- Ilze: Cik jauki, ka mēs šo māju nopirkām! Nu mēs varēsim ierīkot dārzu starp mūsu māju un mežu.
 Juris: Tēti, šodien sestdienā, vai nesāksim izveidot dārzu?
 Tēvs: Jā, sāksim! Jums visiem jānāk palīgā!

7. Ko nozīmē vārds *straume*? Kur var redzēt *straumi*? *Straume* ir upes *plūsma* (plūdums). *Straume* var būt *strauja* vai *lēna*. *Strauts* ir maza, bet *strauja* upīte. *Straujš* ir *ātrs*. Par dažu cilvēku saka, ka viņš ir *straujas* (ātras) dabas. Dažreiz saka: Cilvēki plūda *strāumēm* laukā no zāles. Līdzīgs vārds ir arī *strāva* (piemēram, elektriskā strāva). Nosauc citus *cilvēku uzvārdus*, kas kaut ko nozīmē (piemēram, Ozols, Kalniņš, Mūrnieks u. c.).

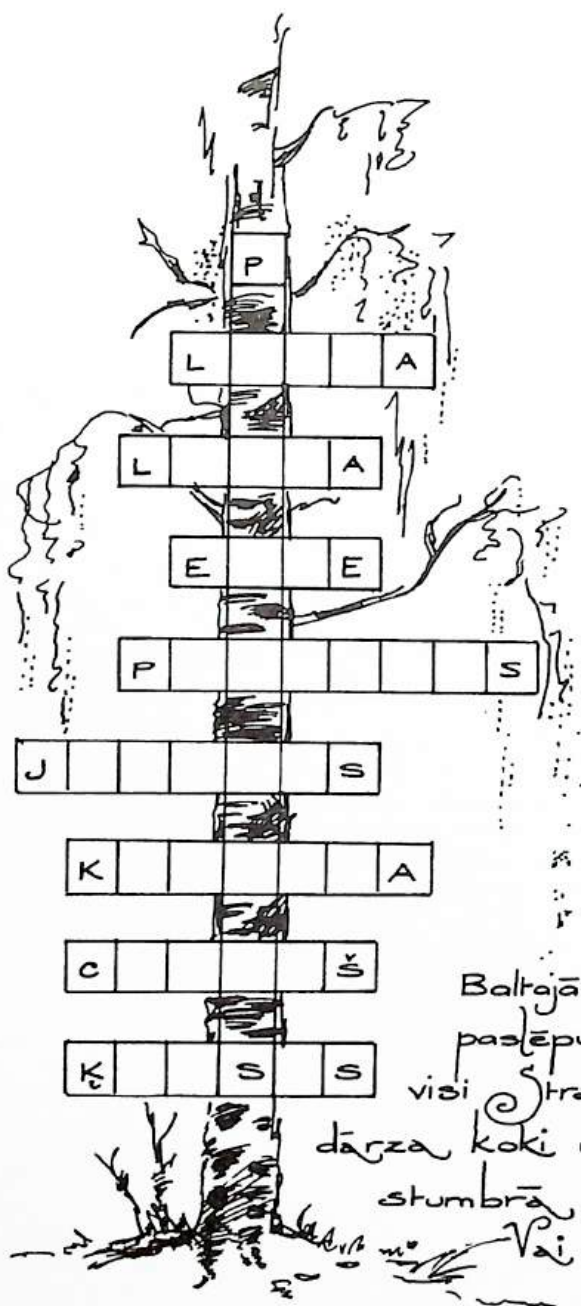
8. Mēles vingrināšanai: Strauja strauta straume strauji plūst.

9. 1. vārdu mikla (skat. zīmējumu).*

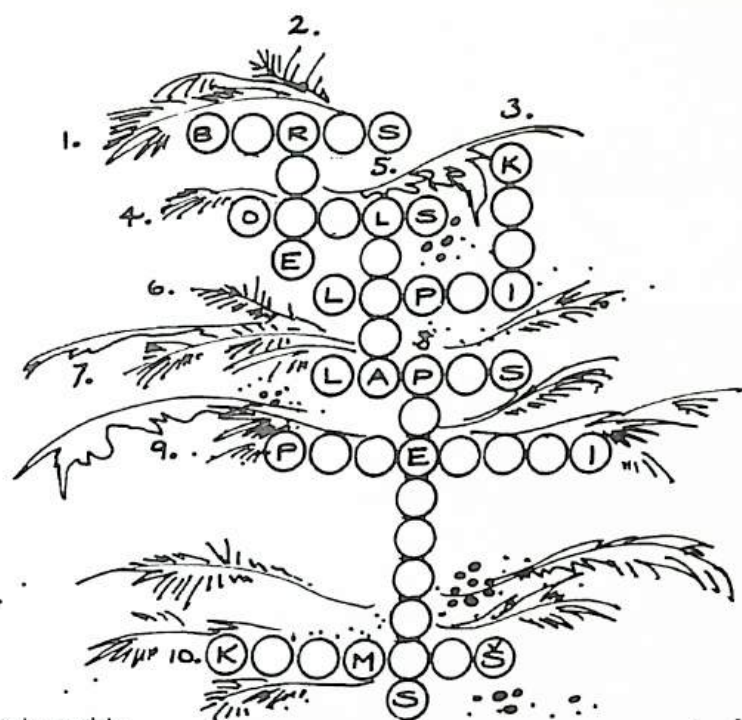
10. 2. vārdu mikla (skat. zīmējumu):*

- (1) Koks ar baltu stumbru.
- (2) Krūms ar smaržīgiem ziediem.
- (3) Mežā aug lieli k—i.
- (4) Liels koks ar zilēm.
- (5) L— — a dod smaržīgus ziedus tējai.
- (6) Stāv vai runā, pacēlis galvu.

* Zīmējusi Dace Švalbe.

Baltajā bērzā ir
paslēpušies gandrīz
visi Straumes ģimenes
dārza koki un krūmi - viens
stumburā, pārējie zaros.
Vai vari tos atrast?

2. vārdu mīkla

- (7) Dažiem kokiem skujaš, citiem l— — — s.
 (8) Kuņš krūmiņš citiem nepatika?
 (9) Runā, noliecis galvu, bailīgi.
 (10) Tas nav koks, bet neliels k— — — — š.

11. Daina:

Visi koki žēli raud,
 Vasariņu vadīdami;
 Priede, egļe vien neraud,
 Tām skūjiņas nenobira.

Vai tu vari pastāstīt, kādas ir skujaš priedei, kādas egļei un kādas paeglim? Uzzīmē priedes, egļes un paegļa zarus!

12. Mīklas:

- (a) Kas tas par koku, kam ziemu un vasaru melnas ogas?
 (b) Kas guļ zīda mētelī, kaula kažoks mugurā?

13. Sakāmvārds: Mūžu dzīvo, mūžu mācies!

Lieldienu sestdiena

Kas ir sarakstījis „Paegliša Lieldienas”? Uzmeklē grāmatas beigās ziņas par Liliju Blūmu! Kuŗā gadā viņa ir dzimusi? Kuŗā zemē varētu risināties viņas tēlotie notikumi? Kāpēc tu tā domā? Kas sarakstījis „Lieldienu sestdienu”? Uzmeklē ziņas par Aspaziju! Kāda atstarpe ir Aspazijas un Lilijas Blūmas dzimšanas gadiem? Stāstīnā „Lieldienu sestdiena” Aspazija apraksta gatavošanos uz Lieldienām Latvijā tai laikā, kad viņa vēl bija maza meitene. Kuŗā gadā tas varētu būt?

Bija Lieldienu sestdiena. Meitas mazgāja un berza istabu grīdas un pēc tam izklāja tās ar salmiem. Tos noņēma tikai Lieldienu rītā.

Istabā kūrās krāsns. Cēpa visādu baltmaizi: rupjas kviešu karašas, smalku maizi ar safrānu¹ un rozīnēm un kļiņģerīšus, un pīrādziņus.

Visām kājām un rokām bija jākustas, un visiem jāskrej pa kaklu pa galvu.² Notika arī grūstīšanās, kad meitas sastapās³ ar pīrāgu plātnēm.⁴ Es lēkāju un smējos.

Māte vēl uzsauca: „Nemaisies pa kājām!” un iedeva darbu: kļiņģeru taisīšanu. Lai mācoties vien!

Un es mācījos arī. Šis darbs man patika.

Beidzot nāca vispatīkamākais darbs: olu krāsošana.

Toreiz olu krāsas nebija dabūjamas. Tās bija jāgatavo pašiem. Ņēma gan spolu mizas dzeltenām olām, gan indigo zilām, gan sēja lupatiņas apkārt. Ņēma visus līdzekļus palīgā. Olām bija jābūt pārākām par kaimiņu meitu olām. Un kaimiņu meitas centās gluži tāpat mūsējās pārspēt.

Pa to starpu⁵ puīši jau glūnēja⁶ aiz durvīm. Viņi gribēja kādu olu nozagt vai sadauzīt. Bet nekā! Durvis bija aizslēgtas. Puīšiem bija jāuzkrāj jauzkar šūpoles un meitas labi jāizšūpo. Tad tikai viņi dabūja olas.

¹safrānu — dzeltenu garšvielu

²pa kaklu pa galvu — cik tik ātri var

³sastapās — satikās

⁴plātnēm — platām pannām

⁵pa to starpu — šeit: pa to laiku

⁶glūnēja — slepu skatījās, lūrēja

Šūpoles! Ak, kā es tās gaidīju! Bet māte tās ļāva uzkārt tikai trešo Lieldienu. Abas pirmās svētku dienas bija par svētām, un šūpošanās taču bija pasaulīgs prieks.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Senāk latviešu lauku mājās istabām bija nekrāsotas koka grīdas, kam viegli pielīp netīrumi, tādēļ tās vajadzēja mazgāt un *berzt*, un tad tās kļuva gaišas, gandrīz baltas. Kādēļ meitas noberztās grīdas izklāja ar salmiem, ko noņēma tikai svētku rītā? Kas ir *salmi*? Kā tie rodas? Kāda krāsa ir salmiem?
2. Kas ir šī meitene, par kuru stāstīnā rakstīts?
3. Kādi *darbi* ir minēti Lieldienu sestdienas aprakstā? Kādēļ māte lika tik mazai meitenei kļingērus taisīt?

4. Kas *Lieldienas* ir par svētkiem? Kā sauc to *svētdienu*, kas ir nedēļu pirms Lieldienām? Kādas ir latviešu senās Lieldienu *paražas*? Kuŗu no šīm paražām mēs vēl arvien piekopjam?
5. Kad ir *visīsākā diena* un *visgaŗākā nakts*? Kā sauc to gada laiku? Kad ir *visgaŗākā diena* un *visīsākā nakts*? Kas tas ir par gada laiku? Kuŗā gada laikā ir Lieldienas? Kāds tad ir dienas un nakts gaŗums? Šūpojoties *vēziens* uz abām pusēm ir *vienāds*. To var salīdzināt ar dienas un nakts vienādo gaŗumu.
6. Pastāsti, kā jūsu mājā gatavojas uz Lieldienām! Kādus darbus dara? Kā pušķo istabas? Ko cep? Ko tu palidzi? Kas tev pie šīs gatavošanās uz Lieldienām patīk vislabāk? Kuŗš darbs patika mazajai meitenei stāstīnā?
7. Izskaidro šos izteicienus:

- (a) Visām kājām un rokām bija jākustas.
 (b) Visiem jāskrej pa kaklu pa galvu.
 (c) Nemaisies pa kājām!
 (d) Ņēma visus līdzekļus palīgā.
 (e) Olām bija jābūt pārākām par kaimiņu meitu olām.
 (f) Šūpošanās bija pasaulīgs prieks.

8. Stāstīnā ir teikums: Visiem *jāskrej* pa kaklu pa galvu. Vārds *jāskrej* ir vārda *skriet* vajadzības forma. Uzraksti:

skriet — jāskrej
 smiet — jā . . .
 liet — . . .
 riet — . . .

Bet kā teiksim: siet — . . . ? Kad tev ir vaļā kurpju auklas, kas tev ar tām jādara? Izdomā un uzraksti teikumus ar šiem vārdiem:

(Kam)	jāskrej	(uz kuriem? pēc kā?)
(Kam)	jāsmej	(par ko?)
(Kam)	jālej	(kas? kur?)
(Kam)	jārej	(kur?)
(Kam)	jāsien	(kas?)

9. *Dainas* par Lieldienām:

Kas to Lieldienu	Trīs gadi pazinu
Iešūpoja,	Šūpoļu vietu:
Tam auga liniņi,	Neauga mauriņš,
Tam kaņepītes.	Ne dāboliņš.

Kādēļ Lieldienās šūpojas? Kādēļ šūpoļu vietā trīs gadi neaug zāle?

10. *Mīklas:*

- (a) Apaļa mucīņa, divējāds alutiņš.
- (b) Apaļa apaļa istabiņa, nav ne logu, nav ne durvju.
- (c) Cērt ledu, uzcērt sudrabu;
Cērt sudrabu, uzcērt zeltu.
- (d) Uz galda balts, nokrit zemē — dzeltens.
- (e) Kas divreiz piedzimst — pirmoreiz gludens, apaļš, balts kā sniegs,
otreiz vājš kājinieks, vēlāk top par dziedātāju.

11. *Uzzīmē Lieldienu olas! Ja esi labs zīmētājs, uzzīmē olas šķīvī vai groziņā, izpušķotas ar pūpoliem vai ziediem! Vai tu vari uzzīmēt klingerī, pīrādziņu jeb speķa rausi?*

12. *Temati domrakstam:*

- (a) Kā mēs sagaidām un svinam Lieldienas.
- (b) Kā es krāsoju olas.
- (c) Šogad Lieldienās.

Jāni^{°*}

Tas bija savāds vakars un pavisam savāda nakts. Visos pakalnos spīdēja ugunis, visās malās skanēja dziesmas, un bija dzirdama skaļa taurēšana. Mēs atradām vecu degutu¹ spannīti,² piebāzām to pilnu ar tāsīm,³ ar naglām piedzinām gaņas kārts galā un tad stiepām kalnā. Tāsis aizdedzinājuši, mēs kārti uzslējām stāvus un piesējām pie iepriekš zemē iedzīta mieta. Tāsis dega čurkstēdamas. Ar degutu apķepušais spannītis sakarsa un sāka arī degt. Uguns kļuva aizvien lielāka un straujāka. Deguts kusa un pilēja zemē lielām pilēm. Piles dega ar zilu uguni un krizdamas rūca kā sirseņi.⁴

Ap uguni sapulcējās visi mājas ļaudis un ligoja bez mitēšanās.⁵ Man bija liels brīnums, ka tik daudz dziesmu varēja ietilpt⁶ manas vecmātes galvā; viņa teica un teica,⁷ bet dziesmu nekad nepietrūka.

Jāņiem tika brūvēts alus, un nu staigāja no mutes uz muti liela zaļa māla krūze, putām pārsegta, rūgteni smaržīga dzēriena pilna. Mēs dzērām, norēcāmies kā nākas un uzkodām mīkstu sieru, kuŗu izdalīja saimniece no balta linu priekšauta.

Turpat mums stāvot un ligojot, atskanēja olnīcā⁸ spēcīgas svešas balsis. Mēs vērsāmies⁹ turpu un redzējām, ka nāk vesels pulks kaimiņu ļaužu lieliem klēpjiem jāņuzāļu. Ligoja nācēji, bet mēs arī neapklusām, līdz tad abas puses bija tik tuvu kopā, ka sāka meldīnš jukt. Tad nācēji stiepa rokas labvakaram. Savas jāņuzāles viņi krāva saimniecei klēpī un vainagus lika saimniekam galvā. Arī saimnieku Jancis stāvēja kā tīrais puķu klēpis. Un, ak tavu laimi! — Viena meita uzlika man arī vainagu galvā.

„Jānīt's nāca par gadskārtu,”¹⁰ viņa teica.

¹deguta — degošas vielas (darvas)

²spannīti — spainīti

³tāsīm — bērzu baltajām mizām

⁴sirseņi — kukaiņi, līdzīgi lapsenēm

⁵bez mitēšanās — bez pārtraukuma,
bez apstāšanās

⁶ietilpt — būt iekšā

⁷teica — šeit: dziedāja priekšā vārdus

⁸olnīcā — mājas ceļā (uz ganībām)

⁹vērsāmies — pagriezāmies skatīties

¹⁰par gadskārtu — katru gadu atkal

Man priekš acīm nokārās kuplas smilgas, un es nekā vairs nevarēju redzēt. Bet smaržoja tik labi, un prieks par to, ka esmu ievērots, lika man lēkāt un līgot. Es daudzījos starp lielajiem kā negudrs.

No mūsmājām līgotāji gāja atkal tālāk. Viņiem piebiedrojās mūsu puīši un meitas. Arī mēs ar saimnieku Janci taistījāmies līdz, bet mūs nelaida. — Ko nu daudzīšoties cauru nakti!

„Nu, bet tad mēs vismaz gaidīsim rītu, gulēt negājuši, lai redzam, kā saulīte roto,” Jancis teica.

„Jā, kā saulīte roto . . .” es piekritu.

Lielie nosmējās par mūsu valodu un teica, ka cūka gan ragus gribot, bet kaza nedodot. Saule sen būšot izrotojusies, kad mēs līdīšot no migas.¹

Nu, tāda zobošanās šoreiz nebija vis vietā. — Mēs apsēdāmies abi ar Janci istabas galā² uz soliņa un apņēmāmies gaidīt. Māte mani pavilka aiz rokas, bet kad es teicu, ka gribu palikt pie Janča, tad viņa arī pame-ta mani. — Nu mēs sēdējām tur divi vien nakts sārtumā, kas nāca no nedziestošās vakara blāzmas.³ Tālumā vēl bija dzirdama līgošana,

¹migas — gulvietas

²istabas galā — šeit: mājas galā

³vakara blāzmas — norietējušas saules
atspīduma debesis

kaut gan ugunis nekur vairs nedega. Mēs šo to runājām un mēģinājām arī paklusām līgot, bet mums nekas neveicās. Brīžam, kad ligošana tālumā mitējās, mums kļuva pavisam baigi, tik liels bija klusums. Es redzēju, ka Jancis plaši ieplēta muti un nožāvājās. Un tai pašā acumirkļī arī man vajadzēja saldi nožāvāties.

„Vadzi,”¹ Jancis teica, „tā mēs te vēl aizmigsim.”

„Iesim labāk gulēt,” es atbildēju.

„To nu gan ne! Tad jau ritā par mums tā smiesies, ka padvīgas² ne peles alā nedabūsim. Nē — es zinu labu līdzekli: iesim uz laidaru³ un sēdisimies katrs uz sava stubura.⁴ Kad sēdēšana nebūs tik droša, tad miegs nenāks.”

Laidara sētas stuburi bija diezgan resni, un apakšā bija tikko kaisīti salmi. Mēs uztrausāmies katrs uz sava staba un raudzījāmies blāzmā, kas jau sāka mesties spilgtāka. Miegš bija pārgājis. Jancis sita ar dūrēm sev pa ceļiem un dziedāja:

„Sit, Jānīti, vaŗa bungas, ligo, ligo,
Vārtu staba galiņai, ligo!”

Bet man tik augstu sāka reibt galva. Bija arī tā kā vēsi. Es labāk gāju un apsēdos uz trepītēm,⁵ kas bija piesietas pie cūkklēviņa⁶ augšas. Tur es vismaz varēju vēl ar rokām pieķerties un arī ar kājām atsperties . . .

Kļuva aizvien gaišāks; bet līdz ar to arī miegs nāca atkal virsū kā mākonis. Es brīžam satrūkos vien, kad galva nosvērās⁷ uz sāniem. Beidzot man kļuva pavisam silti un tīkami. Man liekas pat, ka es redzēju sauli viņas viskrāšņākajā rotā. Viņa patlaban lēca. Bērzu galotnes pārstiepās kā ar daudzkrāsainu mirdzumu. Un tad saulīte sāka rotot. Viņa nāca kā smaidīga māmiņa, un viņas platā vilnāne⁸ bija kvēloši⁹ zaļa. Tad viņa to vilnāni nometa pļavā un mirdzēja zila. Zilo vilnāni viņa uzsvieda gaisā un kļuva dzeltena, tad sarkana, tad balta kā mēness.

„Janci,” viņa, klāt pienākusi, teica un aizskāra manus matus. „Janci!”

Es uztrūkos. Kas tad te? Tā taču bija mana māte! Un es gulēju laidara salmos zem trepītēm cūkklēviņa galā. Saule bija augstu. — Ar kauna pilnām acīm es gāju mātei pakaļ uz aku mazgāties.

Bet Jancim, kuŗš bija par mani labi vien lielāks, nebija nemaz gaišāk gājis. Arī viņš bija novēlies no sava sēdekļa un, ieraudzījis, ka

¹vadzi (satsinājums) — vai dzirdi

²padvīgas — patvēruma

³laidaru — iežogojumu kūts priekšā lopiņiem

⁴stubura — staba

⁵trepītēm — kāpnītēm

⁶cūkklēviņa — cūkkūts

⁷nosvērās — šeit: noliecās

⁸vilnāne — villaine, vilnaine, plecu lats

⁹kvēloši — šeit: koši

manis vairs uz trepēm nav, līdis klēti gulēt. No turienes viņš iznāca tikai ap pusdienas laiku.

Līgodziesmas

Jānīt's nāca par gadskārtu, līgo, līgo,
Savus bērnus apraudzīti, līgo!
Vai tie ēda, vai tie dzēra, līgo, līgo,
Vai Jānīti daudzinaja,¹ līgo!

Jauni puisi, jaunas meitas, līgo, līgo,
Jāņu nakti negulieti, līgo!
Tad rītāi redzēsiti, līgo, līgo,
Kā saulīte rotājāsī, līgo!

Sit, Jānīti, vaŗa bungas, līgo, līgo,
Vārtu staba galiņāi, līgo!
Lai sanāca jāņubērni, līgo, līgo,
No maliņu maliņāmi, līgo!

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Tēlojumā „Jāņi” ir runa par diviem zēniem. Viens ir saimnieku Jancis, otrs — pats stāstītājs. Viņš visur par sevi saka — es. Atrodi to vietu, no kuŗas var zināt, ka viņu arī sauc par Janci! *Jancis* patiesībā nav īsts vārds, bet tā mēdz saukt mazo Jānīti. Jāņi dažreiz sauc arī par Janku. Kas šis stāstītājs — *Jancis* patiesībā ir?
2. Kas tās bija par *ugunīm*, kas spīdēja visos pakalnos? Kas tās bija par *dziesmām*, kas skanēja visās malās? Izlasi aprakstu par *jāņuguns* gatavošanu un degšanu! Izstāsti, kā gatavo jāņuguni! Kādēļ uguni dedzina gaŗas kārts galā?
3. Kādas ir latviešu Jāņu svinēšanas *paražas* (tradīcijas)? Kad notiek galvenā svinēšana? Ko gatavo, ko dara, ar ko mīlojas, kā pavada Jāņu nakti? Izlasi to vietu, kur Jancis — stāstītājs apraksta savu vislielāko prieku! Kurp līgotāji gāja no „mūsmājām”? Kādēļ abi bērni negāja līdz? Ko viņi tad nolēma darīt?

¹ *daudzinaja* — daudz pieminēja, godināja

4. „Visos *pakalnos* spīdēja ugunis.” Apskati Latvijas *fizisko* karti! Tā ir tāda karte, kur parādītas ne tikai Latvijas robežas, pilsētas, upes, ezeri, bet uz kuŗas var redzēt arī, *kāda* ir Latvijas *virsa*. Šī karte ir vietām zaļā, vietām dzeltenā un brūnā krāsā. Zaļā krāsa rāda, kur ir *līdzenumi* un *zemiēnes*, bet dzeltenā un brūnā krāsa rāda, kur ir *augstienes* un *kalni*, pie kam — jo brūnums tumšāks, jo vieta augstāka. Jānis Jaunsudrabiņš ir dzimis un audzis šādā kalnainā vietā — Augšzemgalē (t.i., Zemgales augstākajā vietā), Neretā, kas ir netālu no Lietuvas robežas. Uzmeklē šo vietu uz kartes!
5. Tēlojumā „Jāņi” Jaunsudrabiņš apraksta Jāņu svinēšanu tai laikā, kad viņš vēl bija mazs zēns. Kā tev liekas, cik vecs viņš tad varēja būt? Apskaties, kad Jānis Jaunsudrabiņš ir dzimis, un izrēķini, kuŗā gadā šī Jāņu svinēšana varēja notikt! Kas *tagad* mūsu Jāņu svinēšanā ir *tāds pats kā toreiz*, kas ir *citāds*?
6. Atrodi un izlasi tos teikumus, kas stāsta, kāda bija nakts, kad zēni divi vien sēdēja ārā! *Iemācies* šos teikumus no galvas! Kā tu saproti izteicienus: *nakts sārtumā* un *nedziestošā vakarblāzma*? Vai tu esi dzirdējis, ka uz zemes lodes ir tādas vietas, kur saule vasarā spīd visu dienu un arī nakti, bet ziemā neparādās nemaz? Ja tev ir globs, tad apskaties, kur tās vietas ir! Kur atrodas Latvija? *Latvija* nav sevišķi tālu no šīs robežas, kur vasarā saule nenoriet, tādēļ arī Latvijā *vasaras vidū* nakts ir pavisam īsas, nekļūst nemaz īsti tumša, jo saule aiz apvāršņa (horizonta) nenoiet necik zemu, un saules gaismas atspīdums debesīs — *vakara blāzma* satiekas ar *rīta blāzmu*. Kuŗā datumā ir Jāņi? Kuŗā Ziemsvētki? *Jāņi* — vasaras vidū — ir vasaras *saulgriežu* svētki. Pēc Jāņiem saule *griežas* atpakaļ uz ziemas pusi. Dienas atkal kļūst īsākas un nakts garākas. Tā tas turpinās līdz ziemas *saulgriežiem* — Ziemsvētkos. Kuŗā puslodē tas tā ir? Vai tu esi ievērojis, *kur* saule lec un kur noriet vasarā, kur ziemā? Izskaidro, kādēļ tas tā ir!
7. Atrodi un izlasi, ko Jancis sapņoja, kad viņš, salmos novēlies, bija aizmidzis!
8. Atrodi, kuŗā vietā tēlojumā ir pieminēta katra no līgodziesmām! Kādas līgodziesmas vēl tu zini?
9. Uzraksti *domrakstu*:
  - (a) Kā mēs svinējām Jāņus.
  - (b) Kā Latvijā senāk svinēja Jāņus.
10. Pamēģini uzzīmēt jāņuguni kalnā *gaŗas* kārts galā.

Teika par svēto papērksnīti*

Visas puķes noziedēja,
Papardīte neziedēja;
Tā ziedēja Jāņu nakti
Zeltītiem ziedīniem.

Daina

„**R**edzi,” māte teica, „tās ir svētās papērksnītes.”¹
„Kurās?”
„Nu, šitās ar tām sīki robainajām lapiņām un zaļgano
čemuriņu. Tas ir ziedu pumpurs. Jāņu naktī zieds
atveras, uzzied un nobirst. Tas notiek vienā acumirkli.”

Man bija brīnums, un es vaicāju, kāpēc tas tā. Kāpēc tad neviena
cita puķe tā nezied?

„Neviena cita puķe jau arī nav tik svēta,” māte atteica. „Svētās
papērksnītes zieds ir visas pasaules gudrības sakopojums. Viņš ir arī
tik skaists, ka visas pasaules skaistumi nobāl viņa priekšā. Viņš ir kā
prieka asara acu kaktiņā. Un kad viņš atveras pašā nakts vidū, tad uz
acumirkli kļūst gaišs kā dienā.”

„Vai kāds to ir jau redzējis?”

„Vai tad ne? — Citādi jau nezinātu stāstīt.”

„Ak, kaut es reiz varētu . . .”

„Ja tik gribi,” māte noteikti atteica.

Es aizmirsu savu darbu un klausījos.

„Lai svētās papērksnītes ziedu novaktētu,”² māte teica, „tev
vispirms vajag būt ļoti drošam un ne no kā nebīties. Tad vēl tev vajag
lielas dzelzs nūjas un zīda nēzdogs.³ Dzelzs nūja ir smaga, un zīda

¹*papērksnītes* — papardītes

³*nēzdogs* — kabatas drānas, mutauta

²*novaktētu* (ģermānisms) — nosargātu;

šeit: novērotu

*Fragments no tēlojuma „Rites meža burvības” *Baltajā grāmatā*. Autora zīmējums.

nēzdogs ir dārgs; bet ja tev ir nauda un spēks, un, kā jau teicu, drosme, tad tu vari Jāņu naktī nākt un vaktēt. Tad tu nostāties pie papērksnītes pavisam klāt, — tik piesargies, ka tu viņu nesamīdi, — griezies uz vietas riņķi un velc ar dzelzs nūju ap sevi strīpu, cik tālu vari aizsniegt. Jo riņķis ap tevi plašāks, jo labāk. Tad tu zem papērksnītes paklāj savu zīda lakatiņu, nometies ceļos un skaties uz zieda pumpuru, acu ne uz brīdi nenovērsdams.¹ Tu manīsi,² ka ap tevi sanāk lauvas, vilki, lāči un milzu čūskas, un visi pasaules zvēri. Visapkārt tev kauks, šnāks, zobus klabinās un ar nagiem zemi kasīs; bet tu nepacel ne acu. Tur būs arī visādi ērmi,³ tie taisīs dažādus jokus un gribēs, lai tu uz viņiem paskaties. Bet to tu nedari, jo, tiklīdz tu pacelsi acis, apvilktā riņķa spēks zudīs, zvēri bruks tev virsū un saplosīs tevi. Bet ja tu paļausies un ticēsi apvilktā riņķa spēkam, nebaidīsies no briesmīgajiem zvēriem un neizrādīs pret ērmiem nekādas zinātkārbas, tad tu kaut ko pieredzēsi: papērksnītes zieds ar troksni atvērsies. Nošalks visas debesis sārtās liesmās. Zvēri un ķēmi rēkdami un kaukdami aizbrāzīsies uz visām pusēm, un zieds viegli novelsies uz tava nēzdogā kā izkvēlojusi⁴ ogle. Bet zieda iekšējais spēks nebūt nav beidzies. Tu viņu tūlīt ņem un cieti aizsien, un glabā visu mūžu, tad tu zināsi to, kas notiek visā plašā pasaulē. Un visi darbi, ko tu darīsi, būs labi un skaisti.”

¹ acu nenovērsdams — neskatīdamies
citur

² manīsi — jūtīsi

³ ērmi — ķēmi, spoki

⁴ izkvēlojusi — izdegusi

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādas ziedošas puķes, kokus un krūmus tu vari nosaukt? Vai tu zini kādu stādu, kas *nekad nezied*?
2. Kas ir *paparde*? Kur tā aug? Uzzīmē papardi!
3. Vai tu esi redzējis papardes ziedu? Paparde pieder pie tiem augiem, kas *nezied*. Bet kāpēc tad dainas un teikas stāsta, ka *Jāņu naktī* paparde zied? *Jāņu nakts* Latvijā ir *visīsākā, visgaišākā* vasaras nakts. *Daba* Jāņu laikā ir viskrāšņāka, naktis ir siltas, gaišas, jaukas, un tas viss rosina cilvēku Jāņu naktī, ko uzskatīja par svētu, *negulēt*, bet meklēt kaut ko sevišķu, brīnumainu — *papardes ziedu*, ar kuŗa atrašanu saistās dažādas burvības. Vai kāds papardes ziedu ir atradis? Pārnēstā nozīmē to varētu saukt par *laimes meklēšanu*.
4. Vai tu esi kādreiz novērojis, cik ilgs laiks pāiet, kamēr pumpurs izplaukst par ziedu? Izlasi to vietu, kur māte stāsta par papardes ziedu! Ievēro izteicienu: „Viņš ir kā prieka asara acu kaktiņā.” Kādos gadījumos cilvēki parasti raud? Vai tu kādreiz esi raudājis aiz prieka, aiz lielas sajūsmas? Vai esi redzējis kādreiz mātei vai kādam citam acīs „prieka asaras”? *Asaras* rodas no liela pārdzīvojuma, parasti no bēdīga, bet dažreiz arī no priecīga. Asaras var saskriet acīs arī no lieliem smiekliem.
5. Kas vajadzīgs, lai novērotu vai nosargātu papardes ziedu? Kādēļ vajadzīgs spēks? Kādēļ nauda? Kādēļ drosme? Kas jādara ar nūju? Kāds apvilktajam riņķim (aplim, lokam) ir spēks? Kas jādara ar zīda lakatiņu (nēzdogu)? Kas jādara pašam zieda sargātājam? Ko viņš nedrīkst darīt? Kas tad notiktu, ja viņš paskatītos uz ērmiem un zvēriem?
6. Kad un kā atvērsies papardes zieds?
7. Kāda nozīme ir papardes zieda atrašanai?
8. Kādus īpatnējus *vārdus* Jānis Jaunsudrabiņš lieto savos tēlojumos (šini un iepriekšējā)? Daži no tiem, piemēram, „papērksnīte”, „cūkklēviņš”, ir tādi vārdi, ko lieto tikai zināmā apvidū. Tādus vārdus sauc par *apvidus vārdiem* jeb *provinciālismiem*. Daži, piemēram, „vaktēt”, „riņķis”, ir pieņemti no vācu valodas. Tādus vārdus sauc par *ģermānismiem*.
9. Veido ar sekojošiem vārdiem *teikumus*:

Kas kauc?	ar nagiem kasa zemi?
šņāc?	nobāl?
rēc?	atveņas?
šalc?	uzzied?
klabina zobus?	nobirst?

10. Uzraksti *kopā* vārdus ar līdzīgu nozīmi:

(a) stīti
ziedi
nobāl
acumirkli
aizmirst
piesargies
pamanīt

(b) uzmanies
ievērot
momentā
neatceras
mazi
puķes
kļūst bāls

11. Iemācies *izstāstīt teiku* par papardes ziedu!

Kukažiņa

Nav no Silmačiem līdz Tilta krogum neviena lielāka akmens lielceļa malā, uz kuŗa Kukažiņa nebūtu kādreiz sēdējusi. Nav pasaulē mīļu vārdu, ko Kukažiņa nebūtu teikusi. Tāpēc, lūk, tajā apkaimē¹ visi viņu pazīst. Pat gluži mazi bērni, kas tikko sākuši runāt, izstiepj rokas un šļupstina: „Kukazina!” — kad tā salikusi, ar nūju lielceļa oļus² klabinādama, iet vai nu no Tilta krogus uz Silmačiem, vai no Silmačiem uz Tilta krogu.

Šie ir tie divi punkti, starp kuŗiem staigājot, Kukažiņa domā raibas domas, kur viņa mīļiem skatiem svētī druvas un laukus, lai viss izdotos labi. Silmačos Kukažiņai dzīvo viena meita un Tilta krogā otra. Abas ir saimnieces, un Kukažiņai būtu visai vieglas vecuma dienas, ja viņa reiz būtu skaidrībā, pie kuŗas meitas labāk dzīvot.

„Grietiņa un Jūliņa — ak tu Dieviņ Tētīt, abas kā spolītes, nīpras³ un labiņas! Lai Dieviņš viņām dod veselību!” mēdz teikt Kukažiņa. Padzīvo viņa nedēļas divas pie Jūliņas Tilta krogā, kur viņai sava klusa istabiņa; tad top nemierīga, vīkšas⁴ vien, vīkšas, it kā būtu jābrauc vai uz pašu Rīgu.

„Jāaiziet līdz Grietiņai. Diezin, vai ir vesela.”

„Nu ej, ej, māmiņ!” saka Jūliņa, ja laiks ir labs. Bet, ja taisās uz lietu, tad pats krodzinieks ierunājas: „Kur nu tagad, mām, iesi? Vakara pusē⁵ gul biezi debeši.⁶ Dzirdēju, tā kā rūca vai pērkons.”

„Lai nu pērkons, nebīstos es pērkona . . . Dieviņš sarga visus un visur . . . Tas lietus nu gan tāds nepatīkams.”

Beidzot, ja padebeši taisās nogrimt aiz apvārsņa vai sāk pūst citāds vējiņš, Kukažiņu atlaiž, lai iet uz Silmačiem. Kuŗš tad Kukažiņas nepazīst? Jau pa lielu gabalu katrs tīrumnieks⁷ zina, ka tā ir Kukažiņa, kas tur kā melnums kust! Un gluži pareizi: tuvāk pienākot, izrādās, ka tā tiešām ir Kukažiņa, kas iet uz Silmačiem. Svītrainie⁸ pašaustie lindraki,⁹ pelēkā vilnaine un sarkanais, dzeltenām ripiņām

¹apkaimē — apkārtne

²oļus — gludus akmentiņus

³nīpras — mundras, kustīgas

⁴vīkšas — gatavojas uz iešanu

⁵vakara pusē — šeit: rietumu pusē

⁶debeši — padebeši, mākoņi

⁷tīrumnieks — strādnieks tīrumā

⁸svītrainie — stripainie

⁹lindraki — (sieviešu) svārki

izrakstītais galvas lakats, pauniņa¹ padusē un nūjiņa rokā, pasausā, smaidīgā seja, salīkušais stāvs² — tā ir Kukažiņa.

Silmačos pie otras meitas Grietiņas nav nekas grozījies. Tāpat teliņi blāuj aplokā,³ sivēni kviec, ganu meitiņa nāk piekususi mājās. Un Kukažiņa stāv pie aploka vārtiem un skatās, kā Grietiņa govīs slauc. Pienāk vērsis pie vārtiem, ne visai draudzīgi paskatās uz Kukažiņu un bauro. Dažs būtu vērsim tūlīņ devis pa purnu, kad tas ragus grūž vārtu starpā, bet Kukažiņa mīļiem vārdiem apsveic sirdīgo kustoni, kas acis vien bola.

„Ko tu, vērsīt, bubini bu-bu-bu? Ej, palēkā pa aploku, palaid lielo riksi!”⁴

Un Kukažiņa sniedz pa vārtu starpu vērsim zāļu kušķi.

Nāk ganu meitiņa lielām lielām kājām. Tās kājas pašas nebūtu tik lielas, bet tās pastalas⁵ tādas kā laišķas.⁶

„Tās jau, meit, tev nav pa kājai!” saka Kukažiņa. „Pag, es puišiem teikšu, lai viņi tev pataisa mazas, glītas pastaliņas.”

Un, pirms ganu meitiņa pagūst atsēsties uz nama sliekšņa, lai noautu kājas, Kukažiņas rokas zem sagšas⁷ sāk savādi kustēties. Ganu meitiņa pāsmīn. Viņa šo savādo rokas kustēšanos jau sen pazīst.

„Lūk, še tev ciema kukulis!” Kukažiņa saka un pasniedz meitiņai gabalu plāceņa.⁸ „Tāds kā sakrities, nav laba rauga . . .”

Bet ganu meitai plācenis labu labais. Viņa to ēd nukām⁹ vien, un Kukažiņai acīm redzot ir prieks, ka bērnam tā garšo.

Tas nu vēl nebūtu nekas. Bet pēc divām dienām ganu meitiņa dabū pastaliņas gluži pēc kājas, jaunas, dzeltenas, un tās čīkst tik patīkami mīksti, kad iet pa zāli. Un tas ir Kukažiņas padoms.

Kā Tilta krogū trūkst un ko Silmačos Kukažiņa it īpaši mīl, tas ir lielais ābeļu dārzs, kur zied arī puķes, kur zaļo ogulāji, kur smaržo dievkociņi,¹⁰ kur spīd tumšās kurpītes¹¹ un kur bites laižas no stropiem pretī zilajam debesu spīdumam. Kukažiņas galvenais darbs vasarā ir krāt un kaltēt ķīmenes. Bez ķīmenēm Kukažiņai plācenis izliekas nepilnīgs, negaršīgs. Sacīt gan viņa nekā nesaka, ja plācenim uz virsas nav ķīmeņu, bet ar sevišķu patīkšanu viņa ēd tādu, kas cepts ar ķīmenēm.

Padzīvojusi nedēļas trīs Silmačos, Kukažiņa sāk cilāt vilnaini. Tā ir zīme, ka viņa atkal grib iet uz Tilta krogu.

¹ pauniņa — nastiņa, aizsainis, sainis

² stāvs — augums

³ aplokā — iežogojumā lapiem

⁴ riksi — skrējieni

⁵ pastalas — no ādas mājās gatavoti viegli kāju apavi

⁶ laišķas — lielas lāpstas

⁷ sagšas — villaines, vilnaines

⁸ plāceņa — karašas, rupju kviešu miltu maizes

⁹ nukām — lieliem kumosiem

¹⁰ dievkociņi — smaržīgi krūmiņi

¹¹ kurpītes — puķu šķirne

„Paliec nu vēl, māmiņ, paliec pie mums!” saka Grietiņa. Bet Kukažiņa nevar palikt. Viņai ir tā, it kā kad vajadzētu atkal redzēt zivis un vēžus, kuŗu Tilta krogu netrūkst. Viņa pati neēd ne zivis, ne vēžus, bet viņai gribas redzēt, kā vēži čāpā virtuvē pa vannīti. Un tad, par visām lietām — sirds nav mierīga par Jūliņu . . . Tātad jāiet atkal uz Tilta krogu.

Kukažiņa iet pa lielceļu.¹ Arājs aptur vagā zirgu, plāvējs apstājas, un visi raugās, kā Kukažiņa aiziet uz Tilta krogu, un visi jūt, it kā kad kāds gars² ietu līdzī ar Kukažiņu, jo visi zina, ka Kukažiņa vēl visiem labu: druvām³ un plavām, cilvēkiem un kustoņiem. Un gans tur sirdīgo Kranci aiz ausīm, lai tas tik Kukažiņu neaiztīktu.

Nav akmens gar visu šo ceļa malu, uz kuŗa Kukažiņa kādreiz nebūtu sēdējusi, nav mīlu vārdu, ko Kukažiņa nebūtu teikusi.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kad ir dzīvojis Jānis Poruks? Stāstā „Kukažiņa” viņš apraksta tā laika Latvijas lauku dzīvi.
2. Kāpēc Kukažiņas stāvs ir salicis? Kāpēc viņai ejot vajadzīga nūja? Kāpēc viņa bieži grib apsēsties ceļmalā uz akmens?
3. Kur dzīvo Kukažiņas meitas? Latvijā katrām lauku mājām jeb sētai bija savs vārds. *Silmači* ir lauku mājas. Par *puīšiem* un *meitām* sauca strādniekus lauku mājās. Lauku mājas sastāv no vairākām ēkām. No kādām? Ēkās durvju apakšā bija *sliekšnis* — paaugstinājums, kas aizsedz spraugu starp durvīm un grīdu. Ejot pa durvīm, bija jākāpj pār sliekšni. Āra durvju sliekšnis dažreiz bija krietni augsts, lai ziemā vējš nepūstu iekšā aukstumu un sniegu. Uz tāda sliekšņa varēja apsēsties kā uz zema soliņa. Kas stāstīnā apsēdās uz sliekšņa? Ko viņa tur gribēja darīt?
4. Izlasi to vietu, kur teikts, kas Kukažiņai Silmačos sevišķi patīk!
5. Kā tu saproti izteicienu: „Kukažiņa vīkšas, it kā būtu jābrauc vai uz pašu Rīgu”? Tai laikā Latvijā vilcienu vēl bija ļoti maz. Automobiļu nebija nemaz. Kā tas bija tajā zemē, kur tu tagad dzīvo? Lauku ļaudis uz Rīgu un citur brauca ar zirgiem. Brauciens uz Rīgu varēja ilgt vairākas dienas, tādēļ arī bija jāsatavojas tālajam braucienam. Tik gaŗā ceļā jāatpūšas. To dārtja ceļmalas *krogos*, kur bija pajumte zirgiem un cilvēkiem. Tāds bija arī *Tilta krogus*.

¹ lielceļu — platu (lauku) ceļu

² gars — šeit: laba vēlējums

³ druvām — labības laukiem

6. Kas ir *ciema kukulis*? Kādu ciema kukuli Kukažiņa atnesa ganu meitiņai? Latvijā, sevišķi uz laukiem, ikdienā ēda rudzu maizi (rupjmaizi). Kviešu maizi (baltmaizi, karašu vai plāceni) cepa tikai svētdienās vai svētkos. Uzmeklē un izlasi to vietu, kur teikts, kā Kukažiņa atnesa savu ciema kukuli!
7. Kādēļ Kukažiņa sedzas ar villaini (sagšu)? Kādā krāsā tā ir? Tai laikā Latvijas lauku sievietes nemēdza valkāt mēteļus, bet sedzās ar villainēm. Villaines bija godam savas, kādas tagad nēsā pie tautastērpa, un ikdienai savas — vienkāršākas, tumšākā krāsā. Kāpēc?
8. Izlasi to vietu, kur Kukažiņa domā, ka vajadzētu atkal redzēt zivis un vēžus! Kā tu domā, kāpēc *Tilta* krogū ir vēži un zivis, bet *Silmačos* nav? Vai krogus nosaukums uz to nenorāda?
9. Mēģini pastāstīt visus tos notikumus, kur redzama Kukažiņas labestība! Pret ko un kā šī labestība izpaužas?
10. Vai arī tev ir zināma kāda persona, kas pēc savas dabas atgādina Kukažiņu?
11. Kāda starpība ir izteicienos: *nedēļas divas* un *divas nedēļas*? Kuŗš no šiem izteicieniem ir stāstiņā? Atrodi to!
12. Kādi ir sekojošiem vārdiem pretējie jēdzieni:
mīli vārdi	mazas, glītas pastaliņas
smaidīga seja	vēlēt labu
mīli skati	salicis stāvs
13. Ievēro, ar kādiem vārdiem stāstiņš sākas, ar kādiem beidzas!
14. Kuŗi teikumi stāstiņā tev patīk vislabāk? Izraksti tos!

Andrejs Eglītis

Es vārgu sakni aplēju

Es vārgu¹ sakni aplēju,
Un Dievs man teica paldies.

Es sēnei sūnas norausu,
Un Dievs man teica paldies.

Es māri smilgā iecēlu,
Un Dievs man teica paldies.

Es putnu lizdā iecēlu,
Un Dievs man teica paldies.

Un tad es zālē atlaidos²
Un liksms augšup raudzījos,³
Un teicu Dievam paldies.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Dainas:

Visi man labi bija,
Kad es pati laba biju;
Visi man naidinieki,
Kad es naida cēlējiņa.

Labā mana māmuliņa,
Labi mani mācījusi:
Ne sunīša kājām spert,
Ne guntiņas⁴ pagalītes.⁵

Lauz, māsiņa, ko lauzdama,
Nelauz bērza galotnīti:
Bērziņam daudz zariņu,
Visi raud galotnītes.

Sniegi, vēji putināja
Ap to manu kumeliņu;
Vilku svārkus no muguras,
Sedzu savu kumeliņu.

2. Sakāmvārdi:

- (a) Dots devējam atdodas.
(b) Roka roku mazgā, abas baltas.

3. Vai cilvēkam labam jābūt tikai pret citiem cilvēkiem? Kādā veidā un pret ko šai dzejoli un dainās izpaužas labestība? Kuņos pantiņos izteikta labestība pret dzīvo dabu, kuņos pret nedzīvām lietām?

4. Kādu dzīves gudrību izteic sakāmvārdi?

¹ vārgu — panīkušu, nespēcīgu; šeit:

vārgu aiz sausuma

² atlaidos — atgulos

³ raudzījos — skatījos, lūkojos

⁴ guntiņas — uguntiņas

⁵ pagalītes — malkas gabala, koka gabala, ko lieto uguns kurināšanai

Kaķīša dzirnavas*

Reiz vecos labos laikos, kad tie labie gadi bija, vienam kaķītim bija dzirnavas. Tās gāja dien' un nakti: murra, murra, murr . . . Tur bija riekstu gaņģi¹ un mandeļu gaņģi, tas bija vecos labos laikos, kad tie labie gadi bija. Apīnīši² gar dzirnavu sienu bija viegli apputējuši ar miltu putekļiem; to stīgas mūžīgi drebēja no dzirnavu rūkšanas. Pa lodziņu ar vecu zaļu rūti raudzījās rūķi, vai nebrauc malēji. Pats melderis³ baltā kažokā staigāja un skaitīja maisus — riekstu maisus un mandeļu maisus. Pa vakariem visos logos mirdzēja zelta ugunis. Dzirnas dūca, ūdens stabulēja, un kaķīša meitiņas dancoja ar jauniem kaimiņiem. Viņām bija gaņas zelta acis, un viņu nagi bija labi apslēpti rozā pēdīnās.

Visjautrāk tur gāja Ziemassvētkos. Tad baltās dzirnavās stāvēja zaļa eglīte ar zelta riekstiem un mirdzošām svecītēm. Un rūķi sēdēja kaktā pie novāktiem miltu maisiem, klusi turēja savās sarepējušās⁴ rokās baltas māla pīpes, kratīja galvas un teica:

„Jā, tā ir lieta.”

Un kad skujiņa sprakstēdama aizdegās un zils pūkains dūmu bubulis viegli pacēlās un aizlidoja gaisā, iznēsādams vieglu smaržu, tad viņi klusi slaucīja acis, jo tie bija labi vīriņi un viss viņiem viegli ķērās pie sirds.

Bet tie laiki aizgāja. Kaķīša meitām sāka braukt precinieki, un viņš tām gribēja dot lielu pūru. Viņš ieklāja dzirnavas⁵ melnajam runcim, kas bija ļoti bagāts un sargāja velna naudas lādi vecās pils pagrabā. Un, kad viņš bija izdevis⁶ visas meitas, tad no dzirnavām viņam bija palicis pāri tikai baltais meldeņa kažoks.

Atnāca melnais runcis ar parādu rakstu un apķīlāja⁷ riekstu gaņģi un mandeļu gaņģi. Bet kaķītis nevarēja samaksāt parādu, un melnais

¹gaņģi — dzirnavās dažādas ierces katrai malšanas vajadzībai

²apīnīši — augi, kuņu ziedus lieto alus darīšanai

³melderis — dzirnavnieks

⁴sarepējušās — raupjās, sastrādātās

⁵iekļāja dzirnavas — aizņēmas naudu, solidams atdot dzirnavas, ja nevarēs atdot naudu

⁶izdevis — izprecinājis

⁷apķīlāja — teica, ja neatdos naudu, atņems dzirnavas

*Nedaudz saīsināts.

runcis paņēma dzirnavas. Nakti viņš pārnāca no pils pagraba ar visu naudas lādi, kupu, acis bolidami, nesa seši velni — tik smaga tā bija!

Labie viriņi rūķi lielās bailēs aizbēga pa vecām peļu un sermuļu¹ alām, pamezdami uz trepēm savas koka tupeles.

Bet dzirnavās nakti bija dzīres.² Velni dejoja ar raganām, un rītā apīnīši ap lodziņu bija nokārušies un apsviluši — raganas, projām laizdamās, bija apdedzinājušas tos ar savu karsto elpu.

Nemīlīgas nu izskatījās dzirnavas. Ūdens dūca dobji un tumši zem abiem tiltiem, un visi godīgi ļaudis brauca ap tām ar likumu.

Kaķītis pārgulēja to nakti siena kaudzē. No rīta, nomazgājis muti, viņš domāja, kur iet.

„Vai tad es esmu bez radiem?” viņš izslēja kupri. „Iešu pie radiem.” Un kaķītis gāja uz muižu.³ Tur viņam bija znots,⁴ pagraba meistars.

Pa lodziņu, kuŗš bija aizaudzis kuplām dadžu lapām, kaķītis nolaidās pagrabā. Kas tur bija piena un krējuma! Pats pagraba meistars staigāja baltā skotēlē⁵ un pārraudzīja ķērnēs.⁶ Arī meitai bija skotele priekšā, un viņa palīdzēja darbā. Kur pagraba meistars laida ķepu, tur šī savu sarkano mēlīti. Viņiem bija daudz darba, un viņiem gāja labi. Bet viņi bija tik laimīgi, ka tiem neviena cita nevajadzēja.

Meita uzņēma kaķīti kā viesi. Viņa padeva tam krējumu uz dadža lapas, sēdēja klāt, skubināja,⁷ lai ēdot, un prasīja, kā ejot pa māju. Un kad viņš pastāstīja, ka dzirnavas paņēmis melnais runcis, viņa nobirdināja pāris asaru par laimīgo mītni, ap kuŗu kā zaļi apīnīši tinās viņas bērniņas atmiņas.

Bet pagraba meistars kļuva domīgs un teica, viņš gan būtu varējis ko iekrāt vecuma dienām. Kur viņš nu tagad iešot? Uz šiem lai necerot. Viņiem esot jādomā par bērniem. Viņi jau negribot laist ubagus pasaulē.

Un tad bija klusums, un kaķītis brīnījās, ka viņi tik ātri izrunājušies. Viņiem vairāk nekā nebija ko teikt, un kaķītis saprata, ka viņam jāiet. Viņš teica, ka gribot vēl apmeklēt citus radus. Nu šim esot vaļa, nu varot izstaigāties.

Jā, un laiks arī esot labs un ciemu varot izstaigāt baltām kājām, — pagraba meistars piezīmēja. Viņi abi kļuva priecīgi un sirsnīgi izvadīja veco kaķīti pa pagraba lodziņu. Un kad tas aiziedams atskatījās atpakaļ, tad viņš vēl redzēja starp zaļām dadžu lapām viņu baltos laimīgos purnus.

¹ *sermulis* — (angliski: „ermine”) dzīvnieks caunu dzimtā, līdzīgs ūdelei (angliski: „mink”)

² *dzīres* — svinības

³ *muižu* — lielu saimniecību

⁴ *znots* — meitas vīrs

⁵ *skotēlē* (ģermānisms) — priekšautā

⁶ *ķērnēs* — koka traukus, kur glabā krējumu

⁷ *skubināja* — mudināja

Jā, ceļš bija sauss un tīrs kā balināts audekls, pienenes staroja celmalās kā saulītes, bet kājas gan kaķītim ejot bija ļoti smagas.

„Kur lai iet?” viņš, pacēlis kāju, apstājās uz laipas¹ pie muižas laidara un domāja.

Te lopi nāca no ganiem mājā. Sarkana² govš šnākdama nogrūda viņu ar ragiem no laipas, un ganāmpulks būtu saminis viņu — lopi ligodamies skrēja uz pilnām silēm, mutēs tiem vēl karājās steidzīgi norautas puķes un zāles. Bet kaķītis pārmeta kūleni un noskrēja no ceļa.

Te viņu ieraudzīja liels melns ganu suns, kas gāja lopiem nopakaļus, nokarsis, nikns, izkāris gaŗu sarkanu mēli. Viņa acis zibēja kā divas rudas³ lapsenes.⁴ Viņš iekaukdamiem metās kaķītim virsū, un tas bēgot tikko izrāva savu kāju no viņa zobiem. Atlēcis sāpus, viņš pieplaka pie zemes, un suns lieliem, nikniem lēcieniem aizjoņoja viņam pāri pa auzām.

Pa to starpu kaķītis bēga. Aiz bailēm viņš nemanīja, ka no sakostās kājas tecēja asinis. Bet, kad viņš bija aiz kalna drošībā, tas nevarēja

¹uz laipas, — uz šaura tiltiņa pār grāvi,
upīti vai mitru vietu

²sarkana — šeit: sarkanbrūna

³rudas — dzeltenbrūnas

⁴lapsenes — kukaiņi, līdzīgi bitēm, kas
dzeļ

vairs paiet. Un ar mokām viņš vilkās uz veco ķieģelnīcu, tur meita viņam bija izprecēta pie kaķu inspektora.

Uz ceļa pie kādām mājām trīs puikas sita bumbu. Viņi atstāja bumbu, kas viņiem bija apnikusi, un uzkrita kaķītim, kuŗš vilkās gaŗām. Viens plūca viņam aiz ausīm un prasīja, vai nauda ir. Otrs teica, šis gribot redzēt, vai viņš mākot peldēt, un iesvieda to dīķī. Viņi stāvēja un skatījās, kā viņa mazais purniņš slidēja pa dīķa zaļo ūdeni uz otru malu. Un kad kaķītis, gaŗš un pelēks, kā izstiepts, no dīķa netīrā ūdens grīlodamies¹ iznāca zālē, trešais puika aizskrēja viņam priekšā un teica: nu šis gribot redzēt, vai viņš protot arī kā kaķis krist. Viņš saķēra to, uznesa pa trepēm uz kūtsaugšas un svieda viņu pa logu zemē. Kaķītis apvēlās gaisā un nokrita vircas² bedrē. Puikas sāka ķerstīt jaunos bezdelīdzēnus,³ kuŗi sēdēja uz spāru⁴ galiem un bija vēl ļoti uzticīgi un neveikli.

Kaķītis izrāpās no bedres un ievilkās dzeltenēs.⁵ Viņa baltais kažoks bija beigts, un neviens vairs nevarēja teikt, ka viņš reiz melderis bijis.

Kad inspektora kundze to ieraudzīja ienākam pagalmā, viņa noturēja to par ubagu un aizslēdza durvis. Un inspektors rūca, ka starp kaķiem arvienu vairāk zūdot tikumi. Nepaejot neviena diena, kad te neiemaldoties kāds dienaszaglis.⁶ Viņš bija stingrs inspektors, un visi kaimiņu runči kauca un nedēļām ilgi laizīja vātis,⁷ kad viņš gāja uz revīziju.

Un kaķītis velti kladzināja pie viņa durvīm.

Nu viņš domāja atkal, kur iet. Bet visi radi viņam bija bagāti, un visām meitām viņš bija devis lielu pūru. Kad viņam būtu viens radiņš tik nabags un nelaimīgs kā viņš pats, tas būtu viņu pažēlojis. Bet bagāts palīdz bagātam, un nabaga kaķītis nekur neatrada pajumti. Ikkatrs sargāja savu mieru un laimi, un viņu nekur nelaida iekšā. Un tā kā kaķītim nebija neviena nabaga radiņa, kur pieiet, tad viņam neatlika nekas cits, kā doties plašā pasaulē.

Kaķītis gāja, gāja visu vasaru. Suņi viņu dzenāja, kaķi plēsa un puikas mētāja ar sprunguļiem un akmeņiem.

Tā viņš bija izgājis pus ķēniņa valsts. Kad pārsala upes un ezeri un aiz mežiem gulēja sirmi ziemas mākoņi, viņš ieraudzīja zem mākoņiem zilus torņus. Tur bija ķēniņa pilsēta.

¹grīlodamies — gāzelēdamies, līgodamies

²vircas — no kūtim satecējuša netīra šķidruma

³bezdelīdzēnus — putnus: jaunas bezdelīgas

⁴spāru — koku, uz kuŗiem turas (balstās) jumts

⁵dzeltenēs — nātrēs, augos, kuŗu lapas dzel]

⁶dienaszaglis — sliņķis, dīkdienis

⁷vātis — ievainojumus, brūces

Vakarā kaķītis iegāja pilsētā. Kalnā aiz sirmiemiem kokiem stāvēja ķēniņa pils. Logos nedega ugunis. Un apsarmojuši koki klusi spoguļojās lielās, tumšās rūtīs. Vienā logā tikai kvēloja sarkana pavarda¹ uguns. Kaķītis nosēdās zem tā uz ķēķa² trepēm³ apsildīt kājas.

„Ei, kas tur par ciemiņu?” — pa durvīm izliecās sirma vecīša galva baltā cepurītē. (Tas bija pils pavārs.⁴)

„Skaties — kaķis! Nu nāc, nu nāc iekšā!” vecītis aicināja. „Vecais runcis vakarnakt nosmaka pelnos, un mums kaķa vajag. Tas nekas, ka tu tāds nonīcis esi. Gan atkopsies. Tev jau nebūs te jādzīvo savā maizē,” pavārs drošināja, kad kaķītis bailīgi mīnājās uz vietas, žēli skatīdamies viņam acīs. Kā nu tāds nabaga kaķītis drīkstēja iet ķēniņa pili! Viņam jau nebija ne to drēbju, ne tā goda . . . Bet tā bija pavāra darišana. Pavārs saņēma viņu klēpī un ienesa virtuvē.

Nu kaķītim bija laime. Gluži negaidot viņš bija ticis lielā godā. Kā galma⁵ runcis viņš laka pienu, cik gribējās, un drīz dabūja atpakaļ savu balto meldera kažoku. Aiz malkas kaktā viņam bija vecs tepiķa⁶ gabals. Tur viņš sēdēja un rūca kā baltas dzirnaviņas, jo viņš bija pēc amata⁷ melderis un bez malšanas nevarēja dzīvot.

Vakarā, kad pavardā izdzēsa uguni, kaķītis ierakās līdz degunam pelnos. Bet deguna galu viņš atstāja vaļā, lai neizietu tāpat kā vecajam runcim, kuŗš aiz lielas omulības⁸ bija pelnos noslāpis. Pievēra vienu aci, pievēra otru aci un skatījās lielās zvaigznēs, kuŗas pār sirmām koku galotnēm drebēja zilā logā.

Pēc vakariņām, kad pavārs, istabas meitas un ķēķa puisis sēdēja pie sārtas uguns nogurušām un sārtām sejām, viņš, uzmetis kupri, rūca un stāstīja par savām dzirnaviņām.

Mazā princese Ilzīte, kuŗai bija vēsi pils aukstās, krēslainās istabās, klusiņām zagās iekšā ķēķī, nosēdās uz zema soliņa, glaudīja kaķīti un klausījās. Un pavarda gaismā mirdzēja viņas apaļais vaidziņš un gaŗās rudās sprogas.

Bet slimais ķēniņš nespēja ilgi palikt viens. Viņš sūtīja sulaini⁹ to meklēt, un Ilzītei bija jāceļas augšā no zemā soliņa, uz kuŗa bija tik labi, un jāiet atpakaļ aukstās, krēslainās istabās, kur pa vakariem nededzināja ugunis. Un tur viņai bija jāsež augstā zelta krēslā. Tas bija tik bēdīgi.

¹pavarda — plīts, ko kurina ar malku

²ķēķa (ģermānisms) — virtuves

³trepēm — (ģermānisms) — kāpnēm

⁴pavārs — ēdienu gatavotājs

⁵galma — pils ļaužu

⁶tepiķa (ģermānisms) — grīdsegas, paklāja

⁷amata — nodarbošanās

⁸omulības — labsajūtas

⁹sulaini — kalpotāju

No tā laika, kad ķēniņiene bija mirusi, zālēs, kur zilās glāžu¹ sienās klusi un slepeni spoguļojās lielas zelta lampas, vairs nededza ugunis. Sulaiņi staigāja bez trokšņa kā ēnas; pār visu ķēniņa namu kā slimība gulēja sēras.² Sen bērņ skujas bija noslaucītas no trepēm, bet viņu smarža vēl valdīja pār ķēniņa dvēseli. Tik ilgi — kamēr zelta vainags sāka rūstēt viņam aiz skumjām uz galvas.

Ķēniņš bija viens. Tikai mazā princese Ilzīte bija pie viņa. Un viņa vienīgā laime bija paskatīties viņas bērņa acīs, kuŗas vēl nezināja sāpju. Kad viņa bija prom, tas kļuva nemierīgs un sūtīja viņai pakaļ.

Bet Ilzītei bija vēsi tēva skumjās, viņa bija bāla kā tie ziedi, kuŗi izaug vecos mežos zem sirmām priežu bārdām. Viņa bieži nozuda ķēķī sasildīt savu mazo dvēseli starp veseliem ļaudīm, kur sprakstēja liela, sāрта uguns un kaķītis rūca un stāstīja par savām dzirnavām.

Un ķēniņš teica, lai vedot to kaķīti iekšā, viņš gribot dzirdēt, ko šis stāstot.

Ilzīte saņēma melderi klēpī, ienesa zālē un nolika pie vecā ķēniņa kājām. Viņš paskatījās, aci piemiegams, slimajā ķēniņā, nogūlās uz ķepiņām un sāka stāstīt, ka viņam bijušas dzirnavas, ka melnais runcis tās atņēmis, ka meitas aizraidījušas viņu un ka puikas mocījuši. Un visu to viņš pieminēja bez dūsmām, bez naids un sāpēm.

Ķēniņš klausījās viņā un brīnījās, kā tik viegli var sāpes pieminēt. Sāpes viņam bija bijušas rūgtas un padarijušas dzīvi tumšu un rūgtu, nodzēsušas zālē zelta lampas un sauli debesīs.

Kad kaķītis bija beidzis savu stāstu, ķēniņš paņēma viņu uz ceļiem un prasīja:

„Saki, ko lai es daru melnajam runcim? ”

„Ei ķēniņ, es nepieminu ļauna,” kaķītis atbildēja.

„Un ko lai es daru tavām nepateicīgām meitām? ”

„Dari viņām tikai labu. Kad es kā ubags aizgāju pasaulē, tad jau bija sāpju diezgan. Kāpēc vairots sāpes? Lai vairojas labāk prieks.”

„Un ko lai es daru tiem puikām, kas tevi tik nežēlīgi mocīja? ” ķēniņš prasīja.

„Ei ķēniņ, es nepieminu ļauna. Šie mazie ļaudis ir tik ziņkāriģi. Viņi vēl nezina, kā sāp. Viņi grib redzēt sāpes un priecājas, ka kaķis mokās. Gan dzīve ievainos viņu jaunās dvēseles, un tie zinās, kā sāp. Tad mēs vēl kļūsim labi draugi.”

Tad ķēniņš piecēlās no krēsla un lika aizdegt savas zelta lampas. Un tās viena pakaļ otrai atspīdēja zaļos sienu spoguļos un viena pakaļ otrai meta gaišas liesmu lapas sejās un acīs ķēniņam un mazajai princesei Ilzītei, kad tie, kā klusa viņa pacelti, izgāja caur pils istabām, kas aizdegās prieka ugunīs.

¹glāžu — šeit: stikla

²sēras — skumjas, bēdas

„Bet dzirnavas tev tomēr jādabū atpakaļ. Melderis tu esi, un es cita labāka amata tev nevaru izdomāt,” ķēniņš teica uz kaķīti.

Un tā notika. Kaķītis dabūja atpakaļ savas dzirnaviņas. Velni aizrāva melno runci ar visu naudas lādi purvā. Un kaķītis atkal stāvēja savās dzirnavās baltā kažokā. Un gāja atkal vaļā riekstu gaņģi un mandeļu gaņģi — murr — murr — murr . . .

Bet ķēniņš bija izārstēts, un pilī sākās jauna dzīve.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādas personas jeb *būtes* šai pasakā darbojas? Kas ir pasakas galvenais tēls?
2. Kādēļ kaķītim bija jāzaudē dzirnavas? Pastāsti, kā tas notika!
3. Ievēro teikumu: „Kaķīša meitām sāka braukt precinieki, un viņš tām gribēja dot lielu pūru.” Kas tad ir *pūrs*? Senos laikos katra meita centās priekš kāzām *pielocīt pūru* — sagatavot visas turpmākā dzīvē pašai un ģimenei vajadzīgās drēbes: linu audumus palagiem, galdautiem, dvielēm, kreklēm; vilnas audumus drēbēm, villainēm, kā arī noadīt cimdsus un zeķes. To visu glabāja *pūra lādē*. Materiālus pūra pielocīšanai nopelnīja, strādājot vecāku (vai darba devēju) saimniecībā. Par *pūru* sauca arī senu latviešu *tilpuma mēru*, ar ko mērīja labību, kartupeļus u. c.
4. Kā kaķītim klājās, kad viņam vairs nebija dzirnavu? Ko viņš cerēja, bet kā beigās iznāca? Kādas bija kaķīša meitas: godīgas, mīlas, pateicīgas, labas, nepateicīgas, dusmīgas, bailīgas?
5. Kādas mokas kaķītim bija jāizcieš?
6. Kā kaķītis nokļuva ķēniņa pilī, un kā viņam tur klājās?
7. Kāda bija dzīve pilī? No kuŗa laika ķēniņš bija slims aiz bēdām?
8. Kā Ilzītei klājās pilī? Ko viņa labprāt darīja?
9. Kā kaķītis tika pie ķēniņa? Ko viņš ķēniņam stāstīja?
10. Par ko ķēniņš brīnījās, kad bija noklaustījes kaķīša stāstu?
11. Ko ķēniņš vaicāja kaķītim, un ko kaķītis uz visiem jautājumiem atbildēja?
12. Atstāsti pasakas nobeigumu!

13. Ko kaķītis domā par dzīvi pasaulē? Vai tās ir tikai kaķīša — dzīvnieka — domas vai ar kaķīša vārdiem izteiktas kāda cilvēka domas? Kas ir šis cilvēks?
14. Izlasi 4. rindkopu (paragrafu) un mēģini to izteikt citiem vārdiem! Ko nozīmē: „Viss viņiem viegli ķērās pie sirds”? Padomā arī, kādēļ dažreiz jāslauka acis! Vai cilvēks raud tikai aiz bēdām? Vai dažreiz neraud arī par kaut ko ļoti jauku, labu?
15. Pasakā divās vietās ir minēts vārds *pagrabs*. Kas katrā no tiem bija? Latvijā pagrabs bija katrā mājā. Kad vēl nebija ledus skapju, vasarā pagrabā glabāja ēdamlietas: pienu, sviestu, krējumu u. c., jo pagrabs bija vēss, tādēļ ka atradās zem mājas. Ziemā pagrabs bija siltāks nekā ārā, tad tur glabāja ābolus, dārza saknes, kartupeļus u. c., lai tie būtu vēsā vietā, bet nesasaltu. Kā pagrabus izmantoja pilsētās? Kā tagad izmanto pagrabus, kur tādi ir? Pilsētās ir arī *pagraba dzīvokļi*. Vai tie var būt labi? Kādus tu tos iedomāties? Pretstats pagrabam ir *bēniņi* — telpa starp griestiem un jumtu. Kā to var izmantot?
16. Kaķīša znots bija *pagraba meistars*. Kā tu to iedomāties? Kādēļ kaķītis iegāja pagrabā un arī izgāja no tā pa *logu*, bet ne pa *durvīm*?
17. Uzmeklē teikumu: „Jā, ceļš bija sauss un tīrs kā balināts audekls.” Vecos laikos no linu diegiem, ko sievietes pašas mājā savērpā, viņas auda ļoti, ļoti garus *audeklus*. Tie bija pelēcīgā krāsā, tādēļ tos izklāja zālē visā garumā, lai *saule izbalina*.
18. Uzmeklē vārdus: „Un *apsarmojuši* koki klusi spoguļojās lielās, tumšās rūtīs.” Koki ziemā var būt arī *apsniguši*. Kāda tur starpība?
19. Kad kaķītis gāja projām no sava znota, pagraba meistara, viņam kājas ejot bija *ļoti smagas*. Kādēļ?
20. Uzmeklē teikumus: „Tas nekas, ka tu tāds *nonīcis* esi. Gan atkopsies. Tev jau nebūs te jādzīvo *savā maizē*.” Kā tas saprotams?
21. Kur kaķītim pils virtuvē bija ierīkota vieta? Kādēļ virtuves kaktā stāvēja *malka*? Vai tavā virtuvē arī ir malka? Ko virtuvē ar malku darīja agrākos laikos?
22. Kādēļ nakti kaķītis gulēja pavarda pelnos? Par veco runci ir teikts pirmoreiz, ka viņš pelnos *nosmaka*, otrreiz, ka pelnos var *noslāpt*. Vai šie vārdi — *noslāpt* un *nosmakt* — nozīmē gluži vienu un to pašu?
23. Ko nozīmē: „Kaķītis drīz dabūja atpakaļ savu *balto meldeņa kažoku*”?
24. Kā izteikt citiem vārdiem:

Sen bērū skujas bija noslaucītas no trepēm, bet viņu smarža vēl *valdīja pār ķēniņa dvēseli*. Ilzītei bija *vēsi* tēva skumjās. Viņa bieži nozuda *ķēķi* *sasildīt savu mazo dvēseli* starp veselēm ļaudīm. Gan dzīve *ievainos viņu*, *jaunās dvēseles*, un tie zinās, kā sāp. Pils istabas *aizdegās prieka ugunīs*.

25. Izraksti dažus izteicienus, kas tev sevišķi patīk!

26. Uzmeklē to vietu, kur ir teikts, kādas bija pils istabas! Kas ir *krēsla*? Pieraksti tālāk dotajiem vārdiem jaunus vārdus:

krēsla	—	krēslaina	istaba	putekļi	—	. . .	telpas
lietus	—	lietaina	diena	tauki	—	. . .	trauki
saule	—	. . .	diena	krāsa	—	. . .	zīmuļi
migla	—	. . .	diena	puķes	—	. . .	kleita
vējš	—	. . .	laiks	asakas	—	. . .	zivis
dubļi	—	. . .	kājas	zviņas	—	. . .	zivis

27. Uzmeklē teikumu: „Puikas sāka *ķerstīt* mazos bezdelīdžēnus.” Kāda atšķirība starp:

ķert	un	ķerstīt?
dzīt	un	dzenāt?
mest	un	mētāt?
nest	un	nēsāt?
sviest	un	svaidīt?
skriet	un	skraidīt?
kliegt	un	klaigāt?
lēkt	un	lēkāt?

Izdomā teikumus ar šiem vārdiem abās nozīmēs!

28. Ko nozīmē:

pieminēt	—	nepieminēt?
atminēt	—	neatminēt?
uzminēt	—	neuzminēt?
ieminēties	—	neieminēties?

Vai tu vari izdomāt teikumus, kuŗos būtu šie vārdi?

29. Padomā, uz kuŗu vietu „Kaķīša dzirnavās” var attiecināt šo *dainu*:

Pūt, vējiņ, nostājies,
Ļauj ievām noziedēt!
Jājiet, tautas, pagaidiet,
Ļaujiet pūru pielocīt!

30. *Mīklas:*

- (a) Maļ dienu, maļ nakti, ne miltu, ne pelavu.
- (b) Vīrs iet pa ceļu, runga uz muguras.
- (c) Kad man ir ūdens, tad es dzeru vīnu;
Kad man nav ūdens, tad es dzeru ūdeni.

31. *Sakāmvārdi:*

- (a) Svied kāķi, kā gribi, uz kājām kritīs.
- (b) Ko pats negribi, to otram nedari!

Uz kuŗu vietu pasakā šos sakāmvārdus var attiecināt?

Nora Valtere

Zelta cirvis

Reiz dzīvo divi brāļi,
Viens bagāts, otrs — nabags.

* * *

Upītes līcī,¹ kur atvars² snauž³
kluss,
Nabagais skalda⁴ reiz žagarus.
Meldros⁵ tik spārītes⁶ zibinās
ašas,
Citādi nejūt ne dvašas⁷ —
Svilina⁸ dienvidus.
Gurdeni⁹ nabagais cirvi cilā,
Piere tam sviedraina spīd;
Pēkšņi no rokām cirvja kāts
— It kā to būtu izrāvis kāds —
Nabaga brālim slīd,
Pasitas gaisā un atvarā krīt.

Novizmo šlakatas augstu,
Ūdens, viļņojot lokā,
Mirgot un vizuļot sāk.
Acis sedzis ar plaukstu,
Nabagais skatās — no dzelmes¹⁰

Zeltotu cirvi rokā
Paceļas dīvains¹¹ vīrs:
Lāses¹² no zaļganiem matiem,
Pilot pār pleciem platiem,
Spulgo kā sudrabs tīrs!

Samulsis¹³ nabagais skatās,
Izberzē acis viņš platās —
Varbūt, ka saules svelmē¹⁴
Maldīgi tēli vien vīd.¹⁵

Runā tad ūdensvīrs:
„Atradu cirvi es dzelmē —
Skaties — vai šis nav tavs? ”

„Nē, mans nebija zelta,
Rūsains¹⁶ bija un vecs,”
Purina nabagais galvu.

Noliecas ūdensvīrs,
Izceļ tad rūšaino cirvi:
„Ņem šo, tas tiešām ir tavs;
Ņem arī zelta — par balvu,
Godīgs ka biji un tīrs.”

¹ līcī — līkumā

² atvars — dziļa vieta upē

³ snauž — guļ, dus

⁴ skalda — cērt

⁵ meldros — ūdens augos

⁶ spārītes — vīrs ūdens lidojošu kukaiņu
suga

⁷ dvašas — elpas; šeit: vēja pūsmas

⁸ svilina — stipri karsē

⁹ gurdeni — lēni, kā noguris

¹⁰ no dzelmes — no ūdens dziļuma

¹¹ dīvains — savāds, neparasts

¹² lāses — ūdens piles, pilieni

¹³ samulsis — apjucis

¹⁴ svelmē — lielā karstumā

¹⁵ vīd — rādās, pazib

¹⁶ rūšains — aprūšējis

Teicis to, nogrimst viņš dzelmē.
Spožajā dienvidus svelmē
Atkal viss mierīgs un kluss.

* * *

Izdzirdis brīnumus tādas,
Cirvi pār plecu sev līcis,
Arī bagātais dodas uz upi.
Krustmalā ticis,
Gausi¹ sāk skaldīt viņš ža-
rus.

Bet tad veikli atvēzē roku,
Upē met cirvi ar slaidu loku.

Uzsitas gaisā šlakatas,
Ūdens atvarā sakustas,
Un tanī vietā, kur cirvis krita,
Ūdensvīrs tiešām paceļas.
Rokā, kas viegli pār līmeni²
celta,
Spīguļo cirvis no spoža zelta!

¹ gausi — lēni, nesteigdamies

² pār līmeni — pār ūdens virsu

„Atradu cirvi — vai šis ir
tavs? ”

Ūdensvīrs mierīgi prasa.

Bagātam brālim joņot³ sāk sirds,
Acis kāre⁴ deg asa:
„Mans! Protams, manējs —
kuŗa gan cita!
Dod tik šurp!” — un pastiepj
viņš roku.

Ūdensvīrs zelta cirvi tam dod.
Bet — tikko mantkārās rokas
tver to,
Cirvis viss ugunīs uzliesmo:
Šņākdamas liesmu mēles un
dzirkstis
Svilina mantkārā brāļa pirkstus.
Glābiņa nav vairs nekur!
Baismās un sāpēs nomet viņš
cirvi,

³ joņot — ātri skriet; šeit: ātri pukstēt

⁴ kāre — iegriba

Acis sev aizklāj un sarga ar
delnu,
Drebēdams cieti tās tur — — —

Beidzot, kad atkal viņš plak-
stienus ver,
Redz tikai kaudzīti pelnu.
Ūdensvīrs — pazudis.
Vilnišiem sīkiem kā smiedamies
viz
Atvara līmenis.

Tukšām rokām un nokārtu gal-
vu —

Kā suns ar slapju un netīru
spalvu —

Kaunā iet mājās mantkārais
vīrs.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Cik daļu šai pasakai? Par ko ir stāstīts pirmajā daļā? Par ko otrajā daļā? Kāpēc nabagais brālis dabūja zelta cirvi? Kas notika ar bagāto vīru, kad viņš iekāroja zelta cirvi?
2. Kas ir *plauksta*? Parādi, kā aizsedz acis ar *plaukstu* jeb *delnu*, piemēram, pret spožu gaismu vai sauli! Uzmeklē dzejoli tās rindas, kur ir runa par acu aizsegšanu ar *plaukstu*! Kāpēc nabagais brālis aizsedza acis? Kāpēc to darīja bagātais?
3. Ar ko atšķiras *balva* no *dāvanas*? Dāvanu var saņemt katrs, bet *balva* ir *nopelnīta* dāvana. Vai tu kādreiz esi dzirdējis vārdus: *balva*, *apbalvot*, *apbalvojums*? Pastāsti, kādos gadījumos lieto šos vārdus!
4. Ko nozīmē vārdi: *kārs*, *kārum*, *kārot*, *iekārot*, *kārumnieks*? Uz ko tu esi *kārs*? Ko pasakā iekāroja bagātais brālis? Ja kāds ļoti kāro iegūt naudu, mantu, bagātību, tad tādu cilvēku sauc (dēvē) par *mantkāriģu*. Atrodi pasakā tās rindas, kas rāda, ka bagātais brālis bija *mantkāriģs*!
5. Uzzraksti Isu stāstiņu, kas sākas tā: Skolas pagalmā pie sētas es ieraudzīju mazu, skaistu kabatas nazīti. Es . . . (Turpini!)
6. Iemācies dzejoli *izteiksmīgi* lasīt!
7. *Sakām vārds*: Meliem Isas kājas.
8. *Mīklas*:
  - (a) Kam zobī ir un mutes nav?
  - (b) Koka kāja, dzelzs galva.
  - (c) Uz mežu iet, atpakaļ skatās.

Lidojums uz Eiropu

Tēvs un mēs abi ar Jāni dosimies uz olimpiskajām spēlēm.

Esam lidlaukā. Te ir daudz cilvēku. Skaļruņos gandrīz vai nepārtraukti ziņo, kad aties vai pienāks lidmašīnas. Tēvs ir nokārtojis mūsu dokumentu lietas, nodevis bagāžu un saņēmis sēdvietu zīmes.

„Uzmanību, uzmanību!” atskan skaļrunī, minot mūsu lidojuma numuru, „lidmašīna aties ar stundas nokavēšanos.”

„Nezin kāpēc?” mēs spriežam. „Laikam atmosfairisko apstākļu dēļ.”

Pa slidošajām kāpnēm uzbraucam otrā stāvā, kur ir kafejnīca. Apsēžamies pie loga. Tēvs un māte dzer kafiju, bet mēs ar brāli un māsiņu Māriti laizām saldējumu un vērojam lidlauku.

Tur tālāk pie angariem var redzēt mazas vienmotora lidmašīnas. Tajās var iesēsties tikai dažas personas.

„Tās lieto īsiem pārlidojumiem vai izprieču lidojumiem,” saka tēvs.

„Redzi, Pēter, tur tās lielās!” iesaucas brālis. „Dažām ir propelleri, citām strūklu motori.”

„Nez, kāda būs jūsu lidmašīna?” domā Mārīte.

„Skat, tur tā lielā, tai N-747, vai tā nav? Tēt, parādi biļetes!” uztraucas Jānis.

Jā, tā ir! Tanī jau iekrauj bagāžu. Visi skatāmies.

„Šai lidmašīnai ir četri lieli motori. Tajā var sasēsties četri simti pasažieru,” skaidro tēvs. „Lielo gaisa putnu vadīs kapteinis ar saviem palīgiem — diviem jauniem pilotiem, inženieri un navigātoru. Par pasažieru ērtībām un drošību gādās četrpadsmit apkalpes locekļi.”

„Stuarteses,” saka Mārīte. „Es arī gribētu būt stuartese.”

„Tādas lidmašīnas lido ļoti ātri, ap 1000 kilometru stundā un ap 10 kilometru augstu,” tēvs stāsta tālāk. „Lidojot augstu, būsims virs mākoņiem, lidojums būs mierīgs, un lidmašīna nesvaidīsies. Ja nekur nekavēsimsies, tad pēc 24 stundām būsims Eiropā.”

„Tēt, tu esi pilots, žēl, ka tu nevadi mūsu lidmašīnu,” saku tēvam.

„Jā, tad mēs varbūt drīkstētu ielīst pie tevis kabīnē,” iesaucas Jānis. „Tas būtu lieliski, to es gribētu piedzīvot!”

„Ja es būtu šīs lidmašīnas kapteinis, tad mēs uz olimpiskajām spēlēm laikā netiktu. Pēc zināma lidojuma laika pilotus un visu apkalpi nomaina kādā svešu zemju lidlaukā. Tur arī pārbauda lidmašīnu tālākajam lidojumam un uzpilda degvielu tankus,” paskaidro tēvs. „Bez tam — man arī kādreiz gribas tā mierīgi pasēdēt lidmašīnā kā pasažierim.”

„Nu gan jums būtu jāiet,” atgādina māte.

„Žēl, ka jūs abas ar Mārīti nebraucat līdz!” Jānis paķer Mārīti aiz rokas, un abi skrien uz kāpnēm.

Sen gaidītais brīdis ir pienācis. Skatrunis arī jau vēstī, ka mums jākāpj lidmašīnā. Sirsnīgi apkampjam savas „meitenes”. Māte mūs vēl paplūc aiz matiem un nobridina klausīt tēvam.

Tā, jau lidmašīnā! Jānis pie loga, es vidū, un tēvs celiņa malā. Tā viņš labāk varot izstiept kājas. Skatāmies — māte un Mārīte stāv uz lidostas verandas un māj mums ar kabatas lakatiņiem. Nezin, vai viņas mūs redz?

Mūs uzaicina piesprādzēties. Lidmašīna sāk kustēties. Nonākam līdz galvenajam skrejceļam, iedūcas motori, un lidmašīna strauji dodas uz priekšu. Pēc pāris minūtēm esam jau augstu augstu gaisā. Apakšā mājas mazas kā sērkokļu kastītes, un drīz jau pilsēta pazūd. Lidojam . . .

Domāju, kā mani vecāki ceļojuši uz Austrāliju (priekš daudz gadiem) pēc Otrā pasaules kara: braukuši veselu mēnesi ar kuģi, pārcietuši gan karstumu, gan jūras slimību. Bet mūsu ceļojums ilgs tikai 24 stundas, kā tētis teica.

Stuarteses jau piedāvā limonādi un augļu sulas. Vakarā būšot filma.

Ierīkojos ērti savā sēdekli. Uz stumjamiem ratiņiem jau izvadā pusdienas. Labi smaržo! Jānis saka, ka pa logu gan vairs nekā nevarot saskatīt. Mākoņi izskatoties kā sniegs.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kā sauc tavu tuvāko lidlauku? Vai tur nolaižas arī lidmašīnas no citām zemēm?
2. Vai tu vai kāds no tavas ģimenes ir lidojis uz kādu citu kontinentu vai okeāna salu? Kāda ir sajūta, sēžoties lidmašīnā: vai ir satraukums, bailes no lidmašīnas šūpošanās vai arī patīkams pārdzīvojums?
3. Lidmašīnā ir pasažieri. Ko vēl lidmašīna pārvalda?
4. Kā pasta iestādes izmanto gaisa satiksmi? Kādi ir gaisa pasta tarifi? Cik maksā vēstule, sūtīt to ar parastajiem satiksmes līdzekļiem — vilcienu, kuģi? Kāda ātruma atšķirība ir gaisa pasta vēstuļu aploksnēm?
5. Kāds pārdzīvojums būtu cilvēkam, kas būtu gulējis 100 gadus un ko tagad pēc atmošanās aizvestu uz lidlauku, lai izvazinātu ar lidmašīnu?
6. Kā tu rītos nokļūsti savā skolā? Kā tu nokļūsti latviešu skolā?
7. Ar kādiem satiksmes līdzekļiem var braukt mūsu pilsētā? Ar kādiem satiksmes līdzekļiem var nokļūt citā pilsētā? Pa kādiem ceļiem var braukt uz citām pilsētām? Kā var aizbraukt uz citu kontinentu? Kuŗš satiksmes līdzeklis ir visātrākais? Kuŗš vislēnākais?
8. Kuŗiem satiksmes līdzekļiem vajadzīga attiecīgi izbūvēta vieta brauciena uzsākšanai un nobeigšanai? Kā to sauc?
9. Kādas nelaimes var gadīties, braucot ar automobili? ar divriteni (velosipedu)? ar kuģi? ar lidmašīnu?
10. Ar kuŗiem satiksmes līdzekļiem tu esi braucis? Kuŗi tev patīk vislabāk? Kāpēc?
11. Apraksti kādu no saviem tālākajiem izbraukumiem (ekskursijām) vai ceļojumiem! Salīdzini vārdus: izbraukums, ceļojums, ekskursija! Vai ir starpība? Ko katrs no tiem nozīmē? Izdomā teikumus ar šiem vārdiem!
12. Izdomā teikumus ar vārdiem:

izbraukt
izbraukāt

apbraukt
apbraukāt

aizbraukt
atbraukt

uzbraukt
nobraukt

Vārdam *nobraukt* var būt divas nozīmes. Piemēram:

(a) Mēs *nobraucām* no kalna lejā.

(b) Mēs šodien *nobraucām* tikai 100 kilometru.

13. *Saruna:*

Mārtiņš: Man māsa stāstīja, ka tu ceļošot uz Jaunzēlandi, lai tur pavadītu atvaļinājumu.

Kārlis: Tā ir. Mēs visi izbrauksim jau pēc trim nedēļām — māte, tēvs, māsa un es.

Mārtiņš: Tam jābūt lieliskam ceļojumam — ar kuģi pāri okeanam. Cik ilgi jūs būsit ceļā?

Kārlis: Mēs brauksim ar lidmašīnu, ne ar kuģi?

Mārtiņš: Tu esi jocīgs — ar lidmašīnu nebrauc, bet lido.

Kārlis: Kāpēc tu domā, ka ar lidmašīnu nevar braukt?

Mārtiņš: Padomā labi! Vai kāds saka, ka vārna brauc? Vārna taču lido.

Kārlis: Nu, redzi nu, ka man ir taisnība! Vārna lido, tas tiesa. Bet es esmu cilvēks, es braucu arī pa gaisu. Tā ir tā starpība starp vārnu un mani.

Kam ir taisnība — Mārtiņam vai Kārlim?

Ar garu garu soli

„Vecotēv, Dieviņš tev gan devis lielas kājas!”
„Jā, Andrej, bet es kādreiz gāju arī ļoti garu soli,”
atbild vectētiņš Jānis Daliņš savam mazdēlam, kad viņi
abi svētdienas rītā runā par visu ko, lai Andrejs latviešu
valodā iegūtu vairāk vārdu.

„Kur tad tu gāji ar tādu garu soli?”

„Soļoju sacīkstēs, dēls.”

„Kas tās bija par sacīkstēm, vecotēv? Un kas tā soļošana tāda
ir?”

„Tas ir garš stāsts, dēls. Vispirms tā: soļošana ir sporta veids.”

„Vai iet tikai uz priekšu un tas viss?”

„Tā gluži nav. Ja soļo sacīkstēs, tad kājas vienai daļai —
pirkstgalam vai papēdim — vienmēr jābūt pie zemes. Ar to soļošana
atšķiras no skriešanas.”

„Vecotēv, kāpēc tu man agrāk nekad nebiji to stāstījis? Es gribu
zināt arī, kādās sacīkstēs un kur tu soļoji!”

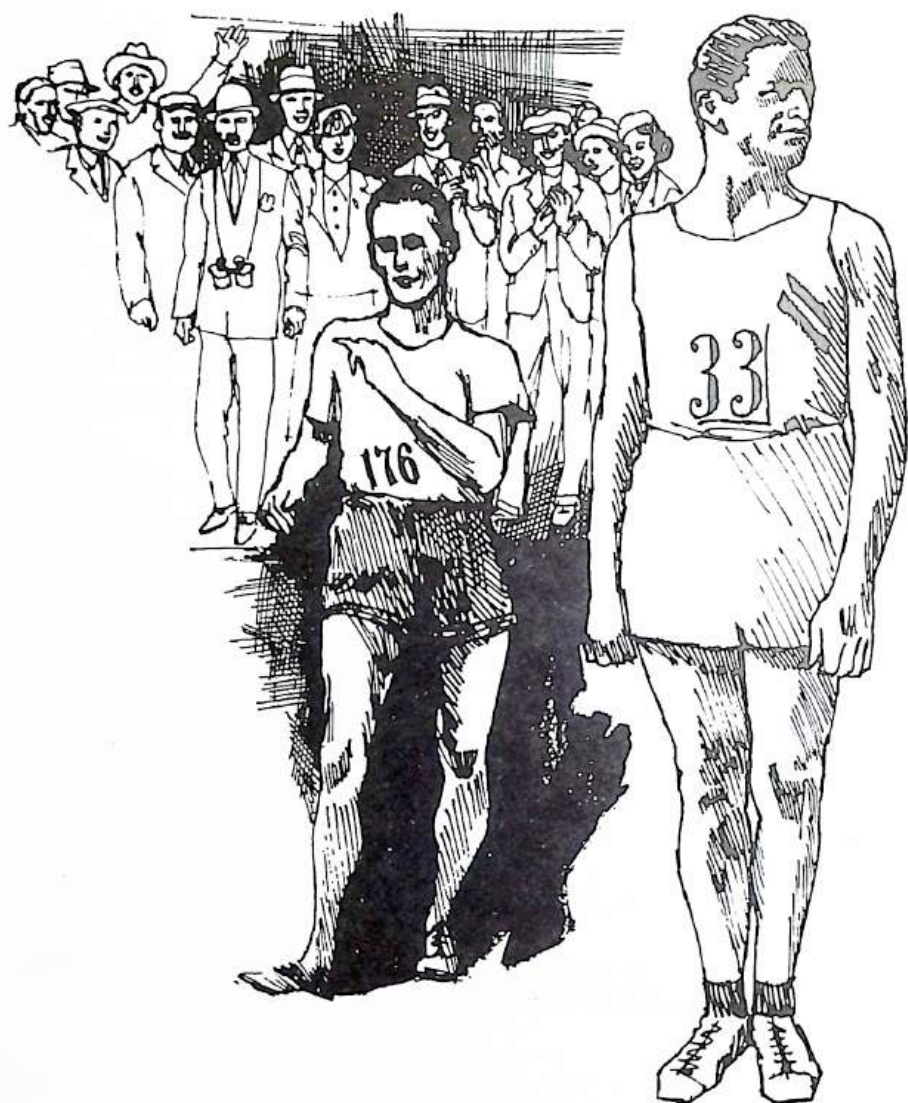
„Andrej, norunāsim tagad kaut ko. Redzi, tu jau esi iemācījies gluži
labi latviski lasīt. Iedošu tev pāris grāmatu, kur par mani šis tas ir
rakstīts. Izlasi tās labi uzmanīgi un, kad nākošreiz atkal būsi no
Sidnejas ciemā pie manis un vecmāmiņas Melburnā, tad pastāsti, ko
no lasītā esi sapratis.”

„Labi, vecotēv, es mēģināšu!” — un Jāņa Daliņa mazdēls Andrejs
Daliņš dodas atpakaļ uz Sidneju.

* * *

Mīlo vecotēv! Nu jau ir vairāki mēneši, kamēr neesmu Tevi redzējis,
bet tētis saka, ka mēs tagad tik drīz uz Melburnu nebraukšot. Tāpēc
rakstu Tev šo vēstuli. Zini ko? Man ir ļoti slavens vectētiņš, un par to
es dikti lepojos. Pastāstišu vēstulē, ko par Tevi izlasīju grāmatās,
kuŗas Tu man Melburnā iedevi. Ja manā vēstulē ir kļūdas, tad
nedusmojies, jo tētis daudz nepalīdzēja — lai es rakstot vien pats.

Tu, vecotēv, esi Jānis Daliņš — viens no visslavenākajiem
sportistiem, kādi neatkarīgajai Latvijai bijuši. Tava dzimšanas diena ir

5. novembrī. Tu esi piedzimis 1904. gadā Valmierā. Tur Tu 1927. gadā arī pirmo reizi piedalījies soļošanas sacīkstēs.

Tu, vecotēv, laboju daudzus pasaules rekordus. 1932. un 1933. gadā Tev piederēja 6 pasaules rekordi: 20 kilometros, 30 km, 15 angļu jūdzes, 25 jūdzes un 2 stundu soļojumā.

1932. gadā olimpiskajās spēlēs Losandželosā, ASV, Tu gaņajā 50 km soļojumā ieguvi 2. vietu un sudraba medaļu aiz uzvarētāja angļa

T. Grīna. Toreiz Losandželosā bija tik liels karstums, kāda nekad nav Valmierā. Pēc sacīkstēm Tu avižu reportiepiem teici:

„Gaŗo distanci pabeigt man palīdzēja vienīgi apziņa, ka uz sava tēŗpa nesu Latvijas krāsas un par tām jācīnās.”

1934. gadā Tu uzvarēji 50 km soļojumā Eiropas meistarsacīkstēs Turīnā, Itālijā, kā arī daudzās citās lielās sacīkstēs Latvijā un ārzemēs.

Man Tevis, vecotēv, bija ļoti žēl, lasot, ka 1936. gada olimpiskajās spēlēs Berlīnē, Vācijā, Tev krampja dēļ kājā vajadzēja izstāties no 50 km soļojuma.

Tāpat man ir žēl, ka kaŗš izjauca 1940. gada olimpiskās spēles Helsinkos, Somijā, kur Tu gribēji Latvijai iegūt zelta medaļu 50 km soļojumā.

Ar sajūsmu gan lasīju par to, ka Latvijas valsts Tev 1940. gadā piešķirusi augstāko civilo atzinību — Tēvzemes balvu, uzskatot Tevi par cīņas paraugu latviešu jaunatnei.

Zinu, ka Tu soļoji sacīkstēs vēl arī pēc Otrā pasaules kaŗa Vācijā. Man ir milzīgs prieks par Taviem panākumiem.

Zini, es jau drusku pamēģināju soļot, bet ir ļoti grūti noturēties pie zemes tā, lai būtu soļošana un ne skriešana.

Ar sveicieniem

1975. gada 8. aprīlī

Tavs Andrejs

* * *

Mīļo Andrej! Paldies par vēstuli, un tas ir labi, ka izmēģini soli. Tas Tev kļūs arvien slaidāks.

Ja gribi reiz būt labs sportists, tad zini, ka tā nav joka lieta: jābūt lielai gribai, pacietībai un izturībai.

Es savā laikā Latvijas ziemās uz Valmieras-Valkas lielceļa trenējos tā, ka beigās mugurā bija sasalušas no sviedriem mitrās drēbes.

Kad nākošreiz atbrauksi pie manis, tad patrenēsimies abi kopā soļošanā.

Ar mīļiem sveicieniem

1975. gada 12. maijā

Tavs vecaistēvs

* * *

Andrejs Daliņš no Sidnejas atkal ir ciemā pie vecātēva, brīvās Latvijas Tēvzemes balvas laureāta Jāņa Daliņa Melburnā.

„Vecotēv, vai tu esi vienīgais latviešu olimpietis?”

„Nē, dēls! Latviešiem ir daudz olimpiešu. Jau Latvijas brīvības gados latvieši piedalījās pirmajās ziemas olimpiskajās spēlēs Šamonī, Monblana kalna piekājē, Francijā, un vasaras sacensībās Parīzē. Tas notika 1924. gadā. Latviešu olimpiešu gājiens ar lielākām vai mazākām sekmēm turpinās līdz šai dienai.”

„Tad jau viņi cīnās par Latvijas karogu tāpat, kā tu to dariji, vecotēv?”

„Nē, puisī, — tā, diemžēl, nav. Kopš Latvijai brīvība atņemta, latviešu sportisti spiesti reprezentēt citas nācijas un visvairāk tiem jākalpo Padomju Savienībai. Šķēpa mešanā vien tai 2 olimpiskās zelta medaļas ieguvuši latvieši — Inese Jaunzeme un Jānis Lūsis. Austrālijai savā laikā palīdzēja latviešu pasaules rekordisti peldēšanā — Ilze un Jānis Konrādi, tāpat mūsu basketbolisti — brāļi Juris un Miķelis Danči, Pēteris Bumbērs, Inga Freidenfelde un Verners Linde. Jānis Konrāds 1960. gada olimpiskajās spēlēs Romā uzvarēja garākajā amatiešu peldējumā — 1500 metru distancē. Šie ir tikai daži piemēri par latviešu olimpiešiem.”

„Kad, vecotēv, latvieši atkal varēs cīnīties par mūsu sarkanbalt-sarkano karogu?”

„Tas laiks, dēls, nāks! Latvieši sāka piedalīties olimpiskajās spēlēs zem cariskās Krievijas karoga 1912. gadā Stokholmā, Zviedrijā, kad Haralds Blaus no Rīgas izcīnīja bronzas medaļu māla baložu šaušanā. Sekoja Latvijas brīvības laiks no 1918. līdz 1940. gadam. Tad mūsu olimpieši cīnījās par pašu zemi. Tagad atkal jākalpo citiem. Varbūt tu, mazdēl, kādreiz soļosi brīvajā Latvijā.”

„Vecotēv, vai tu man parādīsi savu soli?”

— Divi Daliņi, ar pāri par 60 gadu starpību mūžā, svētdienas rītā aizsoļo uz pilsētas parku — ar garu garu soli . . .

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Par kuŗu latvieŗu sportistu ŗai stāstīnā ir runa? Kas bija viņa sporta veids? (Kādu sportu viņš piekopa?) Kur Jānis Daliņš tagad dzīvo? Kuŗā gadā viņš ir dzimis? Cik vecs viņš ir tagad? Kuŗā gadā Jānis Daliņš pirmoreiz piedalījās soloŗanas sacensībās? Kuŗā Latvijas pilsētā tas bija? Parādi to uz kartes! Kādēļ Jānis Daliņš tagad vairs sacīkstēs nepiedalās? Kuŗās zemēs Jānis Daliņš ir piedalījies olimpiskajās spēlēs un meistarsacīkstēs? Kādu augstāko atzinības balvu Latvijas valsts bija piešķīrusi Jānim Daliņam?
2. Vai Jānis Daliņš ir vienīgais latvieŗu olimpietis? Kuŗā gadā latvieŗi pirmoreiz piedalījās olimpiskajās spēlēs? Vai tad Latvija jau bija brīva, neatkarīga valsts? No kuŗa līdz kuŗam gadam latvieŗu sportisti cīnījās par Latvijas krāsām? Kādas ir Latvijas krāsas? Kādēļ tagad atkal latvieŗiem jācīnās zem citu nāciju karogiem?
3. Kādus ievērojamus latvieŗu sportistus tu zīni? Kādus apbalvojumus piešķīŗ uzvarētājiem olimpiskajās spēlēs? Vai kādi latvieŗu sportisti tādus ir saņēmuŗi? Kādos sporta veidos?
4. Kādus sporta veidus tu vari nosaukt? Vai tu piekop kādu sporta veidu? Kādu? Kuŗš sporta veids tev patīk vislabāk? Vai tu esi kādā sporta vienībā?
5. Kāds labums ir no sporta? Kas tev ŗķiet (liekas) vērtīgāks: sports *veselības kopŗanai* vai sports *sacensībām*?
6. Uzraksti domrakstu:
  - (a) Kā man izgāja sportojot.
  - (b) Kā mēs noskatījāmes sporta sacensībās.
7. Uzraksti salīdzinājumus no dotajiem vārdiem:

gaŗŗ	—	gaŗāks	—	visgaŗākais	uzmanīgs
slavens	—	slavenāks	—	visslavenākais	karsts
liels	—				augsts
labs	—				auksts
brīvs	—				mitrs

8. *Sakāmvārdi:*

- (a) Ar labu gribu visu var paveikt.
- (b) Nav maizes bez garozas, nav darba bez grūtuma.

Zvaigžņu sega*

„Zini, māšuk,¹ šoruden vecaimātei būs sešdesmitā dzimumdiena.² Dzirdēju, ka māte teica tēvam — būšot jālūdz arī krusttēvs Kārlis un citi radi. Kā tu domā, ko mēs vecaimātei dāvināsim?” tā Māra apvaicājās Rasmai, kad vecāmāte bija izgājusi.

„Tādā lielā goda dienā vajadzētu dāvināt ko sevišķu, bet mums jau nekā tāda nav. Es tiešām nezinu —”

„Man ir kaut kas padomā,” Māra pārtrauca māsu. „Vecaimātei ļoti patīk tautasdziesma „Tumsa, tumsa, kas par tumsu”. Tai dziesmā beigās dzied par zvaigžņu segu. Kā būtu, ja mēs abas viņai uzšūtu tādu zvaigžņu segu?”

„Tā ir laba iedoma! Vecaimātei jau patīk latviski rokdarbi. Bet vai tu zini, kāda tā zvaigžņu sega izskatījās?”

„Parauga man gan nav, bet es domāju sienas sedziņai ņemt tumšzilu drēbi un uz tās uzšūt koši dzeltānas³ zvaigznes,” Māra skaidroja. „No skolas nākot, es jau noskatīju zilo drēbi rokdarbu veikala logā. Arī zvaigznes zīmējumu esmu jau sagādājusi (skat. 1. att.).”

„Kā tu mācēji zvaigznei uzzīmēt tik vienādus stūrus?”

„Tas ir pavisam vienkārši: apli sadala piecās vienādās daļās un tad iešķērsām savieno taisnēm.”⁴

„Bet vai latviešiem bija tādas piecstūrainas zvaigznes?” Rasma bažījās.⁵ „Man tavējā izskatās tāda kā uz Amerikas karoga. Paskatīsimies, kādas zvaigznes ir Latvijas ģerbonī.”

Tās zvaigznes Latvijas ģerbona augšmalā bija citādas (2. att.). Tās nevarēja uzzīmēt, velkot taisni uz katru otro stūri.

Māsu rīkošanās iezīnkāroti, pie tām bija sanākuši arī visi puikas. Šoreiz Māra nepukojās,⁶ ka brāļi nāk neaicināti. Būtu tieši izdevīgi, ja arī tie pie dāvanas piedalītos. Mārai bija bažas, vai viņas un Rasma ietaupījumu pietiks drēbes un dzīparu⁷ iegādei.

¹māšuk — māsiņa

²dzimumdiena — dzimšanas diena

³dzeltānas — dzeltenas

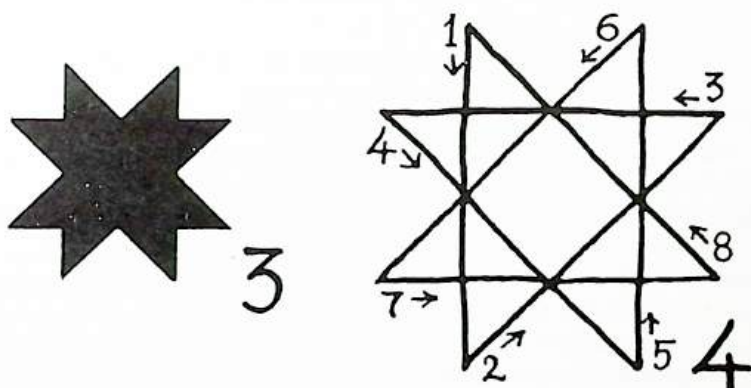
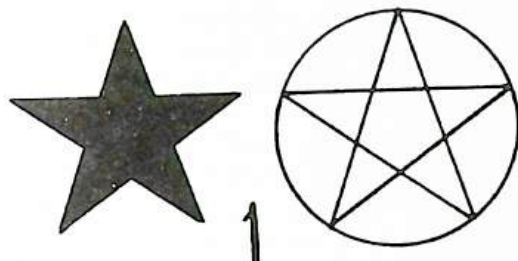
⁴taisnēm — taisnām līnijām

⁵bažījās — raizējās, bailojās

⁶nepukojās — nedusmojās

⁷dzīparu — vilnas dziju

*Fragmenti un zīmējumi no grāmatas *Senču raksti*.

„Vecaistēvs man teica, ka vienīgā īsti latviskā zvaigzne ir astoņstūru auseklītis,” pasludināja Valdis. Viņš arī tūlīn šādu auseklīti uzzīmēja (3. att.).

„Vai, kādiem nevienādiem stūriem!” Māra brīnījās. „Kā gan tādu var uzzīmēt?”

„Pavisam viegli un vienā pašā vilcienā, nemaz nenopņemot zīmuli no papīra,” Valdis dižojās.¹ Viņš arī parādīja (4. att.), kā tas

¹ dižojās — lieltās

izdarāms, taisni velkot aizvien iešķērsām uz katru trešo stūri. To izmēģināja arī citi bērni, bet tiem zvaigznes stūri neiznāca vienādi.

„Valdis jau zīmē uz rūtiņu papīra, bet mēs uz vienkārša balta,” Auseklis apķērās.

„Ņem arī tu rūtiņu papīru, kas tev to liedz?” Valdis mudināja. Nu arī pārējiem zvaigznes zīmēšana veicās tīri labi.

„Kad tu no dzeltānās vadmālas izgriezīsi septiņus auseklišus, es tos uz segas sakārtošu tā, kā ir zvaigznes Greizo ratu zvaigznājā, man to tētis viņvakar parādīja,” Laimonis piedāvājās iet Mārai palīgos.

„Es gan neesmu dzirdējusi, ka latvieši savus rakstus¹ izgrieztu un tad uzšūtu uz drēbes,” Rasma iebilda. „Mums jāuzmanās arī ar rakstu veidiem: jūs visi zināt, ka vecāmāte ir laba latviešu rakstu pratēja.”²

Brītiņu visi klusēja, jo nevienam neradās padoms. Labais nodoms draudēja pajukt. Tad pēkšņi Māra atplauka:³ „Mēs taču varam apskatīties *Latvju rakstos* — tais biezajās grāmatās, kas vecāsmātes plauktā.” Visi godīgi sastājās ap galdiņu vecāsmātes istabā un uzmanīgi skatījās, kad Māra šķirstīja *Latvju rakstus*, kur krāsainu rakstu zīmējumi nāca viens košāks par otru.

„Pašķir drusku atpakaļ, tur taču bija viens zīmējums ar auseklišiem,” vedināja⁴ Valdis. Tas izrādījās Vecpiebalgas cimdu raksts (5. att.).

„Vai tu domā, ka cimdu rakstu var šūt uz sienas segas?” Rasma šaubījās.

„Kāpēc gan ne, tie taču latviski raksti,” sprieda Auseklis.

„Šīs zvaigznītes tādas sīkas un strupiem⁵ stūriem, bez tam tās ir divējās krāsās, būs daudz ko šūt,” Māra nopēla.⁶

„Pašķir vēl vairāk atpakaļ, tur bija raksts ar lielākām zvaigznēm,” Valdis atcerējās. Tas bija kāds Tirzas cimdu raksts (6. att.).

„Zvaigznes te ir jaukas, bet man nepatīk, ka tās tā nekārtīgi izsvaidītas,” Māra atkal iebilda.

„Esi gan tu izvēlīga,” Valdis pukoja. „Nu tad redzi, tepat blakus (7. att.) ausekliši ir sakārtoti tik ciešās rindās, ka tos vienu no otra gandrīz nevar atšķirt.”

„Vai, kur mākslīgi!” pārsteigumā ierunājās Rasma. „Es tikai tagad pamanīju, ka tur ir ausekliši.”

Mārai tomēr nepatika ne šīs, nedz arī kāds cits cimdu raksts ar cieši sarindotām zvaigznītēm (8. att.), viņa par jaukāko atzina kādu Tirzas cimdu rakstu, kur zvaigznes bija iežogotas dārziņos (9. att.). Bērni vēl

¹ rakstus — ornamentus

² pratēja — mācētāja; šeit: zinātāja

³ atplauka — kļuva priecīga

⁴ vedināja — mudināja, ieteica

⁵ strupiem — īsiem, aprautiem

⁶ nopēla — nonicināja, palāja, teica, ka nav labas

atrada zvaigžņu rakstu arī trīs Vecgulbenes cimdus (10., 11. un 12. att.). Vienam no tiem dārziņa svītras bija kroplas,¹ otram par platām, bet trešais ar izstīdzējušām² svītrām nelikās isti latvisks. Tā beidzot izvēlējās rūtaino rakstu (9. att.), un Māra steidzās to tūdaļ nozīmēt.

„Cik dažādi gan ir šie auseklišu raksti,” Rasma prātoja,³ „katrā cimdā zvaigznītes ir citādas.”

„Droši vien, auseklišu paveidu ir vēl vairāk,” piebilda Valdis, „tāpat kā vecāmāte mums kādreiz rādīja tik daudz dažādu saulišu.”

Iekām⁴ vecāmāte pārnāca, vajadzīgais raksts bija nozīmēts un arī darbi sadalīti. Šūšana notiks meiteņu guļamistabā, kur vecāmāte tik bieži nemēdz iet. Šūšanas darbos mainīsies Māra un Rasma, lai nepaliktu novārtā⁵ arī skolas darbi. Valdis uzņēmās uzzīmēt rakstraudzi⁶ tieši vajadzīgā lielumā, kad Māra būs izskaitējusi, cik daudz raksta rutiņu krusta dūrienā viņa var izšūt uz sedziņas (gaŗumā un platumā). Auseklis uzzīmēs apsveikuma kartīti, jo ir iemanījies rakstīt īpatnēji glietiem burtiem.

Goda diena nāca virsū ar joni.⁷ Auseklis bija uzzīmējis jauku apsveikumu, ko visi bērni parakstīja. Bija arī jau sagādāta glīta kastīte un ietinamais pāpīrs, bet pati sedziņa vēl nebija nobeigta. Bija gan izšūtas visas slīpās svītras, bet diezgan daudz rutiņās vēl trūka zvaigznīšu. Nu ņēmās šūt reizē Māra un Rasma, katra no sava gala. Tomēr dzimumdienas priekšvakarā, kad pienāca bērniem noteiktais gulēšanas laiks, Mārai bija asaras acīs.

„Vēl trūkst trīs zvaigznīšu pašā segas viducī,”⁸ Māra atzinās Valdim. „Es mēģināšu nobeigt agri pēc pusnakts, kad visi būs apguļusies. Kaut tik nu neaizgulētos!”

Dzimumdienas rītā visi bērni nomierinājās, jo Māra apliecināja,⁹ ka dāvana gatava pasniegšanai. Svinības notika pievakarē, kad sanāca arī citi radi ar ziediem un dāvanām. Goda vietā starp diviem latviskiem svečturiem bija mātes ceptais klingeris, jo vecāmāte necienīja citu ceptās tortes.

Kad vecāmāte izsaiņoja dāvanas, gaismā nāca arī zvaigžņotā sedziņa. Gavilniece,¹⁰ to skatīdama, aiz prieka apraudājās un aizkustinājumā ņēmās bērnus skūpstīt. „Šī man ir visjaukākā dāvana, jo redzu, ka maniem mazbērniem iepatikušies latviskie raksti.”

¹ kroplas — šeit: nebija taisnas

² izstīdzējušām — gaŗām, slaidām, izstieptām

³ prātoja — domāja, gudroja

⁴ iekām — pirms

⁵ novārtā — nepadarīti

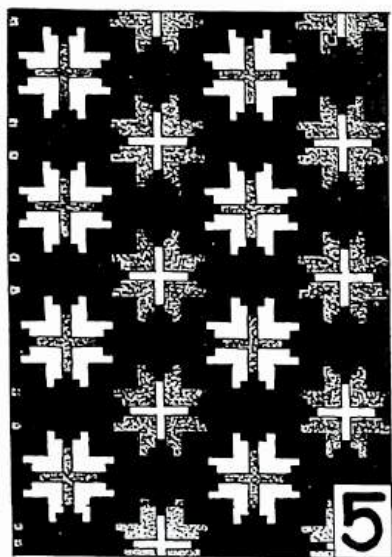
⁶ rakstraudzi — raksta paraugu

⁷ ar joni — ar steigu, ātri

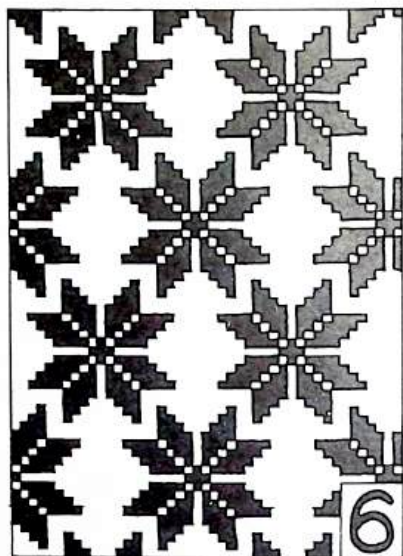
⁸ viducī — vidū

⁹ apliecināja — apgalvoja, apstiprināja

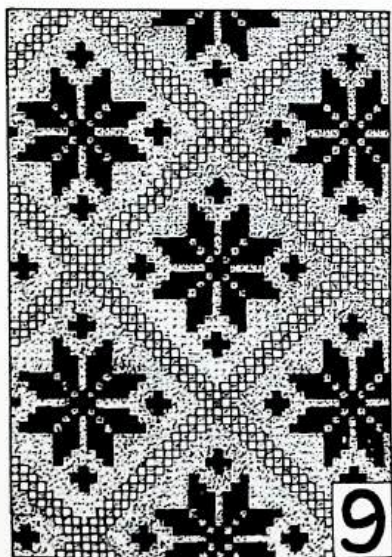
¹⁰ gavilniece — jubilāre

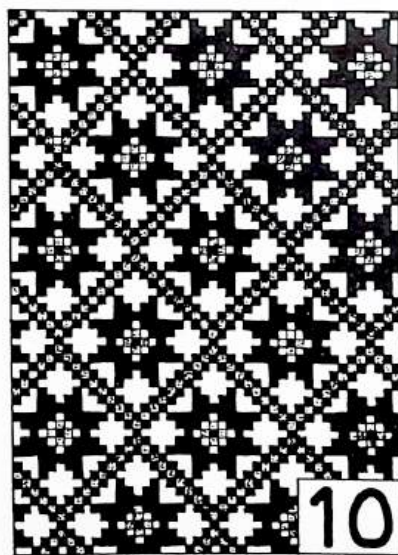
Veepiebalga

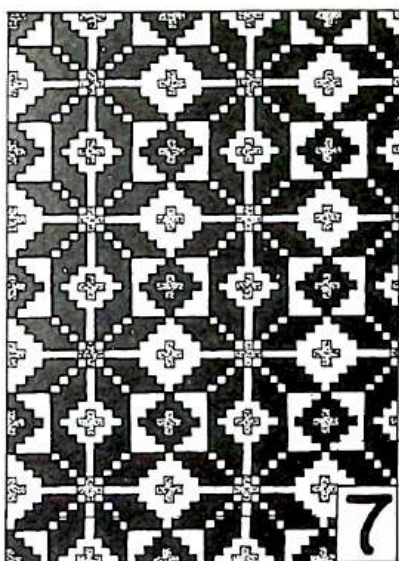
Tirza

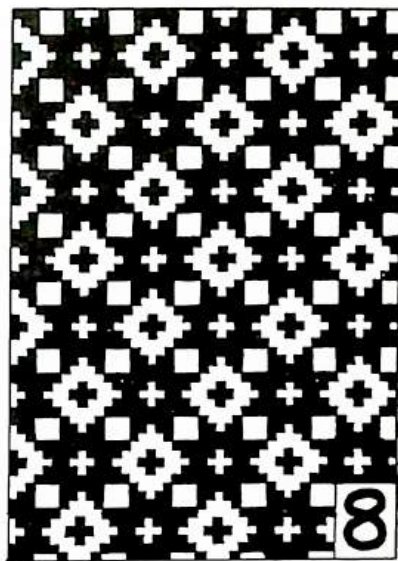
Tirza

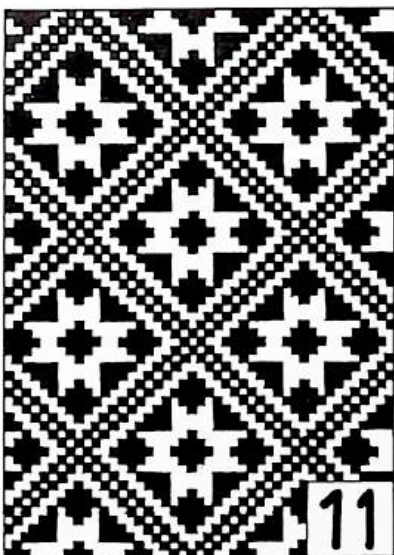
Vecgulbene

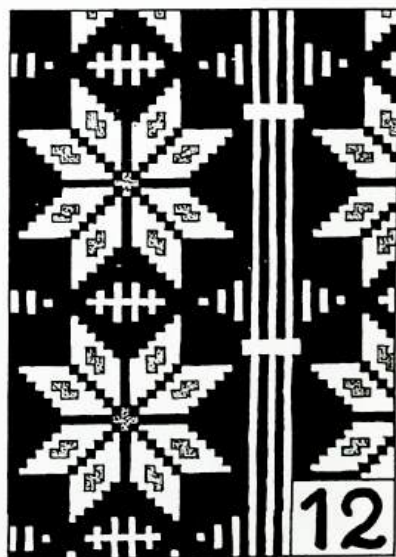
Tirza

Tirza

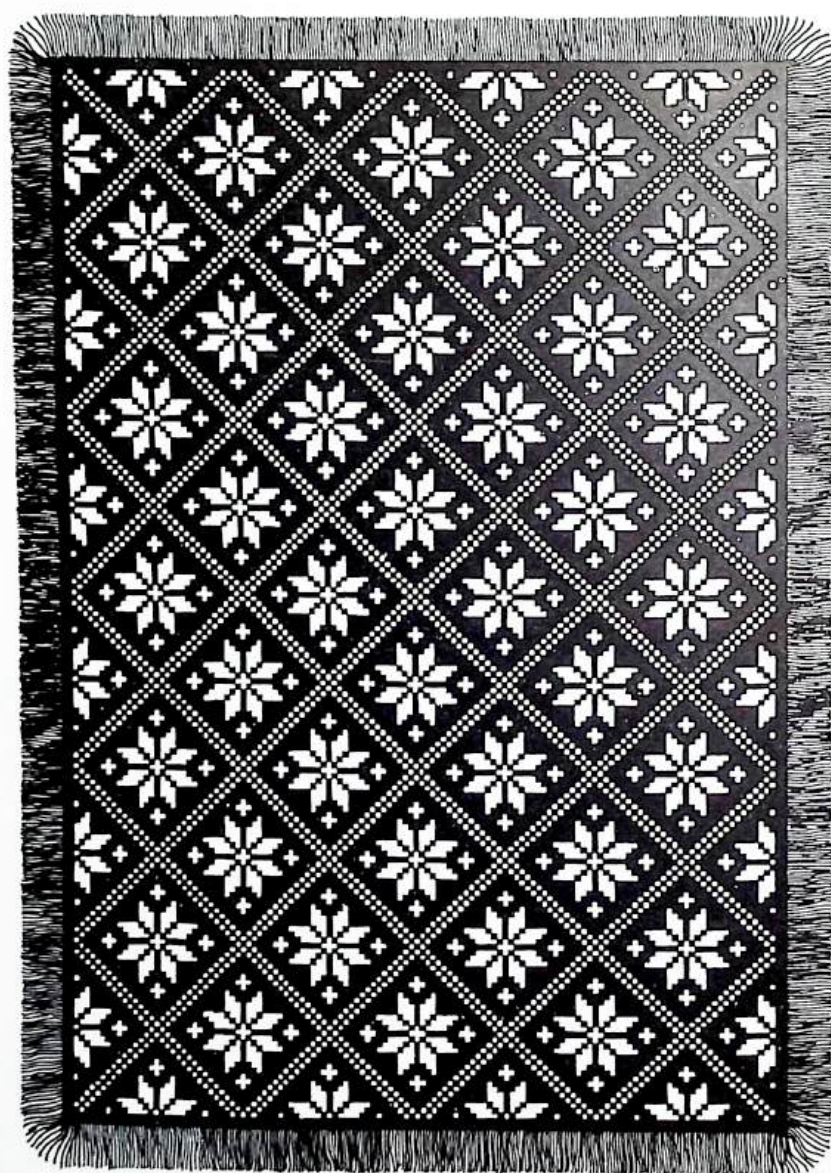

Veegulbene

Veegulbene

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Ko bērni nolēma dāvināt vecaimātei dzimšanas dienā? Kā viņi norunāja dāvanu pagatavot? Kur viņi meklēja latvju rakstu paraugus?
2. Vai tavā mājā ir grāmata *Latvju raksti*? Apskati to!
3. Vai tu zini, kāds izskatās *Greizo ratu zvaigznājs*? Uzzīmē to! Kuŗās zemēs tas ir redzams? Vai tu zini arī zvaigznāju, ko sauc par *Dienvīdu krustu*? Kur tas ir redzams?
4. Kādus vēl *latvju rakstu elementus* bez ausekliŗiem tu zini?
5. Kādi priekŗmeti tavā mājā ir rotāti latvju rakstiem? Nosauc visus! Pastāsti par katru!
6. Vai tavā vai tavu paziņu mājā kādam ir *tautastērps* (sievieŗu vai vīrieŗu)? Kāda *novada* tas ir? Pastāsti, kāds tas izskatās! No kādām daļām tautastērps sastāv?
7. Kādos gadījumos mūsu dienās valkā tautastērpu?
8. Vai tu kādreiz esi *zīmējis* latvju rakstus? Kāgai vajadzībai? Vai tu esi *darinājis* kādu priekŗmetu ar latvju rakstiem? Vai kāds cits tavā mājā to dara?
9. Vai tu esi bijis kādā *daīlamatnieku* veikalā vai darbnīcā? Ko tur var redzēt?
10. Parādi uz Latvijas kartes vietas, kas stāstīnā minētas!
11. Šai stāstīnā atkārtojas viens vārds, kam ir *divējāda* nozīme; tas arī *divējādi rakstīts*. Kuŗš vārds tas ir?
12. *Daina*:

Tumsa, tumsa, kas par tumsu,
Es par tumsu nebēdāju!

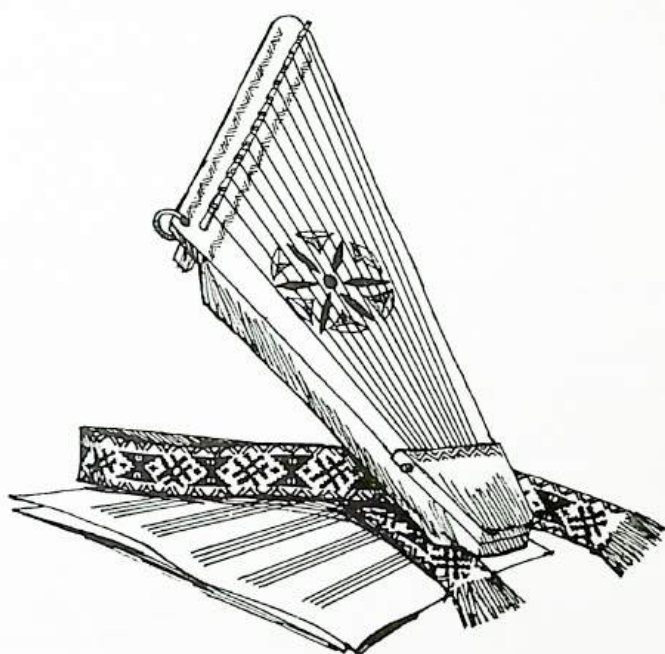
Man bij tāds kumeliņŗ —
Zvaigŗņu sega mugurā.

Man bij tāda līgaviņa —
Zvaigŗņu segu audējiņa.

Kopsavilkums

1. Kas ir *pasaka*? Kas ir *stāsts*? (Skaties Jāņa Širmaņa „Ziemsvētki mežā” Jautājumu, paskaidrojumu, uzdevumu 1. un 2. punktu!)
2. Izraksti *virsrakstus* kopā ar *autoru* (sacerētāju) *vārdiem* un *uzvārdiem* atsevišķi tiem sacerējumiem, kas ir *pasakas*, atsevišķi tiem, kas ir *stāsti*, un atsevišķi tiem, kas ir *pa daļai* stāsti, *pa daļai* pasakas!

Dainas

Kas ir dainas?

Mīts (vārds cēlies no grieķu valodas) ir teika par senlaiku dieviem un varoņiem.

Mitoloģija ir mācība par senlaiku dieviem, reliģiju un ticējumiem.

Etnografija ir zinātne par tautas materiālo kultūru un īpatnībām, sākot no vissenākajiem laikiem (darba rīki, ieroči, tērpi, rotas un tamlidzīgi).

Folklorā ir etnografijas nozare, kas nodarbojas ar tautas gara mantām jeb tautas literātūru, t. i., mutvārdu tautas tradīcijām — dainām, tautas pasakām, teikām, mīklām, sakāmvārdiem.

Dziedot dzimu, dziedot augu,
Dziedot mūžu nodzīvoju.

Šīs divas rindiņas dainām ir visraksturīgākās, jo tās izteic visu, kas par dainām sakāms.

Ja cilvēks *dziedot mūžu nodzīvo*, tad viņš arī dzied par visu, kas viņa dzīvē sastopams. Nav lietas latviešu tautas dzīvē, ko dainas neapdziedātu.

Dainas ir radušās un veidojušās senās Latvijas *lauku dzīves* apstākļos. Tās aptver *visus lauku dzīves aspektus* — dzīvo un nedzīvo dabu, cilvēkus un viņu darbus, domas, jūtas, pārdzīvojumus. Dainās izpaužas visa latviešu gadu simtos krātā un veidotā *dzīves gudrība* jeb *dzīvesziņa*.

Dainas lielā mērā atspoguļo latviešu *kultūru*. Tās ir tikpat vecas, cik veca ir latviešu tauta un latviešu valoda.

Latviešiem ir gandrīz 1 *miljons* (vairāk nekā 990 000) dainu jeb tautasdziesmu. Tas ir milzīgs dziesmu daudzums, kāda nav pat lielām tautām.

Darba tikums un gudrais padoms

Ai dzīvīte, ai dzīvīte,
Pie dzīvītes vajadzēja
Vieglu roku, vieglu kāju,
Laba, gudra padomiņa.

Vecajam ozolam
Visi zari stipri stāv;
Vecajam tētiņam
Visur gudrs padomiņš.

Teic,¹ māmiņ, darbu manu,
Neteic manu augumiņu:
Kas no mana augumiņa,
Kad darbiņa nemācēju?

Adatiņa, maza sieva,
Liela darba darītāja:
Pašuvusi, norakstīj'si,²
Ielikusi pūriņā.

Dievs man deva, Dievs man deva,
Dievs rokā neiedeva;
Dievs rokā neiedeva,
Kamēr pati nepelnīju.

Kumeliņi, bāleliņi
Miežu, rudzu arājiņi:
Kumeliņš arklu vilka,
Bāliņš arkla galiņā.

Kur, puisīti, tu būt' ņēmis
Savu gudru padomiņu,
Ja nebūtu māmuliņa
Tevi gudri audzējusi?

Padomam vien turēju
Savu vecu māmuliņu:
Kad pietrūka padomiņa,
Māmiņai pavaicāju.

Māci mani, māmuliņa,
Visādā darbiņā:
Sīki šūt, smalki vērpt,
Pilnu pūru pielocīt!

Es adīju raibus cimdus,
Bērziņā lūkojot:³
Cik lapiņu bērziņā,
Tik raibumu cimdiņā.

Paldies devu⁴ Dieviņam,
Tas darbiņš nodzīvots;⁵
Dieviņ, līdzī⁶ rociņām
Citu darbu padzīvot!

Bāliņš ara kalniņā
Ar dzeltenu kumeliņu;
Es iznesu launadziņu
Sudrabiņa bļodiņā.

¹teic — saki; šeit: slavē, lielt, daudzini

²norakstīj'si — šeit: izšuvusi rakstus

³lūkojot — skatoties, raugoties

⁴devu — šeit: teicu

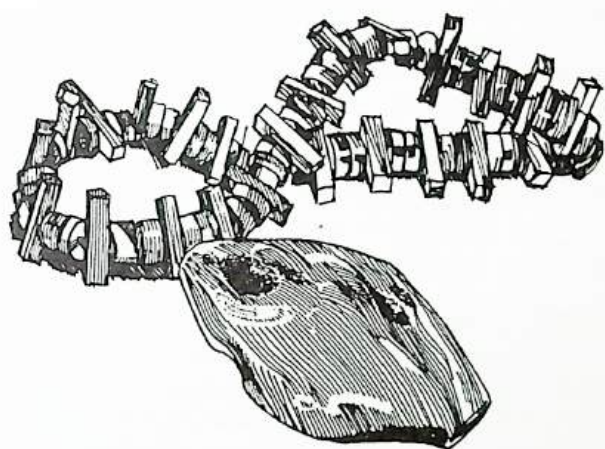
⁵nodzīvots darbs — šeit: padarīts darbs

⁶līdzī — paldzi

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Par *tikumiem* apzīmē visas cilvēka *labās īpašības*, turpretī par *netikumiem* — *ļaušanās īpašības* vai paradumus.
2. *Gudrais padoms* — saprāts, māka dzīvot, gudrība.
3. No *tikumiem* latviešiem pirmajā vietā stāv *darba tikums* un *gudrais padoms*. *Darbs* latvietim bija tas pats kas *dzīve*. Lai darbs veiktos, nepieciešams *gudrais padoms*.
4. Bet ko nozīmē: *viegla roka*, *viegla kāja*?
5. Kas ir *augumiņš*?
6. Vārds *teikt* dainās nozīmē slavēt, daudzina, liet. Ikdienas valodā vārds *teikt* nozīmē to pašu ko *sacīt*. Piemēram: *Saki* man, kur tu biji! *Teic* man, kur tu biji! Izdomā citus piemērus, lietojot arī vārdus: pasaki — pateic, nesaki — neteic.
7. Kādus *tikumus* vai cilvēku labās īpašības tu vari nosaukt? Nosauc, kādus *netikumus* tu zini!
8. Izskaidro, kā tu saproti katru no šīm dainām!
9. Kuŗa daina tev patīk vislabāk?
10. Uzraksti *domrakstu* par vienu no šiem tematiem:
  - (a) Kādus darbus es daru mājās.
  - (b) Kuŗš darbs man patīk vislabāk (vai nepatīk nemaz).
  - (c) Ko es palīdzu māmiņai vai tētīm.

Apraksti

Kaķi un kaķīši

Pasaulē ir ļoti daudz kaķu, kas pieder pie daudz dažādām kaķu dzimtām. Lauvas, tīģeři, leopardi, sniega leopardi un jaguāri — pie lielo kaķu dzimtām; servāls, Afrikas meža kaķis, karakāls un mūsu pašu mājas minči — pie mazo kaķu dzimtām.

Visi kaķi ir gaļas ēdāji dzīvnieki un plēsīgi mednieki. Tie paslēpjas dziļā zālē vai koka zaros, uzglūn¹ medījumam un tad uzbrūk pēkšņi — caps! Pāris lēcienus kaķi var taisīt ļoti ātri, bet tie viegli nogurst; ja medījums nav tūlīn zem ķepas, kaķim „jāuzdod” un jāgaida tālāk.

Kaķu galvenie ieroči ir divi dunči² līdzīgi priekšzobi un asi nagi. Nagi der medīšanai un kāpšanai. Nav kaķa, kas neprastu kāpelēt, un ir tādi, kas pavada lielāko tiesu³ mūža koku zaros.

Visi kaķi trin⁴ nagus uz kokiem un mīncis arī — uz savu saimnieku mēbelēm!

Kaķi ir savrupnieki.⁵ No visām kaķu sugām tikai lauvas dzīvo grupās un tikai lauvu tēviņš palīdz audzināt mazuļus.

Visiem lielajiem kaķiem un arī daudzām mazo pasugām draud izmiršana. Mednieki tos vajā skaisto ādu dēļ. Nav arī vairs pasaulē daudz tādu neapdzīvotu vietu, kur kaķi varētu mierīgi dzīvot, medīt un audzināt mazuļus.

Lauva dzīvo Afrikā un mīl apvidus ar gaļu zāli un plašu skatu, kur parasti ganās tā iecienītie medījumi — zebbras, gazeles⁶ un citi zāles ēdāji. Lauvu tēviņš lepojas ar skaistu matu apkakli — krēpēm un pieaudzis sver 180 — 230 kg (apm. 380 — 500 mārciņu), mātītēm ir gluda galva, un tās ir drusku mazākas.

Mazuļi dzimst 2 — 3 reizē, raibi, nevarīgi un neredzīgi. Pasaulē ierodoties, lauvēns sver tikai ap mārciņu. Lauvas „spēka gadi” ir ap pieci, un lauva, kas ir piedzīvojis divdesmito dzimšanas dienu, ir jau „vecītis”. Ja lauvēnus audzina no mazotnes, tie sirsnīgi pieķeras cilvēku kārtas „vecākiem”; bet drīz vien lauva kļūst vienkārši par spēcīgu, lai būtu piemērots mājas kustonis:⁷ kur trāpa pat tikai

¹uzglūn — slepus skatās, lai uzbruktu

²dunčiem — nažiem

³lielāko tiesu — lielāko daļu

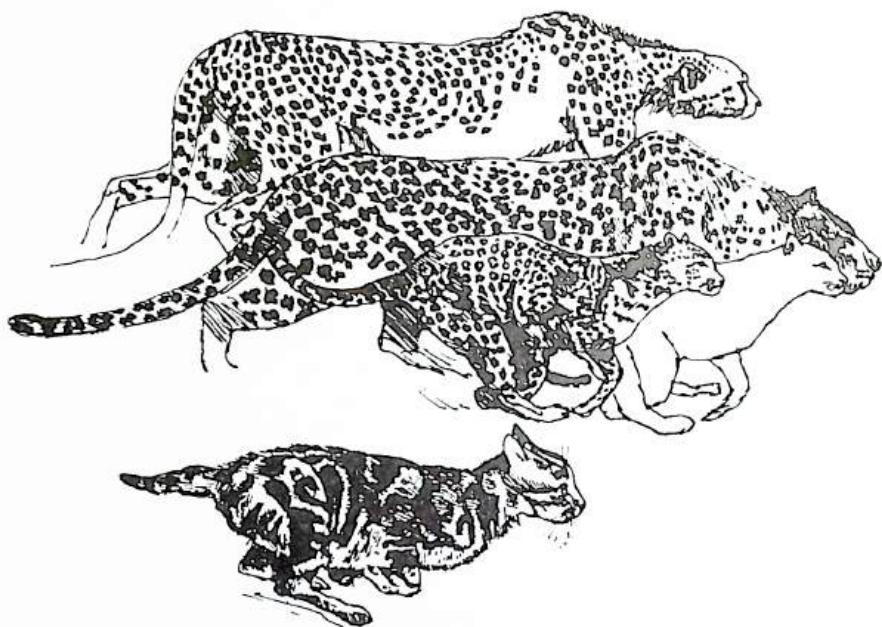
⁴trin — asina

⁵savrupnieki — kas dzīvo vieni paši, atsevišķi

⁶gazeles — antilopju suga

⁷kustonis — dzīvnieks

drusku ar lielo ķepu, viss lūst un plīst.

Tīģeris dzīvo Āzijā no Ķīnas līdz Sibīrijai. Sibīrijas tīģeru tēviņš ir lielākais no kaķiem un var sasniegt 300 kg (650 mārciņu) svaru un 4 metru (13 pēdu) garumu no purna līdz astei. Katram tīģerim ir drusku citādas striņas, tāpat kā katram cilvēkam ir citādi pirkstu nospiedumi.

Tīģeris pēc dabas ir plēsīgāks par lauvu, un pieradināt to nevar: pat dresēti¹ cirka tīģeņi nav uzticami.

Karstos apvidos tīģeņi turas pie ūdens un mīl peldēties: aukstumā un sniegā tīģeris ar savu mīksto kažoku jūtas gluži labi.

Gepards² nepieder īsti ne pie lielajiem, ne mazajiem kaķiem. Tas ir vienīgais kaķu ģimenē, kam paliek nagi visu laiku ārā līdzīgi sunīm. Gepards ir ātrākais dzīvnieks pasaulē: tievs, lunkans ķermenis, gaņas kājas un spēcīgi muskuļi ļauj tam sasniegt 100 km (60 jūdžu) stundā.

Gepards bieži tiek pieradināts un trenēts medībām, sevišķi Indijā. Pašlaik brīvā dabā tas dzīvo tikai Afrikā, un tam draud izmiršana. Citiem kaķiem dzimst mazuļi arī gūstā,³ piemēram, zvēru dārzos, bet gepardiem ne.

¹dresēti — mācīti, trenēti, iedidīti

²gepard — kaķu pasuga (angliski: „cheetah”)

³gūstā — stingrā uzraudzībā, ieslodzījumā

Visi kaķi labi redz tumsā, un lielais vairums medī naktīs, bet gepards un lauva parasti medī dienā.

Kalnu lauva dzīvo Dienvid- un Ziemeļamerikā, parasti mežonīgās, kalnainās vietās tālu no cilvēkiem. Kažoks tam ir smilšu krāsas, bet mazuļi dzimst raibi. Kā citiem lieliem un palieliem kaķiem kalnu lauvam dabīga ienaidnieka nav — tas ir, nav neviena dzīvnieka, kas to medītu. Tā vienīgais ienaidnieks ir cilvēks. Ja trūkst stirnu un zaķu, kalnu lauva labprāt uzēd arī aitu vai kazu, un saimnieki tādēļ to neieredz.

Kaķis dzīvo jau kopš nezināmiem laikiem gandrīz visur pasaulē, un tam nepavisam nedraud izmiršana — tam nevajag ne lielu platību, ne lielu medījumu.

Kaut kaķim ir savas cilts neatkarīgā daba, viņš arī ļoti pieķeras atsevišķiem cilvēkiem un mājām un bieži nostaigā daudz jūdžu, lai atgrieztos vecajās mājās. Kaķi skumst pēc mīļiem cilvēkiem vai vietām un no sirdssāpēm pat dažreiz uzsāk bada streiku.

Kā visas kaķu sugas kaķu mazuļi mīl spēlēties, bet pieaugušie labprāt guļ saulītē un kustas tikai, kad vēders tukšs.

Jau no seniem laikiem kaķis ir pelnījis sev maizi, sargādams cilvēku labību no pelēm un žurkām, un tikai pilsētas kaķus tagad tur par bezdarbniekiem.

Piemēram, kaķi isti izplatījās tad, kad Eiropā parādījās no Āzijas atceļojis jauns dzīvnieks: melnā žurka. Vēlāk Eiropā ieradās arī brūnās žurkas. Tās ir labi cīnītāji, turas baros, un kaķi tām nelabprāt uzbrūk.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādā apkārtņē lauvām patīk dzīvot? Kādā vecumā lauva ir visspēcīgāks? Cik mazuļu lauvu mātītei dzimst vienā reizē? Kāpēc nav ieteicams turēt lauvu mazuļus kā mājas dzīvniekus? Kuņģa kontinentā dzīvo tīģeri? Cik garš tīģeris var izaugt? Kādu svaru tas var sasniegt? Kādā ziņā gepards līdzinās sunim? Cik ātri gepards spēj skriet? Kādēļ cilvēki baidās, ka gepardi varētu izmirt? Kuņģa zemēs un kādās vietās dzīvo kalnu lauvas? Kas kalnu lauvām ir vienīgais ienaidnieks? Kādu labumu mājas kaķi dara cilvēkiem, sevišķi uz laukiem?
2. Kādēļ vārds „jāuzdod” (2. rindkopā) likts pēdīnās? Kādu citu vārdu varētu likt tā vietā?
3. Uzmeklē teikumu (3. rindkopā): Kaķu galvenie ieroči ir divi *dunčiem* līdzīgi priekšzobi. Kas ir *duncis*? Ar ko tas atšķiras no kabatas naža un no galda naža?
4. Salīdzini vārdus *kāpelēt* un *kāpt* (3. rindkopā)! Ko tie katrs nozīmē?
5. Izlasi priekšpēdējo rindkopu! Kas ir *labība*? Kādas labības šķirnes tu vari nosaukt? Kur labība *aug*? Ko ar labību *dara*? Pastāsti visu pēc kārtas!
6. Izvēlies *vispiemērotākos* vārdus un uzraksti savā burtnīcā katru teikumu pareizi:
  - (a) (Lauvas, lāči, leopardi) pieder pie kaķu dzimtas.
  - (b) Visi kaķi ir (zivju, gaļas, zāles, piena) ēdāji.
  - (c) Kaķu galvenie medību ieroči ir (zobi, aste, nagi).
  - (d) Tīģerus, lauvas un citus lielos kaķus cilvēki medī, lai iegūtu (gaļu, galvu, ādu).
  - (e) Mājas kaķi ļoti pieķeras saviem (mazuļiem, guļamvietām, saimniekiem) un nemil atstāt (pazīstamu medību vietu, savu saimnieku, māju).

7. Uzraksti *pretstatus* šiem vārdiem:

aukstums	mīksts	kalnains	skumst
bieži	spēcīgs	lielākais	plēsīgs
mierīgs	ātrākais	tievs	mežonīgs

8. Atvasini no dotajiem vārdiem *jaunos vārdus* ar ieskaņu „uz” un veido ar tiem teikumus:

glūn	—	uzglūn	dod	—
kāpj	—		ēd	—
iet	—		sāk	—
lec	—		liek	—
lej	—		nes	—

9. Vai tu esi lasījis kādu grāmatu vai redzējis kādu filmu par kāda cilvēka piedzīvojumiem ar lauvām, tīģeriem vai citiem plēsīgiem zvēriem? Pastāsti īsumā, kas šai grāmatā vai filmā notiek!
10. Kādus vēl dzīvniekus tu esi redzējis zooloģiskajā dārzā? Kuŗi tev patīk vislabāk? Kādus savvaļas dzīvniekus tu esi redzējis brīvajā dabā? Kādus mājas dzīvniekus tu zini? Kādi ir tev pašam? Kā tos sauc? Ja tev pašam nav, varbūt kādam draugam vai draudzenei ir?
11. Uzraksti īsu *stāstiņu* par kaķi, lietojot vārdus:

miksts	lien	koks	ūsas
spalva	guļ	medības	luncina asti
izlutināts	guļamvieta	palaidnis	izlaiž nagus
mīļš	apmierināts	paslēpjas	pieglaužas
ņurrā	uzbrūk	spēlējas	skrāpē

12. *Mīklas:*

- (a) Kas kāpj bez kāpnēm?
- (b) Viesis iet pa istabu, gaŗu kārti grozīdams.

Dzintars*

Vai tu esi redzējis 50 miljonu gadu vecu mušu? Nē? Es domāju, ka esi gan. Paprasi savai māmiņai. Varbūt viņa var tev tūlīn parādīt dzintara pērlīti, kuņā redzama mušiņa, skudra vai sienāzītis.

Pirms 50 000 000 gadiem vai vēl senāk Baltijas jūras krastos auga neparasti sveķaina¹ priežu šķirne, ko latīniski sauc par *pinus succinifera*. Jūrai un zemei toreiz nebija tās linijas, ko pazīstam no Latvijas kartes; tur, kur tagad ir zeme, bija ūdens; tur, kur tagad skalojas Baltijas jūra, bija zeme.

Spīdēja karsta saule, priedēm tecēja sveķi. Ne viens vien neuzmanīgs kukainītis pielipa sveķiem un turpat palika.

Pagāja gadu tūkstoši un miljoni. Zemei un jūrai ceļoties, kritot un atkal ceļoties, tas zemes slānis,² kur atradās sveķi, nonāca jūras dibenā. Laiks un ūdens spiediens pārvērtā sveķus skaistā akmenī, ko mēs saucam par dzintaru. Visbagātākie krājumi izveidojās pie Prūsijas krastiem, bet arī Latvijā to netrūkst.

Dzintara gabali var būt ļoti dažādi; to krāsa var būt no bāli dzeltena (apmēram tāda kā vaniļas pudiņš) līdz iesala³ brūnumam. Daži gabali ir necaurredzami, citi dzidri kā stikls. Dzidrajos dzintara gabalos var labi redzēt tās sīkās būtes,⁴ kas dzintarā uzglabātas gluži tādas, kādas tās kādreiz rāpoja vai lidoja pa seno priežu mežu. Dažos gabalos var pat izskaitīt spalviņas uz kukaiņiša kājām!

Zinātnieki ir dzintarā atraduši vairāk nekā simt dažādu kukaiņu sugu. Daži no šiem kukaiņiem ir mums pazīstami, citi liecina par kukaiņiem, kas sen nozuduši no pasaules.

Baltijas jūra ir nemierīga jūra. Sevišķi rudenos tur bieži trako vētras. Pēc vētrām, kad nāk bēgums,⁵ seklā ūdenī starp ūdens zālēm

¹ *sveķaina* — sveķiem bagāta; sveķi: biezs lipīgs šķidrums, ko satur priedes, egles u. c. skuju koki

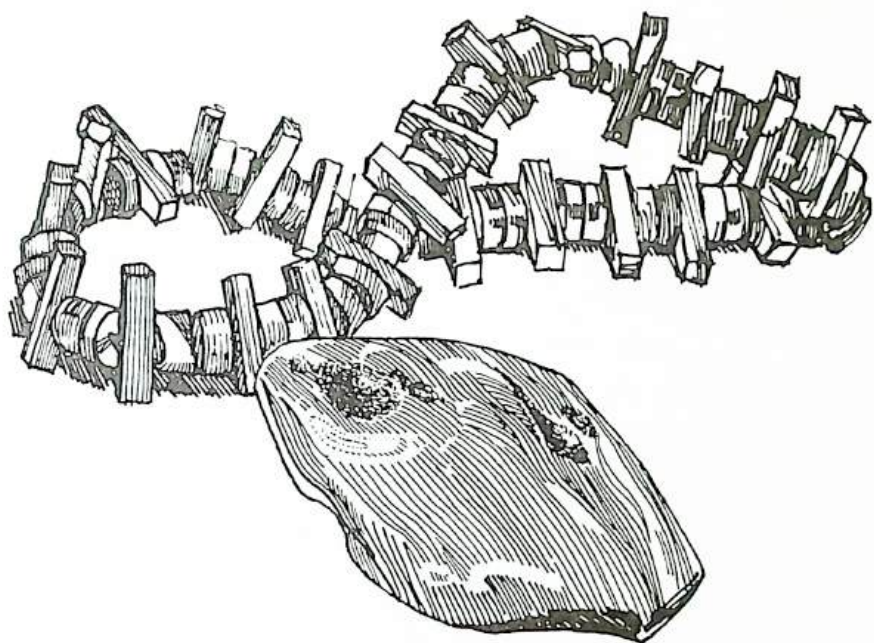
² *slānis* — kārtā

³ *iesala* — šeit: alus

⁴ *būtes* — dzīvās radības

⁵ *bēgums* — ūdens atplūdi jūrā

*Nedaudz saīsināts.

var bieži atrast dzintara gabalus. No baskājainiem¹ akmens laikmeta cilvēkiem līdz šaidienai Baltijas jūras krasta apdzīvotāji ir vākuši dzintaru, lai ar to greznotos.

Salīdzinot ar citiem dārgakmeņiem, dzintars ir ļoti mīksts; ar nagu tam neko nevar nodarīt, bet ar urbi vai nazi to var viegli apstrādāt. Tāpēc arī ir atrastas krelles un karekļi no tiem laikiem, kad cilvēkiem bija tikai akmens un krama² darba rīki un viņi nebūtu varējuši apstrādāt, teiksim, dimantus.

Senie ļaudis ticēja, ka dzintars ir saules akmens un ka tā burvība var pasargāt valkātāju no ļaunuma un slimībām.

Kamēr senie balti³ vēl rīkojās ar krama cirvjiem un āmuriem, foinīķiešu⁴ tirgotāji iegriezās arī Baltijas jūrā. Arī viņiem patika saulainie akmeņi, un tā kā viņi tirgojās ar visu to laiku pasauli, drīz dzintars bija pazīstams un cienīts pat tik tālās zemēs kā Itālija un Ēģipte. Vairākus gadu simtus dzintara krellītes lietoja kā naudu, ziemeļniekiem tirgojoties ar dienvidniekiem, un tikai krietni vēlāk sāka lietot zelta un sudraba naudu.

¹ baskājainiem — bez apaviem, kailām, plikām kājām

² krama — cieta akmens, no kā gatavoja cirvjus, nažus u. c. rīkus

³ balti — tautas: latvieši, leiši un senprūši

⁴ foinīķiešu — kādas senas tautas

Eiropu tai laikā krustoja tā sauktie dzintara ceļi, zemes un jūras maršruti¹ no Baltijas krastiem uz grieķu un romiešu pilsētām.

Grieķi atklāja dzintara interesantu īpašību: kad to berzē, tas pievelk sikus papīra vai drānas² gabaliņus. Grieķu vārds dzintaram ir *elektron*, no kā nāk mūsu vārds — elektrība. (Vai tev mājās ir kāds dzintara gabals? Ej, izmēģini tā pievilkšanas spējas pats.)

Arī romiešiem patika greznoties ar dzintara rotas lietām. Arī viņi ticēja dzintara īpatnējam spēkam. Bērniem kāra kaklā dzintara gabaliņus, lai aizsargātu tos pret slimībām, lāstiem³ un „jauno aci”. Ārsti Romas ķeizārvalsts laikos un vēl vēlāk pret dažādām slimībām parakstīja samalta dzintara pulveri. Vēl mūsu laikā ir cilvēki, kas domā, ka dzintars var pasargāt no vairoga dziedzeņa slimībām.

Latvijas neatkarības gados⁴ rotkaļi⁵ darināja daudz tautisku dzintara rotas lietu — saules gredzenus, krelles un saktas.

Ir grūti iedomāties tautu, kurai kāds dārgakmens būtu tik mīļš un nozīmīgs kā latviešiem dzintars; sevišķi tiem, kas dzīvo ārzemēs, tas liekas kā saite ar Baltijas jūru un mīļo Latvijas zemi.

¹ *maršruti* — izplānoti ceļi

² *drānas* — auduma, drēbes

³ *lāstiem* — jauniem vēlejumiem

⁴ *neatkarības gados* — brīvās Latvijas valsts laikā

⁵ *rotkaļi* — rotas lietu darinātāji

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Ko cilvēki dara ar *dzintaru*?
2. Vai tavā ģimenē ir kādas dzintara *rotas lietas*? Kas tās ir? Kam tās pieder?
3. Vai *vīrieši* arī mēdz valkāt dzintara rotas? Kādas?
4. Vai *tev* pieder kāda dzintara lieta?
5. Vai tu esi redzējis *priedes*? Vai tā ir tā pati priežu šķirne (suga), no kuņas sveķiem ir radies dzintars?
6. Kas ir *sveķi*? Vai tu esi redzējis, kā augošai priedei, eglei vai citam kokam tek sveķi? Varbūt, kurinot uguni, esi redzējis *sveķainu* malku? Kāds *labums* no sveķainas malkas?
7. Priekš cik gadiem Baltijas jūras krastos auga „dzintara” priedes? Parādi uz kartes Baltijas jūru, Latviju un Lietuvu!
8. Kādas *pārmaiņas* kopš tā laika ir notikušas ar Baltijas jūru un zemēm jūras krastos?
9. Kā *sveķi* kļuva par *dzintaru*?
10. Kā kukainiši, sūniņas un citas sīkas lietiņas ir iekļuvušas dzintarā? Kādos dzintara gabalos tos var labi redzēt?
11. Kurās vietās pie Baltijas jūras atrod visvairāk dzintara?
12. Pajautā kādam vecākam cilvēkam, kas vēl atceras Latviju, vai viņš kādreiz jūrmalā ir meklējis un atradis dzintaru!
13. Vai visi atrastie dzintara gabali ir vienādā lielumā? Kad jūrmalā var atrast visvairāk dzintara gabalu — rāmā laikā, kad jūra mierīga, vai pēc vētras? Kādēļ? Ko vēl jūras viļņi izskalo malā?
14. Kādas dzintaram ir *noķērtas*?
15. Vai tu esi redzējis *neapstrādātu* dzintara gabalu, tādu, kādi tie jūrmalā atrodami? Vai tas ir gluds un spožs vai negluds un neizskatīgs?
16. Vai dzintars ir *mīksts* vai *ciets*, salīdzinot ar dārgakmeņiem, piemēram, dimantu?

17. Kā senos laikos dzintars no Baltijas jūras nokļuva *citās zemēs*? Kādās?
Kā tas notika?
18. Kāda sevišķa *īpašība* piemīt dzintaram?
19. Kādi seni *ticējumi* bija par dzintaru?
20. Kas darina dzintara, sudraba un citas rotas lietas? Vai tu esi bijis viņu darbnīcā vai veikalā? Pastāsti, kā tur izskatās un kas viss tur ir redzams!
21. Atnesiet kādas dzintara lietas uz skolu! Salīdziniet dažādus dzintara veidus un krāsas!
22. *Uzzīmē* dažādas dzintara rotas lietas: krelles, saktas, vīriešu aproču pogas u. c.
23. Uzraksti *domrakstu* par vienu no tematiem:
  - (a) Ko es zinu par dzintaru.
  - (b) Dzintara rotas mūsu mājā.
  - (c) Rotas lietu veikalā vai darbnīcā.
  - (d) Daiļamatniecības darbu izstādē.

24. *Daina:*

Jūra krāca, jūra šņāca,
Kas guļ jūras dibenā?
Tur guļ zelts, sidrabiņš,
Dažs māmiņas auklējums.

Izskaidro, kā tu šo dainu saproti!

Es redzēju jūrīnā

Es redzēju jūrīnā
Trīs zvejniekus zvejojam;
Zīda tīkls, zelta laiva,
Sīdrabiņa zēģelītes.¹

Vai godīgi zvejnieciņi,
Redzēj' t manu bāleliņu?
Smuks puisītis, baltu vaigu,
Dzelteniem matiņiem.

Vai godīga mātesmeita,
Tāds guļ jūras dibenā;
Smiltis grauž tam baltus vaigus,
Ūdens matus plīvina.

Vai godīgi zvejnieciņi,
Velciet viņu maliņā!
Vienam došu slēžu² kreklus,
Otram zīda nēzdodziņu.

Trešajam, jaunākam,
Pati sevi nodošos;
Pati sevi nodošos
Zēģelīšu audējiņa.

Lai gan baltas ūdens putas,
Vēl jo baltas³ zēģelītes;
Uzvelk baltas zēģelītes,
Iet laiviņa mirdzēdama.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Dainā teikts: *Zīda tīkls, zelta laiva, sīdraba zēģeles* jeb buras. Vai tas tā varētu būt? Kā tu domā, kādēļ lietoti tādi apzīmējumi?
2. Ko nozīmē: *Trešajam, jaunākam, pati sevi nodošos*?
3. Vai tu kādreiz esi braucis ar buru laivu pa jūru vai ezeru? Pastāsti, kā tas bija!
4. Kādas laivas vēl tu zini bez buru laivām?

¹*zēģeles* — buras

²*slēžu audekls* — austeris no lina un vilnas diegiem

³*vēl jo baltas* — vēl baltākas

Karogi

Katram cilvēkam gribas, lai citi viņu pazīst — zina, ko viņš dara un kas viņš ir. Viena tāda atšķirība starp cilvēkiem ir tautība. Es esmu latvietis, mans draugs ir spānis. Mūs atšķir mūsu valoda un tā zeme, kur mēs dzīvojam vai no kuŗas mēs nākam. Šo valodu un zemi mēs varam parādīt ar simbolu — mūsu karogu.

Karogus mūsu laikos lieto valstis, provinces, pilsētas un arī atsevišķas organizācijas, piemēram, skauti un gaidas u. c.

Agrāk karogus lietoja tikai ķēniņi; tāpēc arī viens no pirmajiem karogiem, kas vecās grāmatās minēts, ir Ķīnas valdnieka Ču baltais karogs. Šī karoga īpašnieks dzīvoja vairāk nekā pirms 3000 gadiem.

Valstis, izvēloties savu karogu krāsas, cenšas ņemt tādas, kas tām ir vēsturiski svarīgas.

Latvijas karoga sarkanbaltsarkanās krāsās karavīri Cēsu apkārtnē lietoja jau 1200-os gados.¹

Dānijas karogs ir sarkans ar baltu krustu. Stāsta, ka 1219. gadā dāņu karalis Valdemārs esot vedis savus karavīrus cīņā pret nekristīgajiem latviešiem. Cīņas laikā karalis Valdemārs esot redzējis sarkanās saulrieta debesis mirdzam baltu krustu. Šis krusts tagad ir redzams Dānijas karogā.

Karogus šuj no krāsainas drēbes gan četrstūrāinus, gan trīsstūrāinus vai vimpeļa formā² — ar vienu vai vairākām „astēm”.

Taču karogs ir vairāk nekā drēbes gabals. Skautu karogs atgādina mums draudzību, kas saista visas pasaules zēnus. Valsts karogs simbolizē ne tikai valsti pašu, bet arī mīlestību, ko gadu simtos tai ir devuši cilvēki, kas ir kopuši zemi, cēluši mājas, audzinājuši bērnus un — kad ir bijis vajadzīgs — ir atdevuši par to savas dzīvības.

Tāpēc arī reizēs, kad redzam Latvijas karogu, mēs sveicinām ne tikai skautus un gaidas, kas karogu nes, bet arī karali Nameiti un viņa karavīrus, latviešu strēlniekus, kas izcīnīja brīvu Latviju Pirmā pasaules kara laikā, un tos latviešus, kas šodien Latvijā un citur pasaulē domā par jaunu, brīvu Latviju.

¹1200-os gados — lasi: tūkstoš div-simt gados

²vimpeļa formā — mazs ... trīsstūrains karodziņš ar vienu vai vairākām „astēm”

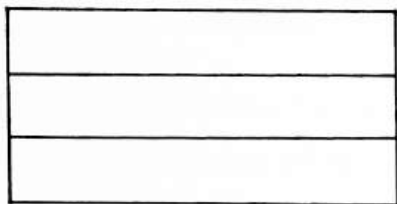

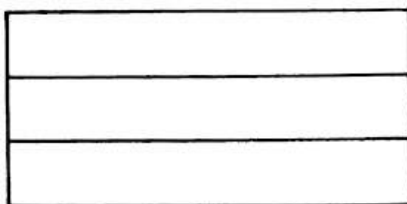
Apskati karogus 124. un 125. lpp.! Vai tu zini, kuŗas valsts karogs katrs ir? Vismaz vēl vienu karogu bez brīvās Latvijas karoga tu pazīsti, jo katrā no šim valst im, da  as vairāk, da  as mazāk, dzīvo latvieši.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

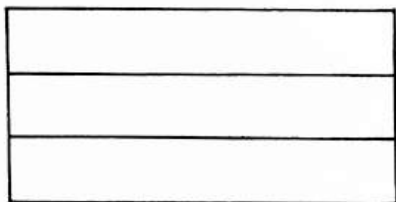
1. Kas mūsu laikos lieto karogus? Kas senos laikos tos lietoja?
2. Kurā zemē radās viens no pirmajiem karogiem? Pirms cik gadiem tas bija?
3. Kā radies Dānijas karogs? Kad tas noticis?
4. Kāda ir parastā karogu forma (veids, apveids, kontūra)? Kādas formas vēl var būt karogiem?
5. Kas bija karalis Nameitis (Nameisis, Namejs)?
6. Kas bija latviešu *strēlnieki*? Kas bija latviešu *leģionāri*? Vai tu zini kādu cilvēku, kas ir bijis strēlnieks vai leģionārs?
7. Uzmeklē un izlasi rindkopu, kas sākas ar vārdiem: „Taču karogs ir vairāk nekā drēbes gabals.” Kā tu saproti izteicienu: „ . . . kad ir bijis vajadzīgs, atdevuši par to savas dzīvības”?
8. Kad nodibināja *brīvo Latvijas valsti*? Kādu krāsu karogu pieņēma par Latvijas *valsts* karogu? Kādēļ? Parādi uz Latvijas kartes *Cēsis*! Vai tu zini senlaiku stāstu, kā radies sarkanbaltsarkanais karogs?
9. Vai tu esi piedalījies kādās latviešu svinībās, kur telpā ienes Latvijas valsts karogu? Pastāsti, kas tur notika, ko darīja ar karogu!
10. Kādus vēl karogus latviešiem tu zini?
11. Ko nozīmē sekojošie izteicieni:
  - (a) karoga masts
  - (b) goda sardze
  - (c) valsts himna
  - (d) pamatstāja
  - (e) Uzmanību karogam!
12. Pateic (vai uzraksti) atbildes pilnos teikumos uz jautājumiem, izmantojot iekavās esošos vārdus:
  - (a) Vai tu esi bijis kādā latviešu nometnē? (jā, nē)
  - (b) Cik karogus tur vilka mastos? (trīs, vienu, divus)
  - (c) Kādi tie bija? (šīs zemes, citas zemes, Latvijas, organizācijas)
  - (d) Kurā laikā tos vilka mastā? (vakarā, no rīta, pusdienas laikā)
  - (e) Kad tos novilka lejā? (vakarā, no rīta, kad pagadījās)
  - (f) Ko tai laikā dartja klātesošie? (sēdēja, stāvēja, staigāja apkārt)

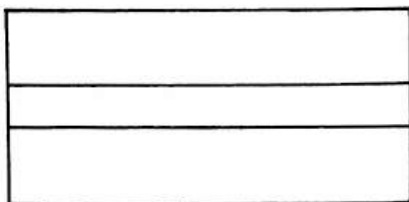
1. zils, melns, balts

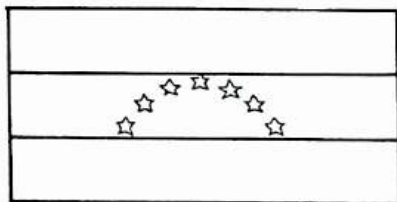
4. melns, sarkans, zelts

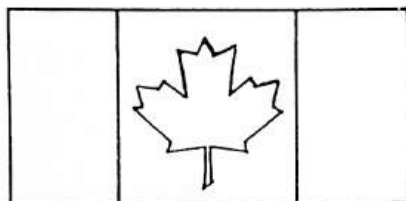
2. dzeltens, zaļš, sarkans

5. tumšsarkans ar baltu svītru

3. dzeltens, zils, sarkans, zvaigznes baltas

6. abi gali un kļavas lapa spilgti sarkani

(g) Kuŗu dziesmu dziedāja, karogu uzvelkot un novelkot? (korāli, Latvijas himnu, tautasdziesmu)

(h) Ko darīja ar karogu, kad nometni slēdza? (atstāja plīvojot mastā, novilkā un piesēja pie masta, novilkā un nodeva nometnes vadītājam)

13. Uzzīmē četrstūri, trīsstūri, rombu, apli jeb loku, pusluku!

14. Uzzīmē un izkrāso karogus, kā norādīts! Pieraksti katram karogam attiecīgās valsts nosaukumu!

1. Igaunija

5. Latvija

9. Japāna

2. Lietuva

6. Kanāda

10. Francija

3. Venecuēla

7. Dānija

11. Zviedrija

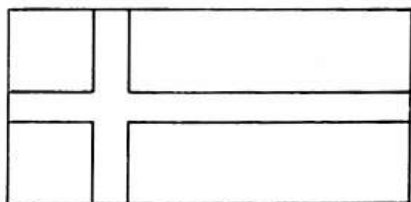
4. Vācija

8. Brazīlija

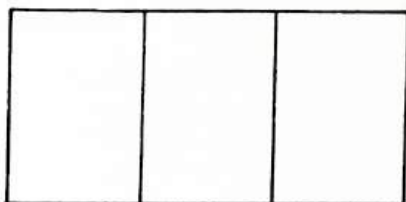
12. ASV

15. Uzmeklē šīs zemes uz atlanta! Piezīme: ASV — Amerikas Savienotās Valstis (angliski: „USA — United States of America”).

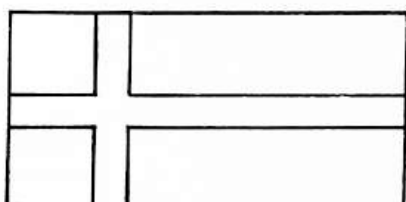
7. balts krusts sarkanā laukā

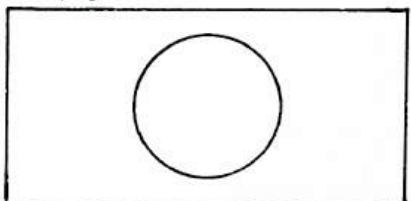
10. zils, balts, sarkans

8. karogs pats zaļš; rombs dzeltens, aplis zils ar baltu svītru

11. dzeltens krusts zilā laukā

9. spilgti sarkans aplis baltā laukā

12. svītras pārmaiņus (sākot no augšas) sarkanas un baltas. Stūri baltas zvaigznes zilā laukā

16. Tautasdziesmas:

Es, kaŗā aiziedams

Es, kaŗā aiziedams,
Atstāj' māsu šūpulī;
No kariņa pārnākdams,
Atrod' lielu rakstītāju.¹

Pavaicāju māmiņai,
Kas tā liela rakstītāja?
— Tā, dēliņ, tav' māsiņa,
Ko atstāji šūpulī.

Rakstītāja man' māsiņ,
Norakst'² kaŗa karodziņu!
Raksti zilu vai sarkanu,
Mūžam mani neredzēsi.

¹rakstītāju — šeit: tautisko rakstu izšuvēju

²norakst' — šeit: izšuj

Nu ardievu, Vidzemīte

Nu ardievu, Vidzemīte,
Nebūšu vairs šai zemē,
Neiešu vairs savā vaļā¹
Ciema durvis virināt.

Kaut, māmiņa, tu redzētu,
Kā pušķoja tav' dēliņu,
Tad tu vairs neraudātu
Sava dēla auklējumu.

Lai aug pūri,² lai aug mieži,
Kur jāj' cauri drasēdams:³
Man ar drīz būs jādrasē
Daiļā kaŗa pulciņā.

Uzvilks kaŗa mētelīti,
Uzliks kaŗa cepurīti,
Apjozīs ar zobentiņu,
Cels uz stalta kumeliņa.

Dziedādami, spēlēdami
Ienaidniekus uzvarēs,
Dziedādami, spēlēdami
No kariņa mājās nāks.

17. Ko no šīm tautasdziesmām var uzzināt par kaŗu *senos* laikos?

(a) Par kaŗa *ilgumu*.

(b) Par *ieročiem* un citiem kaŗa piederumiem.

(c) Kādu *noskaņu* pauž pirmā daina, kādu otrā?

18. Pastāsti, kādus ieročus un citus kaŗa piederumus lieto *tagadējos* laikos!

19. Palūdz saviem vecākiem, vecvecākiem vai kādam citam, kas pats pieredzējis Otro pasaules kaŗu, lai pastāsta savas atmiņas par to laiku!

¹ *savā vaļā* — pēc sava prāta, kā pašam patīk

² *pūri* — ziemas kvieši (šo vārdu lieto Kurzemē)

³ *drasēdams* — lepni soļodams, jādams

Valodas

Vai esi kādreiz padomājis, kuŗu valodu runā vislielākais skaits cilvēku pasaulē? Esi? Ja tu dzīvo Amerikā, Kanadā, Austrālijā vai Anglijā, tu, droši vien, domā, ka tā ir angļu valoda. Bet tad tu maldies. Angļu valodu maz runā, salīdzinot ar visizplatītāko valodu pasaulē. Tā pieder vislielākajai tautai — ķīniešiem. Dažādos ķīniešu valodas dialektus¹ runā 460 miljoni cilvēku.

Arī otra izplatītākā valoda pasaulē nāk no Āzijas. Tā ir valoda, ko runā Indijā. Arī tā sastāv no daudziem dialektiem, un to runā 325 miljoni cilvēku. Pazīstamākais dialekts ir industāņu dialekts.

Vai esi kādreiz padomājis, cik liels skaits ir viens miljons? Milzīgs! No Kristus dzimšanas, t. i., tā gada, kad kristīgā pasaule skaita gadus, vēl nav pagājis miljons dienu! Vienā miljonā dienu ir veseli divtūkstoš septiņsimt četrdesmit gadi. Viena sekunde taču ir tāds mazs laika spridis. Bet kamēr paiet viens miljons sekunžu, vajag vairāk nekā vienpadsmit dienu. Ja kāds cilvēks brauktu 50 kilometrus stundā bez apstāšanās, tad viņam paietu gandrīz divarpus gadu, kamēr tas nobrauktu vienu miljonu kilometru.

Trešajā vietā pasaulē nu ir tā valoda, ko zina daudzi no jums — angļu. To runā 270 miljoni cilvēku, un tā ir ģeografiski visizplatītākā valoda pasaulē: angļu valodu dzird runājam visos pasaules kontinentos, un tā kļuvusi par starptautisku valodu. Tas nozīmē, ka šai valodā bieži sarunājas dažādām tautām piederīgi cilvēki, arī tie, kam angļu valoda nav mātes valoda.

Apmēram 166 miljoni cilvēku runā krieviski, bet 90 miljoni sauc japāņu valodu par mātes valodu.

Tātad piecas galvenās valodas pasaulē runā apmēram viena trešdaļa pasaules iedzīvotāju.

Kas tad nu ir nākošā? Atkal Āzijā runātā valoda — indonēziešu. To runā 84 miljoni cilvēku.

Nākošās divas valodas labi pazīstamas, par tām tu, droši vien, esi daudz dzirdējis — vācu un spāņu. Vācu valodu bez Vācijas

¹dialektus — izrunas veidus zināmā apgabalā

iemītniekiem runā arī Austrijā un daļā Šveices, bet spāņu valodu Spānijā un lielākajā daļā Dienvidamerikas zemju.

Kā vienu, tā otru runā veseli 80 miljoni cilvēku.

Nākošās divas valodas atkal ir ārpus Eiropas: 75 miljoni cilvēku runā sudāniski, bet 70 miljoni arabiski.

68 miljoni prot franciski, kamēr 50 miljoni Eiropā, Afrikā un Dienvidamerikā runā portugāļu valodu.

Tās visas pazīstamas valodas. Bet vai tu zināji, ka veseli 45 miljoni cilvēku Dienvidāfrikā runā bantu valodu; 20 miljoni Indijā prot telugu valodu, bet otri 20 miljoni tamilu?

Miljoniem cilvēku Abesinijā runā gīzu mēlē, daudzi jo daudzi filipīnieši runā tagalogu valodu, bet lielākā daļa Turkestānas iedzīvotāju runā uzbekiski.

Cik cilvēku runā latviski? Jādomā, ka kādi divi miljoni. Nav daudz, salīdzinot ar ķīniešiem vai japāņiem. — Bet par to latviešu valoda, tāpat kā lietuviešu, ir viena no visvecākajām valodām pasaulē!

Un tas arī kaut kas ir.

Valoda	Cik to runā	Valoda	Cik to runā
Ķīniešu	460 miljoni	Mandžuru	30 miljoni
Indiešu	325 miljoni	Poļu	30 miljoni
Angļu	270 miljoni	Korejiešu	25 miljoni
Krievu	166 miljoni	Telugu	20 miljoni
Japāņu	90 miljoni	Tamilu	20 miljoni
Indonēziešu	84 miljoni	Rumāņu	18 miljoni
Vācu	80 miljoni	Turku	18 miljoni
Spāņu	80 miljoni	Siamiešu	16 miljoni
Sudāniešu	75 miljoni	Puštu	12 miljoni
Arabu	70 miljoni	Holandiešu	11 miljoni
Franču	68 miljoni	Ungāru	9,5 miljoni
Itāļu	50 miljoni	Gīzu	9 miljoni
Portugāļu	50 miljoni	Grieķu	8 miljoni
Bantu	45 miljoni		

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kuŗa ir galvenā jeb *valsts* valoda tai zemē, kur tu dzīvo?
2. Kuŗas vēl valodas dzird uz ielas? Tavā skolā?
3. Kādas citas valstis ir tuvumā? Kādas valodas tur runā?
4. Kādas valodas tu proti runāt? Kādas tu mācies?
5. Kādas valodas prot citi tavas ģimenes locekļi?
6. Vai tev ir kāds draugs vai draudzene, kas prot kādu citu valodu nekā tu?
7. Kādas valodas māca skolās tai valstī, kur tu dzīvo?
8. Uzraksti teikumus, izvēloties dažus no šiem vārdiem:

uzrunāt
pierunāt
atrunāt
ierunāt

aizrunāt
aprunāt
izrunāt
norunāt

parunāt
pārrunāt
sarunāt
nerunāt

9. *Sakāmvārdi:*

- (a) Kas runā — sēj, kas klausās — plauj.
(b) Netici visu, ko ļaudis runā!
(c) Dzirdi daudz, runā maz!
(d) Izteikts vārds nav atsaucams.

10. *Dainas:*

Smejiet, ļaudis, man dziedot,
Nesmejiet runājot:
Dziesma bija izdomāta,
Valodiņa Dieva dota.

Viena saule, viena zeme,
Nav vienāda valodiņa:
Pār upīti vien pārgāju,
Jau citāda valodiņa.

Labāk, meitas, padziediet,
Nekā blēņas runājat!
Kur dziedāts, tur palika,
Valodiņas tālu gāja.

Dziediet, meitas, ar manim,
Man ir daudz skaistu dziesmu:
Pa vienai salasīju,
Svešu zemi staigādams.

Teici teici, valodiņa

Teic(i) teic(i), valodiņa,
 Ko upīte burbulēja,¹
 Ko upīte burbulēja,
 Ko pogoja² lakstīgala.

Kā bitīte medu sūca,
 Tā es ļaužu valodiņu:
 Es saliku vārdu ziedus
 Kā puķītes vainagā.

Kur upīte burbulēja,
 Tur uzplauka pumpuriņi;
 Kur ļautiņi klausījās,
 Tur valodas daudzinaja.

Ziedi paši uzziēdēja,
 Es nopinu vainadziņu;
 Visi ļaudis klausījās,
 Kad es teicu valodiņu.

11. Kā tu saproti šīs dainas?
12. Atrodi pantiņu, kas sākas: „Kā bitīte medu sūca”! Vai *valodu* var *sūkt*, kā bite sūc medu no ziediem? Valodu, ļaužu runāšanu var *klausīties* un dzirdēto *atcerēties*. Dzirdētos vārdus var salikt *teikumos*, tāpat kā ziedu pie zieda liek vainagā.
13. Kas ir *ļaudis*, *ļautiņi*? Tie ir *cilvēki*, ja runā par vairākiem, daudziem, ne *tikai* par vienu vai diviem, tādēļ arī šis vārds sastopams tikai daudzskaitlī. Piemēram: Šodien sarīkojumā ir pilna zāle *ļaužu*, bet vakar priekšlasījumā bija tikai nedaudz *cilvēku*.
14. Ko nozīmē vārdi: es *teicu valodiņu*? Pamēģini divas pēdējās dainas rindiņas izteikt citiem vārdiem!

¹ *burbulēja* — burbuļoja

² *pogoja* — dziedāja (lakstīgala)

³ *daudzinaja* — šeit: daudz runāja

Janīna Babre

Valodiņa*

Ai valoda, valodiņa,
Kas var minēt, cik tu veca?

Kā tu vārdus sameklēji,
Katru skaņu izauklēji?
Kādas zemes izstaigāji?
Kādas upes, kādas jūras
Tavās balsīs izauklētas?

Ai bāliņi, ai māsiņas,
Sargājiet valodiņu!
Ja būs dzīva valodiņa,
Dzīvos tautas dvēselīte.

Mīļš ir tēvs un mīla māte,
Svēta tautas valodiņa,
Tautas prieku paudējiņa,¹
Tautas bēdu bēdātāja,
Izdziedāta, izrunāta,
Daudzināta,² skaistināta.

Ai valoda, valodiņa,
Daudz tu saki, nepasaki:
Kur tu dzimi, kā tu augi,
Kā tu sevi darināji.³

¹ *paudēja* — izteicēja, izsacītāja

² *daudzināta* — daudz pieminēta; šeit:
slavināta, lielīta

³ *darināji* — veidoji

*Fragments.

Vārdi, kas nenožīmē to, ko tie nožīmē

Jūras cūciņa nav cūciņa, bet pieder pie žurku dzimtas.¹ Jūras ezis nav ezis, un jūras zirdziņš nav zirgs, bet ir zivs ar tādu asti, kāda ir mērkaķiem un sliņķiem — ar to var pieķerties un turēties. Jūras zvaigzne, protams, nav zvaigzne, bet tikai tāda izskatās.

Vārds ir vārds, tas ir skaidrs. Galds ir galds, krēsls ir krēsls, un gudrs cilvēks ir gudrs cilvēks. Skaidrs!

Taču ir vārdi, par kuriem nemaz nav skaidrs. Vai mērkaķis ir kaķis? Nav. Un vai valzivs ir zivs? Manā dabas zinātņu grāmatā ir rakstīts, ka valzivs ir liels siltasiņu zīdītājs dzīvnieks. Zivs ir aukstasiņu dzīvnieks. Valzivs tāpat nav zivs.

Runājot tālāk par dzīvniekiem, nīlzirgs nav zirgs. Tas ir milzīgs zāles ēdājs dzīvnieks, kas dzīvo Afrikas upēs un ezeros; to sauc arī par hipopotamu.

Par cūkām runājot, arī dzeloņu cūka nav cūka, bet ir ezis. Dzeloņu cūkai ir garākas adatas nekā parastajam ezim.

Dievgotiņa nav govs, bet ir mazs kukainītis, ko sauc arī par bismārti. Gotiņa² ir arī gaiši brūna, ļoti garšīga krējuma konfekte. Un zirdziņš nav tikai zirga bērns jeb kumeliņš, bet ir arī viens no šacha kauliņiem.

Aitiņa, protams, ir maza aita vai jēriņš, bet aitiņa ir arī pūkains, balts mākonītis. Paskaties kādu dienu! Vai neizskatās kā aitiņa?

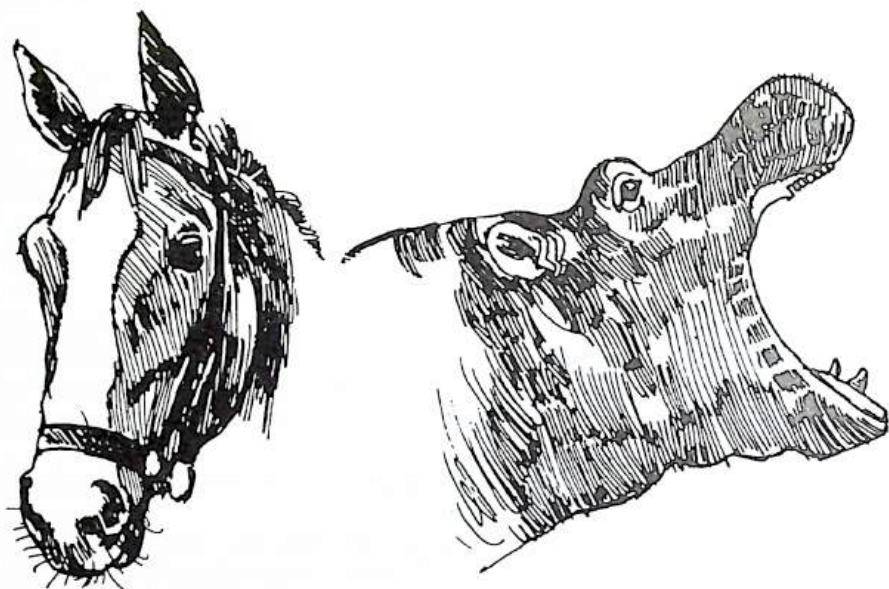
Parunāsim tagad par putniem.

Daudzus putnus sauc par gājputniem. Tie, protams, neprot staigāt labāk nekā citi putni. Katru rudeni tie lido uz siltākām zemēm un pavasarī ceļo atpakaļ mājās. Tie ir gājputni.

Papagailis, putns, kas prot atdarināt cilvēku valodu, nav gailis. Tas ir tikpat košs un raibs kā gaiļa aste, bet tas ir viss. Un gaiļbiksītes

¹ dzimtai — sugai

² gotiņa — tāda bija Latvijā krējuma konfekte

gailis nevalkā, un gaiļpieši nav gailim pie kājām — tās abas ir puķes.

Mērkaziņa un pārkonkaza nav kazas, bet ir purva putni ar gaļiem knābjiem. Kazrags arī nav kazas rags, bet ir maza, kauslīga zivs ar asiem dzeloņiem uz muguras.

Ceplis ir liela ķieģeļu krāsns, bet ceplītis nav maza krāsns — tas ir brūns dziedātājputniņš.

Jāntārpiņš nav tārps, bet ir kādas speciālas vaboļu sugas kūniņa.¹ Tas izdod zaļganu gaismu un ar laiku pārvēršas vabolē.

Bērzlape nav bērza lapa, un lāčpurnam nav nekāda sakara ar lāča purnu vai kādu citu lāča daļu — tās abas ir sēnes.

Čigānu saulīte nav saule, bet ir mēness, jo čigāni daudz braukājot apkārt nakts, kad mēness rāda tiem ceļu.

Riekstu sviests nav sviests. Sviestu taisa no sakulta krējuma, riekstū sviestu no maltiem riekstiem.

Indiāņi nedzīvo Indijā, bet gan Amerikā. Indijā dzīvo indieši. Un, par ģeografiju runājot, Sarkanā jūra nav sarkana un Melnā jūra nav melna. Zilonkaula krasts Afrikā arī nav taisits no zilonkaula. Tur gan

¹ kūniņa — viena pakāpe kukaiņa attīstībā

dzīvo daudz ziloņu, un agrāk no turienes izveda daudz ziloņu ilkņu, no kā taisīt rotas lietas un klavieru taustiņus.

Vairāk vārdu, kas nenozīmē to, ko tie saka, es pašlaik nevaru izdomāt. Vai tu zini vēl kādus?

Ak jā, vēl viens — zilonis taču nav zils, bet ir pelēks. Kāpēc to nesauc par pelēkoni?

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

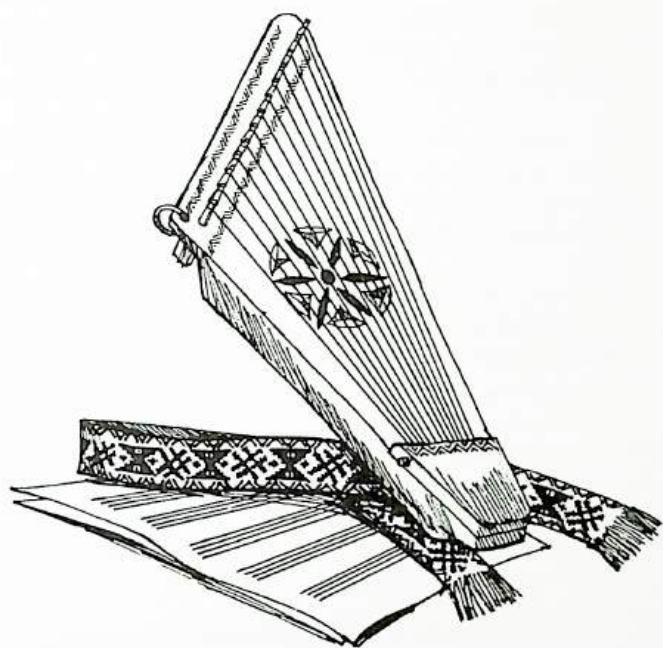
1. Izraksti no apraksta visus *dzīvnieku* vārdus, Istos un neistos! (Piemēram: mērķaķis — kaķis; valzivs — zivs.)
2. Uzraksti, kurus no šiem dzīvniekiem tu esi redzējis:

- (a) brīvajā dabā vai mājās,
(b) zooloģiskajā dārzā.

3. Pastāsti, kuŗi no ūiem dzīvniekiem, ko tu esi redzējis, tev patīk, kuŗi nepatīk! Kāpēc?
4. Ko tu vari pastāstīt par katru no minētajiem dzīvniekiem?
5. Vai tu zini arī kādu *nedzīvu* lietu, ko sauc par zirdziņu? Vai tu zini kādu *nedzīvu* aitiņu?
6. Kādēļ *gājputnus* sauc par gājputniem? Vai tu vari nosaukt kādus gājputnus? Putnus, kas visu gadu paliek savā dzīves vietā, sauc par *nometnieku* putniem. Vai vari nosaukt kādu no tiem?
7. Izraksti visus *putnu* vārdus!
8. Kāda starpība ir starp *indiāņiem* un *indiešiem*? Parādi uz globa, kur tie dzīvo! Kā sauc to kontinentu, kur atrodas *Indija*? Parādi arī *Sarkano* jūru, *Melno* jūru un *Nilas* upi! Kuŗos kontinentos tās atrodas?
9. *Miklas*:
  - (a) Ir aste, bet nav kāju.
  - (b) Maza maza māsiņa, simt dālderu mugurā.
  - (c) Balta aitiņa skrien pa zilu lauku.
  - (d) Kas arī vasarā valkā kažoku?
  - (e) Pašai cimdu nav, citiem dod.
  - (f) Adata pie adatas, tomēr pats dzīvs.
  - (g) Jūdzes neskaita, pa lielceļu neiet, bet tālu aiz jūras bijis.
  - (h) Kas stāv mežā uz vienas kājas?

Dainas

Dievs un Laima

Klusiet, jauni, klusiet, veci,
Dievs ienāca istabā!
Dievs ienāca istabā,
Sēžas galda galiņā.

Dieviņ, tavu likumiņu:¹
Gaiša diena, gaiša nakts!
Dienu gaiša saule spīd,
Nakti gaiša mēnesnīca.

Dod, Dieviņ, kalnā kāpt,
Ne no kalna lejiņā!
Dod, Dieviņ, otram dot,
Ne no otra mīļi lūgt!

Liec, Laimiņa, man mūžiņu,
Kādu pati gribēdama:
Ja liec labu, tad liec ilgu,
Ja ne labu, tad liec Isu!

Lēni lēni Dieviņš jāja
No kalniņa lejiņā;
Saules meita vārtus vēra,
Zvaigžņu cimdi rociņā.

Dūmi kūp ezerā,
Kas tos dūmus kūpināja?
Dieviņš kūra uguntiņu,
Bārabērnus sildīdams.

Gaiša gaiša uguns deg
Tumšajā kaktiņā:
Tur Laimiņa mūžu liek²
Mazajam bērniņam.

Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavās pēdīnās!
Nelaid mani to celiņu,
Kur aizgāja ļauna diena!³

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Latvieši savā zemē pie Baltijas jūras dzīvojuši jau ap 2000 gadu priekš Kristus dzimšanas. Cik gadu tas ir līdz šai dienai? Ko nozīmē izteiciens: *ap 2000 gadu*?
2. Daudzas *mītoloģiskās* dainas ir radušās jau tad, kad latvieši vēl nebija iepazinušies ar kristīgo ticību. Bet viņiem jau bija priekšstats par visa radītāju un visu lietu kārtotāju — *Dievu*. Bez *Dieva* bija arī vēl citas *dievības*. Piemēram, cilvēka *mūža licēja* — likteņa lēmēja bija *Laima*.
3. Izskaidro, kas ir teikts par Dievu un Laimu katrā no šīm dainām!
4. Kuŗā dainā visskaidrāk parādās *bijība* pret Dievu?
5. Kuŗa daina tev patīk vislabāk?

¹likumiņu — noteikumu, nosacījumu

²mūžu liek — noteik, kāds būs mūžs, kāda būs dzīve

³ļauna diena. — bēdu diena, nediena, nelaime, nebalta diena

*Tautas
pasakas*

Trīs ķēniņa dēli

Vienam ķēniņam trīs dēli: divi gudri, trešais, jaunākais, mulķītis. Turpat pie tēva mājām bijusi plata upe, un dēliem pa kārtai vien bijis jāiet ļaudis upei pāri celt. Reiz nakti vecākajam brālim piestājies svešs vīrs, sacīdams:

„Pārceļ mani arī pār upi!”

Labi. Otrā malā vīrs prasa:

„Ko vēlies par šo darbu: vai sieku¹ zelta, vai trīs labas lietas?”

Zeltu viņš gribētu.

„Jā, jā!” vīrs iedod zeltu un pazūd.

Otrā naktī vidējam dēlam tāpat. Trešo nakti jābūt mulķītim par pārcēlāju. Pienāk tas pats vīrs:

„Cel mani pāri!”

Labi. Otrā malā vīrs prasa:

„Nu, mulķīti, ko vēlies: vai sieku zelta, vai trīs labas lietas?”

„Ē! ko niekus! Ņemšu derīgas lietas — zini, kas tev ir.”

„Re, re, tu biji gudrāks par tiem diviem, tā runādams. Še, te būs zirga sars.² Ja tev kādreiz ievajagas par zirgu būt, ieņem tikai sara galu mutē, sacīdams: — Zirgs gribu būt un nekas cits! — tūdaļ³ kļūsi par zirgu; bet par cilvēku atpakaļ tikt vari tā: ieņem sara mutē, sacīdams: — Par cilvēku gribu būt un nekas cits! — tūdaļ tiksi.

Tad šē arī baloža spalva. Ja ievajadzētos par balodi būt, iesakies: — Par balodi gribu būt un nekas cits! — tūdaļ kļūsi par balodi; par cilvēku atpakaļ tikt vari tā: ieņem baloža spalvu mutē un saki: — Par cilvēku gribu būt un nekas cits! — tūdaļ tiksi.

Tad šē arī zivs zvīņa. Ja ievajadzētos par zivi būt, ieņem zvīņu mutē, sacīdams: — Par zivi gribu būt un nekas cits! — tūdaļ kļūsi par zivi; par cilvēku atpakaļ tikt vari tā: ieņem zvīņu mutē un saki: — Par cilvēku gribu būt un nekas cits! — tūdaļ tiksi.”

Un svešais, to teicis, pazuda kā ūdenī. Bet mulķītis tālīn kļūst par zivi, pārpeld upi un prom pasaulē. Iet, iet — gadās liels, liels, tumšs

¹sieku — noteikta lieluma koka trauku, ko vecos laikos lietoja bejāmu lietu mērīšanai

²sars — zirga krēpju vai astes mats

³tūdaļ — tālīt, tālīn

mežs, ka ne domāt cauri tikt. Tomēr kas muļķītim bēdas? Kļūst par balodi un — švik! — meža galiem pāri, kamēr kļajums redzams. Bet tas arī bija kļajums: nemaz noblenzt,¹ kur otra mala. Nu muļķītis kļūst par zirgu un — viens divi — pāraulekšo kļajumam, kur otrā malā ķēniņa pils. Nu, ko darīs? Ies pili kalpot. Labi — salīgst.²

Bet drīz pēc tam ķēniņš apciemo otru ķēniņu un muļķīti paņem par sulaini līdz. Šim otram ķēniņam bija tik daiļa meita kā saule un tik žirgta³ kā avota ūdens. Vai akls! — tādu ieraudzījis, muļķītis nezina vairs kur dēties,⁴ kā patīk. Bet kas dos ķēniņa meitu nabagam! Tā paliek.

Te vienu dienu atnāk muļķīša ķēniņam nelāga ziņa: ienaidnieks postot viņa zemi, lai steigdoties. Ķēniņš tīri nobāl un tūlīn kājas pār pleciem⁵ uz mājām — vēl glābt, kas glābjams. Bet otrs ķēniņš saka:

„Ko skriesi viens — diezin, kā tur ir. Iešu līdz nedienās⁶ palīdzēt.”

Pārsteidzas mājā: vai traks! ne iedomāties tādām ienaidniekam pretī stāties. Ko nu? Te svešais ķēniņš atminas:

„Skāde!⁷ Būtu mans lielais zobens pie rokas, es saskaldītu viens pats negēļa⁸ kaŗaspēku, bet kā atdabūsi ātrumā — ceļš tāls! Tomēr, ja kāds līdz rītam zobenu gādātu, tam tiešām savu meitu neliegtu.”

Muļķītis, to padzirdējis, steigšus zobenam pakal. Drīz par zirgu, drīz par balodi, drīz, ūdeņu vietās, par zivi steigz ko māk. Bija arī viens pašāviens tikai — jau turp. Nu ietek aizelsies pie ķēniņa meitas: lai dodot tēva lielo zobenu, tur un tur rītdien vajagot.

„Jau rītdien?” meita brīnās. „Tad jau tu laikā neaiznesīsi, ceļš tāls.”

„Niekus neklausos! Vai tu maz zini, kā es nestīšu? Skriešu par zirgu, laidīšos par balodi, peldēšu par zivi. Galvoju,⁹ vēl šovakar būšu klāt!”

Ši to netic: kā, cilvēks būdams, var par zirgu, par balodi, par zivi aizskriet?

„Nu tad skaties! Laika gan maz, bet ko darīsi ar tiepoņām?”¹⁰ muļķītis iesaucas un kļūst par zirgu. Bet zirgs lūdzas:

„Meitiņ mīļā, izrauj man no krēpēm trīs sarus un paglabā labi!”

Ši izrauj. Necik ilgi — zirgs kļūst par muļķīti, muļķītis par balodi. Balodis lūdzas:

„Meitiņ mīļā, izrauj man no spārna trīs spalvas un paglabā labi!”

¹ noblenzt — saredzēt

² salīgst — norunā

³ žirgta — veikla, spīrgta, moža, mundra

⁴ nezina, kur dēties — kur likties, kā nomierināties

⁵ kājas pār pleciem — steigīgi iet, steigz

⁶ nedienās — nelaimē

⁷ skāde (ģermānisms) — paspēle, zaudējums; šeit: žēl!

⁸ negēļa — nelieša, jauna cilvēka

⁹ galvoju — noteikti apsolu

¹⁰ tiepoņām — stūrgalvjām, ietiepiģiem, spītģiem

Šī izrauj. Necik ilgi — balodis kļūst par muļķīti, muļķītis par zivi. Zivs lūdzas:

„Meitiņ mīlā, atlupini man no astes trīs zvīņas un paglabā labi!”

Šī atlupina. Nu muļķītis ātri kļūst par cilvēku un grib ar zobenu aizsteigties. Šī nēlaiž, sacīdama:

„Kas tik daudz prot, tam vajag īpašam cilvēkam būt. Sen tādu vēlējos sev par vīru — nu vienreiz sastapu.”¹

„Labi!” muļķītis atteic. „Es atkal sen tīkoju² tik daļu līgavu, nu reiz ieguvu. Laime, kur tu gadies! Pats liktenis mūs savedis.”

¹sastapu — satiku

²tīkoju — kāroju, vēlējos

Īsumā abi vēl norunāja par kāzām un tad izšķīrās.

Viens divi — muļķītis gan par zirgu pāraulekšoja klajumiem, gan par balodi pārlaidās mežiem, gan par zivi pārpeldēja ūdeņiem, un — ne labi novakars — jau lielais zobens pils pagalmā. Bet tai brīdī tikai pavārs mājā, citi aizgājuši robežas sargāt. Šis pavārs — labs viltnieks, kāds jāpameklē — saka izlikdamies:

„Tu pārnesi gan zobenu, bet kas tik smagu cilās? Es gan laikam ne maksti¹ nepaceltu, cik man tā spēka.”

„Paraugi! kas zina,” muļķītis pasmejas. Bet pavārs, negēlis, zobenu ņemdams, nocērt muļķītim kaklu, aiznes krūmos un tad aizsteidzas pie ķēniņa, melodams: viņš esot pārnesis zobenu. Svešais ķēniņš priecājas: „Veiklais, tu būsi mans znots!”² un tūlī sāk strādāt ar ieroci. Viens divi — ienaidnieks samizots,³ apkāva, ka ne ēnas nepalika. Nu bija prieka bez gala. Bet jau otrā dienā svešais ķēniņš paņēma pavāru, savu labo znotu, un griežas mājā.

Muļķītis guļ nomiris krūmos. Te vienu dienu atstaigā tas pats vīrs, ko todien upei pārcēlis, un ierauga muļķīti nokautu. Tūlī aizsūta kraukli dzīvības ūdenim pakal, un, re, muļķītis dzīvs atkal. Bet vīrs labi sarāj muļķīti, pirkstu kratdams:

„Muļķīti, muļķīti, kam devi pavāram zobenu? Steidzies tagad ātri par zirgu, par balodi, par zivi pie saderētās līgavas, citādi šovakar vēl pavāru, blēdi, pielaulās tavā vietā!”

Muļķītis nu tikai atjēdzas,⁴ kur iestidzis,⁵ un sabijies steidz projām. Viens divi — līgavas tēva pili klāt. Ieiet iekšā — visur liksmība, viss appušķots — tikai līgava bēdīga un nemaz neredz, kur īstais ienācis. Muļķītis pamet ar roku, šī pamana un tūlī klāt aprunāties.

Muļķītis izstāsta, kā noticis. Tēvs, dabūjis zināt, netic, lai gan redz, ka pavārs piepeši nobāl. Beidzot līgava saka pavāram:

„Ja īstais esi, pārvērties par zirgu, par balodi, par zivi!”

Tos jokus tagad! Visi kāzinieki gaida, kas nu notiks. Bet pavārs, pieri savilcis, gaudo:

„Jā, kas to var — neviens laikam ne — grib mani tikai ķircināt!”⁶

„Āre, var gan! Šis vīrs var, kam blēdība nepiemīt!” līgava atcērt. Un nu muļķītis kļūst par zirgu; ķēniņa meita, līgava, krēpēs ieliek toreiz izrautos trīs sarus, tie pieaug kā bijuši. Muļķītis kļūst par balodi; līgava pieliek trīs izrautās spalvas, tās pieaug kā bijušas. Muļķītis kļūst par zivi; līgava pieliek astei atlupinātās zvīņas, tās pieaug kā bijušas.

Visi nu redz, ka pavārs ir gan krāpnieks, un ņem viltnieku nosodīt uz pēdām. Bet muļķīti salaulāja ar ķēniņa meitu.

¹ maksti — zobena apvalku

² znots — meitas vīrs

³ samizots — šeit: uzvarēts

⁴ atjēdzas — aptver, saprot

⁵ iestidzis — šeit: kādā situācijā atrodas

⁶ ķircināt — pakaitināt, panerrot

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Jautājumi par saturu:

Cik ķēniņam bija dēlu? Kādi tie bija? Kas dēliem bija jādara? Kā viņi to darīja? Ko reiz kāds svešs vīrs piedāvāja brāļiem par pārcelšanu? Ko katrs no viņiem izvēlējās? Kas bija tās trīs labās lietas? Ko ar tām varēja darīt? Kur pēc tam palika svešais vīrs? Ko jaunākais brālis darīja, un kā viņam veicās? Kādu darbu muļķītis uzņēmās ķēniņa pilī? Kur muļķītim kopā ar ķēniņu bija jāiet? Kas viņam tur sevišķi iepatikās? Kāda ziņa pienāca ķēniņam? Ko viņš tūlīt gribēja darīt? Kas viņam piedāvājās par palīgu? Kāds izrādījās ienaidnieks — uzbrucējs? Par ko svešais ķēniņš žēlojās, to redzēdams? Ko viņš apsoltja tam, kas zobenu atnestu? Kas iet pēc zobena? Kā viņš to dara? Kā muļķītis ķēniņa meitai pierāda, ka viņš spēs zobenu laikā aiznest atpakaļ? Ko viņi vēl norunā? Kā ķēniņa pavārs muļķīti piekrāpa? Kas muļķīti izglāba? Kā tas notika? Kādu padomu svešais vīrs muļķītim deva? Kas notika, kad muļķītis nokļuva atpakaļ pilī? Ko teica līgava, ko pavārs? Kā pavāru pieķēra pie meliem? Kā pasaka nobeidzas?

2. Kāds *skaitlis* pasakā atkārtojas vairākas reizes? Pastāsti, kur tas parādās (kur tas redzams)? Latviešu tautas pasakās bieži sastopams skaitlis *trīs*. Dažreiz minēts arī saliktenis *trejdeviņi* (Aiz *trejdeviņiem* kalniem, aiz *trejdeviņām* jūrām dzīvoja reiz varens ķēniņš).
3. Vai pasakā ir minēts ķēniņa vārds? Vai darbība notiek pie kādas noteiktas upes vai kādā noteiktā valstī? Ar ko atšķiras *pasaka* no *stāsta*? Vai šai pasakā ir arī kāds notikums, kas varētu būt *patiesss*?
4. Kas varētu būt *svešais vīrs*, ko brāļi pārcēla pār upi? No kā var spriest, ka viņš nebija *parasts cilvēks*?
5. Ko tu būtu izvēlējies par pārcelšanu? Kāpēc?
6. Kā pasakā dēvēti *vecākie* brāļi, kā *jaunākais*? Vai jaunākais brālis patiesībā bija *muļķis*? Kādēļ tad viņu tā dēvē?
7. Kā pēc tavām domām gudrajiem brāļiem vēlāk klājās? Vai viņi ar savu *zeltu* būtu varējuši iegūt to, ko jaunākais brālis ieguva ar trim *labajām lietām*?
8. Ko tu domā par ķēniņa *pavāru* un viņa *ricību*? Cik daudz jaunu darbu viņš izdarīja? Kas tie bija?
9. Vai ar *ļauumu* var tālu tikt? Kā tas pasakā parādīts?

10. *Sakāmvārdi:*

- (a) Gudrība labāka par zeltu.
- (b) Sliktu darbu kabatā nenoslēpsi.
- (c) Slēp slēpjamu kā slēpdams — gaismā tomēr nāks.

11. Vai tu zini vēl kādu sakāmvārdu vai kādu mīklu par meliem?

Kēniņš Strazdabārda

Vienam kēniņam bija viena vienīga meita, ko viņš ļoti mīlēja. Bet tā bija par daudz stūrgalvīga¹ un izsmēja visus preciniekus.

Reiz kēniņš iztaisīja lielas dzīres,² kur salūdza ļoti daudz viesu, lai meita no tiem izvēlētu sev vīru. Kēniņa meita ienāca zālē un sāka atkal visus izsmiet: lielākos sauca par sētas mietiem, mazākos par mucas spundēm.³ Starp viesiem bija arī viens ļoti bagāts kēniņa dēls, to kēniņa meita nosauca par Strazdabārdu. Vecais kēniņš par to ļoti apskaitās un sacīja savai meitai:

„Kuŗš rītā pirmais pienāks pie manām durvīm, tam es tevi atdošu par sievu.”

Vecais kēniņš nu norunāja ar šo Strazdabārdas kēniņu, lai viņš pārgērbjoties par nabagu un rītā pirmais atnākot pie šā durvīm. Kēniņa meita par to norunu nekā nezināja. Rītā agri atnāca pie kēniņa durvīm viens nabags, un kēniņš, kā bija solījis, atdeva tam savu meitu par sievu. Kēniņa meitai nu bija jāiet ar rūgtu sirdi⁴ nabagam līdz.

Labu gabalu nogājuši, viņi nonāca pie lielas, skaistas plavas. Kēniņa meita prasīja:

„Kam šī plava pieder?”

Nabags atbildēja: „Strazdabārdas kēniņam.”

Kēniņa meita pārdomāja savā prātā: „Kaut es pie viņa būtu gājusi!”

Tālāk ejot, viņi nonāca pie skaistas pils ar lielu dārzu, un kēniņa meita prasīja:

„Kam šī pils pieder?”

Nabags atbildēja: „Strazdabārdas kēniņam.”

No žēlabām kēniņa meita nezināja ko darīt, ka nebija gājusi pie Strazdabārdas kēniņa.

Tālāk ejot, viņi nonāca pie mazas pussagruvušas⁵ būdiņas. Kēniņa meita prasīja:

„Kam šī būdiņa pieder?”

¹ stūrgalvīga — ietiepīga, nepieķāpīga

² dzīres — lielas viesības

³ spundēm — koka aizbāžņiem

⁴ rūgtu sirdi — negribot, nelaimīgai, ar smagu, bēdīgu sirdi

⁵ pussagruvušas — pussabrukušas, pus-sakritušas

Nabags atbildēja: „Tev un man.”

Nu lida abi būdīnā iekšā, un nabags tūlīn pasniedza sakaltušas maizes garozas ko ēst. Tad viņš atnesa vērpjamo ratiņu ar lielu linu kodeļu,¹ lai ķēniņa meita vērpj. Kādu brītiņu vērpjot, viņai jau sāka asinis tecēt gar pirkstiem, jo pie tēva viņa nebija tādu darbu strādājusi. Nabags izlikās saskaities un sacīja:

„Ko, tu nevari vērp? Tad ved man traukus uz tirgu pārdot!”

Tā nu viņa brauca ar traukiem uz tirgu. Divas pirmās dienas gāja labi ar pārdošanu, bet trešajā dienā kāds kungs iejāja ar zirgu viņas traukos un saplēsa visus izliktos traukus. Tas jāejšs bija atkal tas pats Strazdabārda, kas tikai bija pārgērbies citās drēbēs. Ķēniņa meita nu nāca raudādama no tirgus mājā un stāstīja nabagam, kas šai noticis.

¹kodeļu — vērpšanai sagatavotu linu sauju

Nabags atkal izlikās dusmīgs un lika viņai, lai ejot uz Strazdabārdas pili par ķēķa¹ meitu, ja nemākot traukus glabāt.

Viņa arī aizgāja uz Strazdabārdas pili, un tur viņai klājās drusku labāk. Pati bija paēdusi un atnesa arī šo to uz māju savam nabagam.

Reiz Strazdabārda sarīkoja savā pili lielas dzīres, kur saaicināja daudz viesu. Ķēniņa meita arī bija palīgā ēdienus vārtīt un savu daļu bija atkal ielējusi krūzē savam vīram. Uz māju iedama, viņa bija vēl piegājusi pie durvju šķirbas² paskatīties, kā viesi danco. Te uzreiz viens kungs attaisīja durvis vaļā, ierāva ķēniņa meitu iekšā un sāka ar to dancot. Nu visu viesu priekšā viņai nokrita krūze zemē, un viņa nezināja, ko no kauna darīt.

Šis dancotājs bija pats Strazdabārdas ķēniņš, kas nu svinēja Ista kāzas ar skaisto ķēniņa meitu. Pēc tādas mācības viņa tagad bija laimīga un priecīga bez gala.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Jautājumi par *saturu*:

Kāda bija ķēniņa meita (princese)? Kā viņa izturējās pret preciniekiem? Kā viņa nosauca bagāto ķēniņa dēlu? Kādu sodu tēvs viņai par to noteica? Ko princeses tēvs norunāja ar Strazdabārdas ķēniņu? Kas notika no rīta? Ko princese un nabags iedami redzēja un ko runāja? Ko princese izjuta pēc katras nabaga atbildes? Kur princesei, nabaga sievai, tagad bija jādzīvo? Kas viņai bija jādara? Kā viņai veicās ar darbu? Kādēļ? Kas notika tirgū? Kā princesei klājās, kad viņa strādāja pils virtuvē? Izstāsti pasakas nobeigumu!

2. Kuņas no šīm rakstura īpašībām varētu piedēvēt ķēniņa meitai?

piemīlīga	iedomīga	stūrgalvīga
laipna	strādīga	paklausīga
niķīga	gudra	ļaura

3. Vai tās ir *labas* rakstura īpašības? Kādēļ princese tāda bija? Kas veido *labāku* cilvēka raksturu — *darbs* vai *bezdarbība*, *slinkošana*? *Viegla* dzīve vai *grūtumu* pārvarēšana? Kā tas parādīts šinī pasakā?

4. Cik jautājumu princese izteica nabagam? Kādi tie bija? Cik reizes tautas pasakās darbība parasti atkārtojas? *Darbība atkārtojas*, lai sasprindzinātu uzmanību. *Šķēršļi*, kas jāpārvar, ar katru nākošo reizi kļūst *lielāki*.

¹ķēķa (ģermānisms) — virtuves

²šķirbas — spraugas

5. Izlasi pasakas *pēdējo* teikumu! Tautas pasakās parasti ir *laimīgas* beigas, lai klausītāji redzētu, ka, neskatoties uz varu un viltu, *labais* var *uzvarēt ļauno*.

6. *Sakāmvārdi*:

- (a) Darbs rāda, kāds meistars.
- (b) Kāds darbs, tāda alga.
- (c) Labam darbam laba alga.
- (d) Neierasts darbs allaž¹ grūts.
- (e) Darbs kož kaulos.
- (f) Darbs kaulu nelauž.
- (g) Darbs darītāju māca.
- (h) Daudzreiz darīts darbs top viegls.

Kā tu saproti šos sakāmvārdus? Kuŗus no tiem var attiecināt uz šo pasaku?

¹*allaž* — vienmēr, arvien

Aspazija

Princese

Man stāstīts tik daudz pasaku,
Es neticu vairs viņām, —
Līkst¹ galva man zemāk un zemāku
Kā upes vītoliņam.
Kur atrast pasaku tādu tik skaistu,
Kas stāstīta tūdaļ neizgaistu?²

Es pati gribu ko izdomāt,
Kur viss, kas skaists, arī patiesi kļūtu,
Un to visskaistāko vēl turklāt,
Kur pati es tā princese būtu —
Un zelta krēsliņā sēdētu šē
Kā lukturī iedegta svecīte.

Jautājums

1. Kāda starpība ir starp vārdiem: *izzuda* un *pazuda*?

¹*līkst* — noliecas

²*neizgaistu* — neizzustu

Bārenīte un mātesmeita

Vienai mātei bijusi pameita un istā meita. Pameita bijusi strādīga un godīga. Bet pamāte pameitu visādi nerrojusi,¹ mērdējusi badā² un mocījusi. Savu isto meitu māte traki³ lutinājusi.⁴

Reiz pašā ziemas vidū pamāte sūtījusi pameitu uz mežu pēc zemenēm. Viņa iedevusi tai līdz lielu grozu un maizes kukuli, kas bijis no smiltīm un pelniem, tikai miltos apvārtīts.

Pameita aizgājusi uz mežu, izstaigājusies visu dienu, nonikusi un nosalusi un nekā neatradusi. Viņa iegājusi mežā tālu tālu. Viņa vairs nezinājusi ceļu uz mājām, un vakars arī nācis virsū. Pameita apsēdusies uz celma un gauži gauži raudājusi. Kad nu viņa pacēlusi galvu, tad redzējusi, ka turpat netālu ir maza mājiņa. Pameita gājusi mājiņā iekšā, un viņai pretī nākusi vecenīte. Pameita nu lūgusies, lai vecenīte laiž viņu iekšā sasildīties. Jā, vecenīte ielaidusi viņu iekšā un prasījusi, ko viņa mežā ar grozu darot un no kurienes esot. Pameita nu stāstījusi, ka pamāte viņu sūtījusi uz mežu pēc zemenēm. Viņa nekā neatradusi, un nu viņai esot bail uz māju iet, jo pamāte viņu pēršot un bāršot nikni. Vecenīte noklausījusies un neteikusi nekā.

Pameitai gribējies ēst, un viņa izņēmusi no groza savu kukuli. Viņa lauzusi maizi pati un devusi vecenītei arī. Vecenīte paņēmusi maizi, iebāzusi mazu kripatiņu mutē, zelējusi⁵ un nedabūjusi maizi lejā.⁶ Nu viņa teikusi:

„Vai meit, cik tev prasta⁷ maize!”

Pameita sacījusi, ka tādu jau šai pamāte vienmēr dodot. Nu vecenīte paņēmusi savu kukuli un devusi pameitai. Tā bijusi balta un garda⁸ maize.

„Vai māmiņ,” teikusi pameita, „cik tev laba maize! Tādu gan es nekad neesmu mutē ņēmusi.”

¹nerrojusi — kaitinājusi, mulķojusi, izsmējusi

²mērdējusi badā — nedevisi pietiekoši ēst

³traki — šeit: stipri, ļoti

⁴lutinājusi — nelikusi strādāt, ļāvusi darīt visu, ko grib

⁵zelējusi — košļājusi

⁶nedabūjusi lejā — nevarējusi norīt

⁷prasta — nelaba, nelāga

⁸garda — garšīga

Kad pameita paēdusi un sasildījusies, tad vecenīte teikusi tā:
„Paņem nu, meitiņ, slotiņu un apslauki ar to manas mājiņas pamatus, tad tev būs zemeņu vai cik!”

Pameita paņēmusi slotiņu, izgājusi ārā un apslaucījusi mājiņas pamatus. Kad viņa pabeigusi slaucīt, tad tur bijis daudz daudz zemeņu. Pameita pielasījusi pilnu grozu, patekusies¹ vecenītei un taisījies uz māju. Vecenīte viņu pavadījusi un izvedusi uz ceļa. Tad viņa iedevusi pameitai mazu kastīti, piekodinājusi,² lai to tikai pēc trim dienām taisa vaļā, un teikusi:

„Tur būs tava laime.”

„Kā tā?” brīnījies pameita. „Vai tad man laime arī ir?”

„Jā, jā,” teikusi vecenīte, „tur būs tava laime.”

„Tad jau tu laikam esi pati Laimesmāte?” vēl prastījusi pameita.

„Jā, tā es esmu,” atbildējusi vecenīte un tūlī pazudusi.

¹patekusies — pateikusi paldies

²piekodinājusi — piesactījusi, pieteikusi, stingri noteikusi

Pameita gājusi priecīga uz māju. Viņa atdevusi zemenes pamātei, un tā brīnījies ne mazos brīnumus. Nu pamāte sākusi pameitu izprašāt, kur un kā viņa zemenes ņēmusi. Pameita nu stāstījusi, kā viņa visu dienu velti izmeklējies zemenes, kā nosalusi un gājusi Laimesmātes mājiņā sildīties, kā Laimesmāte viņu mīlojusi¹ ar savu gardo maizi, devusi zemenes pie mājas pamatiem paslaucīt un beigās iedevusi kastīti, kurā esot viņas laime iekšā.

Otrā dienā māte sūtījusi uz mežu pēc zemenēm savu Isto meitu. Viņa tai iedevusi līdz dažādu kārūmus un gardumus un baltmaizes kukuli. Istā meita iegājusi mežā un sameklējusi Laimesmātes mājiņu. Viņa gājusi mājiņā iekšā, sēdusies uz krēsla un teikusi: „Traki nosalu!”

Laimesmāte neteikusi nekā. Tad nu Istā meita krāvēsi² uz galda baltmaizi, gardumus un kārūmus, pati vien ēdusi.

Laimesmāte prasījusi: „Vai tu man nedosi?”

„Tev jau pašai ir,” atbildējusi Istā meita.

Kad viņa paēdusi, tad sacījusi Laimesmātei: „Nu, dod man zemenes!”

Laimesmāte sacījusi, lai paņemot slotiņu un apslaukot mājiņas pamatus, tad tur jau zemenes būšot.

„Es gan neiešu tavas mājas pamatus slaucīt. Vari pati slaucīt. Es tikai lasīšu zemenes.”

Istā meita nevižājusi³ slaucīt. Laimesmāte gājusi pati slaucīt un palīdzējusi vēl zemenes arī pielasīt. Tad nu Istā meita teikusi:

„Kā, vai tad tu man laimes nemaz nedosi?”

Laimesmāte iedevusi Istajai meitai kastīti un sacījusi, ka kastīti varot tikai pēc gada atvērt un tur tad būšot šas laime.

Istā meita nu skriešus vien likusi⁴ uz māju prom. Viņa ieskrējusi mājā, gluži aizsēdusies⁵ no lieliem priekiem.

Trešajā dienā mājā iegājis viens ķēniņa dēls un prasījis, vai kāda meita šim negribot nākt līdz? Pameita bijusi ar mieru iet pie ķēniņa par kalpotāju. Viņa nu mīlojusi ķēniņa dēlu ar zemenēm. Ķēniņa dēls brīnījies ne mazos brīnumus, kur pameita varējusi pašā ziemas vidū zemenes ņemt. Pameita stāstījusi visu, kā bijis. Nu pienākusi arī Istā meita un sākusi mīlot ķēniņa dēlu ar savām zemenēm. Bet tās nebijušas tādas kā pameitas zemenes, bijušas pavisam rūgtas.

Pēc trim dienām pameita taisījusi vaļā Laimesmātes doto kastīti. Kastītē bijušas ķēniņienes rotas un kronis. Tā arī bijis: ķēniņa dēls apprecējis pameitu, un tā kļuvusi par ķēniņieni.

Kad pagājis gads, tad Istā meita vērusi vaļā savu kastīti. No kastītes uzšāvusies uguns liesma un nodedzinājusi visu māju ar māti un nekrietno Isto meitu.

¹ mīlojusi — pacienājusi, ēdinājusi

² krāvēsi — likusi kaudzē

³ nevižājusi — negribējusi, bijusi slinka

⁴ skriešus likusi — šeit: ātri skrējusi

⁵ aizsēdusies — bez elpas, smagi, grūti elpodama

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Salīdzini abas meitas: kāda bija pameita, kāda īstā meita?
2. Ko pamāte iedeva pameitai līdz uz mežu? Ko īstajai meitai?
3. Salīdzini, kā pameita un kā īstā meita vecenītes mājā ēda!
4. Kad vecenīte teica, lai apslauka mājiņas pamatus, ko darīja pameita, ko īstā meita?
5. Ko vecenīte katrai meitai promejot iedeva?
6. Kā pameita un kā īstā meita aizgāja no vecenītes?
7. Kas vecenīte īstenībā bija?
8. Kas pēc trim dienām notika ar pameitu? Kas bija viņas kastītē?
9. Kas notika, kad īstā meita atvēra savu kastīti?
10. Kuŗa meita pēc tavām domām rīkojās pareizi?
11. Ko varam mācīties no šīs pasakas?
12. Kādas rakstura īpašības piemīt pameitai, kādas īstajai meitai:

paklausīga
nelaipna
devīga
ļauna
laipna

rupja
izlutināta
slinka
strādīga
izlaista

godīga
sirsnīga
mantkārīga
neganta
izpalīdzīga

Uzraksti burtnīcā:

(a) Pameita bija . . .

(b) Īstā meita bija . . .

13. Vai tu vari atrast vēl kādu tautas pasaku, kas līdzinās šai un rāda cilvēka labās un sliktās rakstura īpašības? Izlasi vai izstāsti to savai klasei!
14. Vai tu vari no šīs pasakas kaut ko uzzīmēt?

15. *Tautasdziesmas:*

Tek saulīte tecēdama

Tek saulīte tecēdama,	Tec, saulīte, pagaid' mani,
Es paliku pavēnī: ¹	Ko es tevīm pasacišu:
Nava savas māmuliņas,	Nes manai māmiņai
Kas iecēla saulītē.	Simtu labu vakariņu! ²

Jau saulīte zemu zemu,
Māmuliņa tālu tālu;
Teku teku, nepanāku,
Saucu saucu, nesaucucu.

Maza biju, neredzēju

Maza biju, neredzēju,	Es tev teikšu, tēvs māmiņa,
Kad nomira tēvs māmiņa;	Ko man dara sveša māte:
Nu uzgāju ³ ganīdama,	Sveša māte mani sūta
Kur gulēja tēvs māmiņa.	Pie ābeles rikšu ⁵ griezt.
Baltā smilšu kalniņā	Pie ābeles piestājos
Zem zaļām velēnām. ⁴	Kā pie savas māmuliņas;
Celies augšā, tēvs māmiņa,	Birst ābelei balti ziedi,
Es pacelšu velēniņu.	Birst man gaužas ⁶ asariņas.

16. Vai tu saulainā dienā esi novērojis, piemēram, kāda koka ēnu? Vai tā visu dienu ir vienādā gaļumā? Kad ēna ir gaļāka, kad īsāka?
17. Kas pirmajā dainā ir teikts par bārenīti? Vai tas jāsaprot tikai tā, ka bērns pievakarē sēž ēnā un nav neviena, kas viņu paceltu un noliktu citā vietā, kur vēl spīd saule? Vai šiem vārdiem nav kāda cita, dziļāka nozīme, kas attiecas uz visu bārenītes dzīvi? Mēģini to izskaidrot!
18. Otrā *tautasdziesmā* bārenīte atrod tēva un mātes kapu „baltā smilšu kalniņā”. Kā to saprast? Latvijā kapsētas parasti bija uzkalniņos, kur zeme ir sausāka nekā zemākās vietās. Bet *senos laikos* ļaudis savus mirušos mēdza apglabāt mājas tuvumā kādā „baltā smilšu kalniņā”, un kapa vieta tad apauga ar zāli, ar „zaļām velēnām”
19. Kas ir dainās bieži minētā *svešā māte*? Tā nav *pamāte* (tēva otrā sieva, ko tas apprec pēc bērna īstās mātes nāves), bet *sveša sieviete*, kas pieņēmusi bārenīti audzināt.

¹*pavēnī* — paēnā²*labu vakariņu* — sveicienu, labvakara vēlējumu³*uzgāju* — atradu⁴*velēnām* — ar zāli apaugušas zemes virsējās kārtas⁵*rikšu* — žagaru⁶*gaužas* — žēlas

20. Kādam nolūkam bārenītei jāgriež *rīkstes*? Un no kāda koka? Salīdzini ābeles zarus ar bērza zaru rīkstēm.
21. Kā daudzās dainās un tautas pasākās attēlota pamātes vai svešās mātes *izturēšanās* pret bārenīti? Pie kā bārenīte otrajā dziesmā meklē mātes *mīlestības* atvietošanu? Kādiem vārdiem tas izteikts?

Zemnieks un velns

Kādu dienu zemnieks, pa ceļu iedams, nokūst¹ un atsēžas ceļmalā uz liela akmens atpūsties. Te uzreiz velns klāt un uzkliež:

„Kā tu driksti uz mana krēsla sēdēt? ”

Zemnieks atbild droši:

„Ko tu kliež! Vai tu gribi, lai es tevi par putekļiem saberžu? ”

Velnam jau metas bail, un viņš nu runā mierīgā balst:

„Kas tev no tā par labumu būs? ”

— „Labums būs tas, ka es varēšu mierīgi sēdēt un atpūsties.”

„Kur tu tā iedams? ”

— „Biju pie drauga naudu aizņemties, bet neatradu mājā.”

„Vadzi,² ja tu būsi ar mani labs, tad es varu tev naudu aizdot.”

— „Labi, dod tik šurp!”

„Bet rudenī, kad koki nobirs lapas, tad tu man atkal šepat³ atnes to naudu!”

— „Labi, esmu ar mieru!”

Velns nu atnes zemniekam lielu maisu naudas, un tas, naudu paņēmis, iet mierīgi uz māju.

Atnāk jau rudens, bet zemnieks nemaz nedomā par savu parādu. Velns gaida, gaida, bet zemnieks kā nenāk, tā nenāk.

Ziemā zemniekam iznāk atkal braukt pa to pašu ceļu pie sava drauga. Piebraucot pie lielā akmens, nāk viņam velns pretī un saka:

„Ei, laiks jau sen pagājis, bet tu vēl neesi savu parādu samaksājis!”

— „Gaidi, kad būs laiks, tad es savu parādu samaksāšu!”

„Bet koki jau sen ir lapas nobirušas, he hē!”

— „Āre,⁴ egles un priedes ir tomēr vēl zaļas.”

„Hm, hm . . .”

Tā nu velns gaida vēl šodien, kad arī eglēm un priedēm nobirs skujas, lai varētu savu naudu dabūt atpakaļ.

¹nokūst — šeit: piekūst, nogurst

²vadzi (salsinājums) — vai dzirdi

³šepat — šeit, šai pašā vietā

⁴āre (salsinājums) — ā, redzi

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Šī pasaka ir sacerēta *sarunu* veidā kā luga teātra uzvedumam. Cik *personu* darbojas šai pasakā?
2. Uzzīmē, kādas tu iedomājies *dekorācijas*, ja pasaka būtu luga!
3. Vai arī tagad cilvēkiem *jāaiņemas* nauda? Kādām vajadzībām?
4. No kā var naudu aizņemties?
5. Kāda starpība ir vārdos *aizdot* un *aizņemties*? Vai aizdot un aizņemties var tikai naudu?
6. Kad zemnieks apsolija atdot naudu velnam?
7. Kā tagad norunātu naudas vai kādas mantas aizdošanu? Kādi noteikumi būtu naudas *atdošanai*?
8. Kā tu domā, kāpēc velns akmeni sauc par savu krēslu?
9. Par *velnu* mēdz teikt, ka tas ir *ļauns*. Vai šai pasakā to var redzēt? Latviešu tautas pasakās *velns nav ļauns*, bet vientiesīgs, naīvs, vaļsirdīgs, pamulķīgs, ko var viegli apmānīt. Dažreiz velns ir pat labsirdīgs.
10. Kādas īpašības velnam ir šai pasakā?
11. Apraksti velna izskatu!
12. Skolēniem iemācoties velna un zemnieka runāto tekstu no galvas, šo pasaku var izveidot par *drāmatizējumu*. Iepriekš jāpārrunā pasakas notikumu vieta un laiki un arī tas, kā velna un zemnieka raksturi izpaustos runas veidā un kustībās.
13. Mikla: Ziemu plīks, vasaru apgērbts.
14. *Daina:*

Ai priedīte, ai eglīte,
Tavu daiļu augumiņu!
Lai bij ziema, lai vasara,
Zaļi svārki mugurā.

Gans un milzis

Vienam saimniekam bijis palaidnīgs govju gans, kas bieži vien ielaidis lopus vai nu labībā, vai arī pļavā. Reiz saimnieks atkal uzgājis¹ lopus pļavā un pabaidījis ganu, ka nu mājā šo pāršot. Gans arī sabijies, ka nu tiešām dabūs pērienu, aizbēdzis no saimnieka un iegājis lielā mežā.

Pa mežu staigādams, viņš atradis vienu teteņa² olu un iebāzis to kabatā. Tāpat viņš saķēris vienu putniņu koka caurumā un paslēpis arī to savos svārkos.

Tā ilgu laiku pa mežu iedams, viņš nonācis meža dziļumā un sastapis tur vienu milzi, pa mežu staigājam. Milzis, ieraudzījis sev pie kājām mazo ganiņu, prasījis tam:

„Kur tu iedams?”

Gans itin droši atbildējis: „Eju darbu meklēt.”

„Ha ha ha ha ha! Kādu darbu tu, tāds knirpis,³ vari darīt?”

„Varbūt, ka esmu vēl stiprāks par tevi!”

„Ā, nu tad iesim spēkoties!”

To teicis, milzis paņēmis no zemes vienu akmeni, saspiedis to rokā, ka putekļi vien nopotējuši, un tad sacījis:

„Vai tu vari akmeni tā saspīest?”

„Tas nav nekas. Kad es spīdīšu akmeni, tad no tā slapjums nāks ārā.”

Nu gans paņēmis savu teteņa olu un saspīdījis to tā, ka slapjums spīdījis pa pirkstu starpām laukā.

Milzis nu arī spīdījis vienu akmeni pēc otra. Putekļi gan nokūpējuši, bet slapjumu nevarējis izspīest.

Tad viņš paņēmis vienu akmeni, uzsvīdījis to tik augstu gaisā, ka tas tikai pēc ilga laika nokritis zemē, un tad sacījis ganam:

„Vai tu vari akmeni tik augstu uzsvīdīt?”

„Tas arī nav nekas. Kad es svīdīšu akmeni gaisā, tad tas nemaz vairs nekritīs zemē.”

Tad viņš izņēmis savu paslēpto putniņu no svārkciem un pasvīdījis to gaisā. Nabaga putniņš, ticis no cietuma laukā, pārlaidies visiem

¹uzgājis — šeit: atradis

²teteņa — meža putna

³knirpis — knauķis, knēvelis, maza auguma

kokiem pāri un gaisā pazudis. Milzis gan izgaidījies, kad puikas sviestais akmens kritis zemē, bet nevarējis sagaidīt un tad sacījis puikam:

„Kad tu esi tik stiprs, tad paliec pie manis par puisi.¹ Še mans cirvis, nocērt to ozolu, un tad nesīsim to uz māju!”

Gans, redzēdams, ka lielo milža cirvi nevarēs ne pakustināt, gribējis atkal ar gudribu tikt cauri un teicis milzim:

„Kas tur ko cirst! Mans tēvs rauj tādus kokus ar visām saknēm laukā. Tu jau gan arī varētu to koku izraut!”

Milzis arī negrib izrādīt, ka viņš to nespētu, ķēras ozolam klāt un sāk to raustīt. Tīkmēr pūlas un mokās, kamēr beidzot arī izrauž ozolu ar visām saknēm. Tad aicina puiku nest par abiem izgāzto koku uz mājām.

„Tu zini ceļu, tev jānes resgalis² pa priekšu. Tievgalis ar zariem ir smagāks, es nesīšu to.”

Milzis nu arī velk smago ozolu atspēries, bet puika, zaros paslēpies, tikai sēž un svilpo. Mājās pārnākot, milzis ir pavisam slapjš no sviedriem, bet puika nolēc priecīgs no zara un nemaz nav nokūsis. Milzis nevar vien nobrīnīties, kur tik mazam puikam tāds liels spēks. Noslaucījis sviedrus un mazliet atpūties, viņš saka:

„Kad jau tu, tāds mazs puika, esi tik liels stiprinieks, kāds tad īsti ir tavs tēvs?”

„Nāc man līdz, es tev parādīšu!”

Milzis ir ar mieru iet pie puikas tēva. Ilgu laiku gājuši pa mežu, viņi nonāk kādā tīruma malā, kur stāv ecēšas.³ Milzis ecēšas nekad nav redzējis un brīnās:

„Kas tas tāds?”

„Tas ir mana tēva suseklis.”⁴

Milzis nu paņem ecēšas, sāk vilkt pa matiem, bet drīz nosviež atkal zemē, sacīdams:

„Man tāds suseklis par asu.”

Tālāk ejot, milzis ierauga bišu stropu.⁵

„Kas tas tāds?”

„Tā ir mana tēva tabakas doze.”

Milzis nu arī grib iešņaukt tabaku, paņem stropu un pieliek pie deguna. Bites nu gāžas lieliem bariem laukā, lien arī milzim nāsis iekšā un sāk visur dzelt. Milzis nu nosviež stropu zemē.

„Ai vai vai! Man tāda tabaka par stipru!”

Beidzot abi gājēji atrod zemē vienu plinti,⁶ ko atkal milzis nav

¹ *puisi* — kalpotāju, strādnieku, kalpu

² *resgalis* — resnais gals; arī: nerātns, palaidnīgs puika

³ *ecēšas* — zemes irdinātājs tīrumā

⁴ *suseklis* — matu suka, birste

⁵ *stropu* — bišu māju

⁶ *plinti* — bisi, šauteni

redzējis, un šis nu prasa puikam:

„Ei, kas tas tāds? ”

„Tā ir, hm, mana tēva pīpe.”

„Kā lai ar to uzpīpē? ”

„Es tūlīt parādīšu.”

Puika nu paņem plinti, liek milzim stobru mutē un pats solās aizdedzināt. Kā tik puika parauj gaili, tā tūlīn iet šāviens vaļā.

„Ai hai hau, cik stipra tabaka! Hai ai au! . . .”

Nu puika aizved milzi pie biezām eglītēm, kur dzīvo ļoti liels lācis, un saka:

„Ej vien tajās eglītēs iekšā, tur tu satiksi manu tēvu!”

Milzis iet droši iekšā, ierauga lāci un aicina to laužties. Lācis, svešinieku ieraudzījis, krīt tam tūlīt virsū un sāk to sist ar savām smagajām ķepām. Tikai ar lielām mokām milzis vēl spējies izrauties no lāča nagiem un no tā laika nav vairs meklējis ne puikas, ne viņa tēva.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādi ir gana uzdevumi vai pienākumi?
2. Kā *gana* lopus?
3. Kāpēc gans aizbēga no saimnieka?
4. Cik liels varētu būt *milzis* šai pasakā?
5. Bieži grūtības var pārvarēt ne ar spēku, bet *attapību* — ātru domāšanu. Kā parādās gana attapība?
6. Notikumi šai pasakā ir *izdomāti*. Vai šīs dienas dzīvē ir nepieciešama *attapība*? Ko tu darītu, ja redzētu, ka kāds ir iekritis ūdenī? Kad kaumiņu mājas logā parādās dūmu mutuļi? Kad tu būtu mežā apmaldījies?
7. Apraksti šīs pasakas *milža izskatu*!
8. Iemācies izstāstīt pēc izvēles vienu no notikumiem un sarunām starp zēnu un milzi!
9. *Daina*:

Migla migla, rasa rasa,
Tā man laba nedarīja:
Rasā man kājas sala,
Miglā zuda raibaliņa.

Uz ko var attiecināt šo dainu?

10. *Mīklas*:

- (a) Koka roka, dzelzs nagi.
- (b) Simtkājis zemi kārpa.
- (c) Simts kāju, pati neiet.
- (d) Kāju daudz, bet no tīrums uz muguras brauc.
- (e) Mežā dzimis, mežā audzis, iet pa lauku plēšdamies.
- (f) Mežā dzimis, mežā audzis, atiet uz mājām — ar dzelzs nagiem zemi plēš.
- (g) Māja mežā, pilna mazu darbinieku.
- (h) Maza maza mājiņa, daudz čaklu vīriņu.
- (i) Mazs mazs vīriņš, uguns sirdī.
- (j) Melnā Lizīte tālu spļauj.

Aspazija

Pasaciņa

Mazā sirmā kumeliņā
Jāj pa ceļu pasaciņa.

Ātri ātri steidzas viņa,
Rokā zelta pātdziņa.

Jāj un jā, un neapstājas,
Zemes virsū nav tai mājas . . .

Līdzko jaunie sapņi beidzas,
Viņai projām jāaizsteidzas.

Ilgi, šķiet¹ man, projām biju,
Nu es atkal ieraudzīju:

Mazā sirmā kumeliņā
Jāj pa ceļu pasaciņa.

Sudraboti pakaviņi,²
Zili puķu iemauktiņi;³

Pavadā⁴ kā pērles sienas
Senās, mīlās bērnu dienas . . .

Jāj un jā, un neapstājas,
Zemes virsū nav tai mājas . . .

Uzdevumi

1. Mīklas:

- (a) Ne mutes, ne zobu, bet sāpīgi kož.
- (b) Četri brāļi ceļu tek — dzelžoti, nagloti.
- (c) Četri brālīši, visiem dzelzs micītes galvā, visiem bārdiņas atpakaļ.
- (d) Kas tās par korpēm, ko ugunī vien taīsa un no kājām henoraisa?

¹šķiet — liekas

²pakaviņi — zirga kāju dzelzs apkalumi

³iemauktiņi — zirga galvas iejūgs

⁴pavadā — iemauktu siksnā, ar ko jāejās
vada zirgu

Kā radās latviešu tautas pasakas, teikas, mīklas un dainas

Kā sauc tos cilvēkus, kas izdomā un raksta stāstus un pasakas?
Kā sauc tos, kas raksta dzejoļus?

Rakstnieku un *dzejnieku* sacerētos darbus mēs lasām grāmatās. Turpat atzīmēts arī rakstnieka vai dzejnieka *vārds* un *uzvārds*. Kādēļ tas vajadzīgs?

Uzšķir grāmatā dažus *stāstus* un paskaties, kas tos sarakstījis!

Tad uzšķir kādu no *tautas pasakām*! Vai tur arī ir rakstnieka vārds?

Mēs *nezinām*, kā sauc tos cilvēkus, kas ir izdomājuši latviešu *tautas pasakas, teikas, mīklas* un *dainas* (tautasdziesmas).

Tas ir tādēļ, ka tautas pasakas, teikas un dainas ir radušās *senos laikos* pirms daudz simtu un pat tūkstošu gadiem, kad latvieši vēl neprata rakstīt, kad viņiem vēl nebija grāmatu. Cilvēki, kas pasakas izdomāja, varēja tās tikai *stāstīt*. Kam pasakas patika, tie atcerējās tās un stāstīja atkal tālāk citiem. Tā pasakas no paaudzes uz paaudzi uzglabājušās ļaužu atmiņā no senseniem laikiem. Tikai vēlāk, kad jau mācēja rakstīt, tās pēc atmiņas uzrakstītas un iespiestas grāmatās. Tāpat saglabājušās un vēlāk uzrakstītas tautas teikas, mīklas, sakāmvārdi un dainas jeb tautasdziesmas.

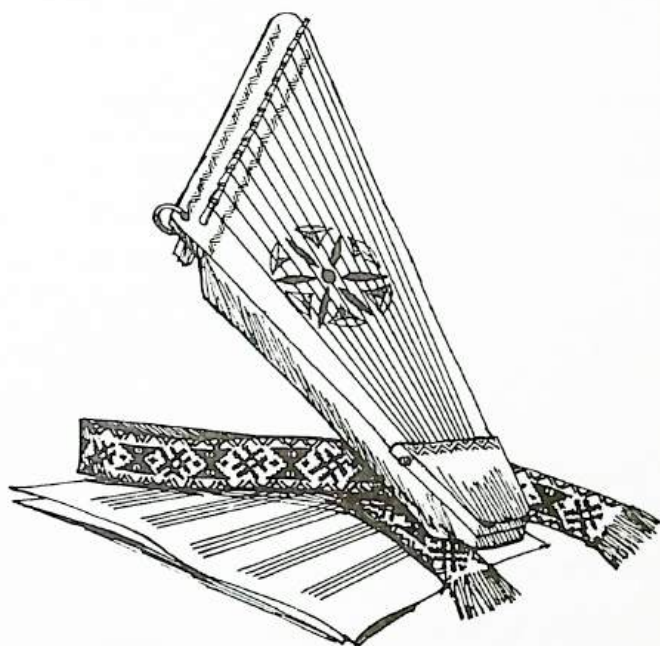
Pasakas un teikas varēja stāstīt tikai tad, kad citiem bija laiks klausīties. Tie bija garie ziemas vakari, kad ļaudis sēdēja istabā un strādāja dažādus rokdarbus.

Pasakas noderēja *laika kavēklim*, bet tajās vienmēr var atrast arī kādu *pamācību vai dzīves gudrību*.

Arī mīklas izdomāja un uzdeva minēt galvenokārt ziemas vakaros. Kāds labums ir no mīklām? Ar mīklu palīdzību vingrināja un pārbaudīja cilvēku apkārību, asprātību un gudrību.

Arī *dainas* teica vai dziedāja ziemas vakaros, sevišķi ja sanāca kopā vairāk ļaužu no kaimiņiem. Tādu kopā sanācšanu sauca par *vakarēšanu*, kad ļaudis strādāja rokdarbus, parunāja, padziedāja, minēja mīklas utt.

Bet *dziedāt* varēja arī laukā, strādājot, uz darbu ejot vai no darba nākot. Sevišķi mīlēja dziedāt gani. Tādēļ tautasdziesmas skanēja *cauru gadu*.

Dainas

Pērkons, Saule, Mēness un zvaigznes

Pērkonam seši dēli,
Visi seši amatnieki:¹
Divi rūca, divi spēra,
Divi gāja zibsnīdami.

Kalējs kala debesīs,
Ko tas kala, ko nekala?
Dieva dēla jostu kala,
Saules meitas vainadziņu.

Pērkona tēvam
Deviņi dēli:
Trīs spēra, trīs rūca,
Trīs zibināja.

Saule savus kumeliņus
Jūriņā peldināja,
Pati sēž kalniņā,
Zelta groži rociņā.

Kupla kupla liepa auga
Ganu ceļa maliņā;
Tur Saulīte jostu kāra,
Vakarā noiedama.

Noriet Saule vakarā,
Meža galus veltīdama:²
Liepai kāra zelta jostu,
Ozolam sidrabiņa,
Sīkajam³ kārkliņam
Uzmauc zelta gredzentiņu.

Saulīt' vēlu vakarā
Sēžas zelta laiviņā;
Rītā, agri uzlēkdama,
Atstāj laivu ligojot.

Saule bāra Mēnestiņu,
Kam tas dienu netecēja;
Mēnestiņš atbildēja:
Tev dienīņa, man naksniņa.

Mēnestiņš zvaigznes skaita,
Vai ir visas vakarā.
Visas ir, visas ir,
Ausekliša⁴ vien nevaids:⁵
Auseklītis aiztecēja
Saules meitas lūkoties.

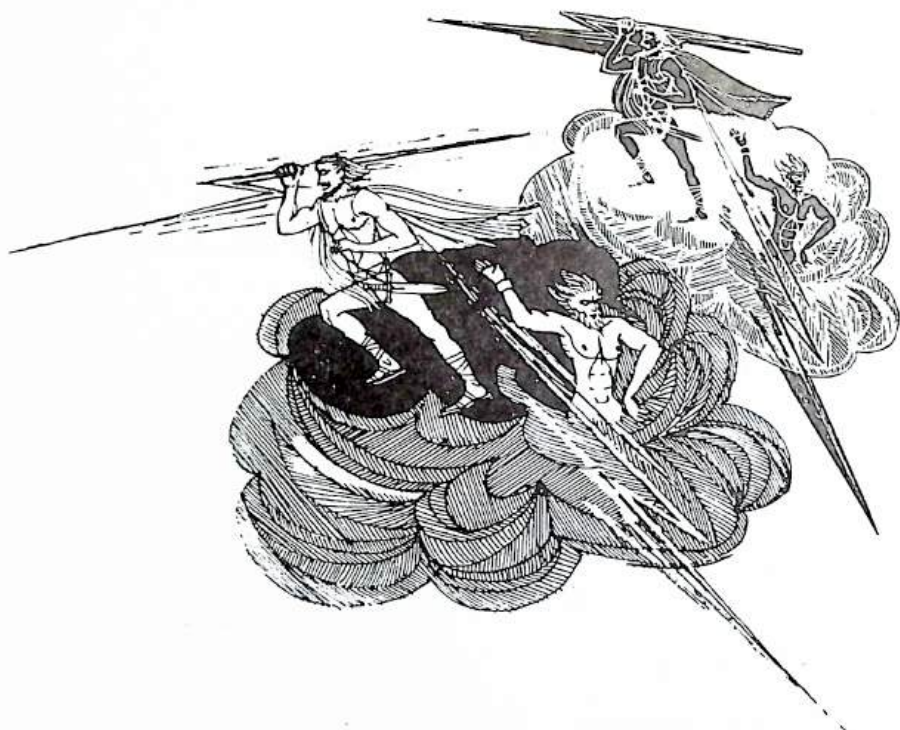
¹ *amatnieki* — cilvēki, kas nodarbojas ar kādu amatu; *amats* — speciāls nodarbošanās veids, piem., drēbju šūšana ir drēbnieka amats

² *veltīdama* — apdāvinādama

³ *sīkajam* — mazajam, niecīgajam

⁴ *auseklis* — vakarozvaigzne un rītaizvaigzne, planētas Veneras latviskais nosaukums

⁵ *nevaids* — nav

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Cilvēks jūtas *niecīgs* varenās dabas priekšā, viņam rodas *bijība* pret dabas *parādībām*. Dainās redzam, ka Saule, Mēness, kā arī atsevišķas dabas parādības pielīdzinātas *dzīvām būtēm* — tās *personificētas*, piedēvējot īpašības, kādas ir cilvēkiem.
2. *Kas šajās dainās personificēts?*
3. Izskaidro, kā tu saproti katru no šīm dainām!
4. Uzraksti domrakstu par vienu no šiem tematiem:
  - (a) Pērkons. Pērkona laikā.
  - (b) Saules riets. Kā saule riet. Kā saule lec.
  - (c) Nakts. Mēness un zvaigznes. Jaukā zvaigžņotā nakts.

5. *Miklas:*

- (a) Gaisā baņas, zemē atskan.
- (b) Kalējs kala debesis,
Ogles bira Daugavā.
- (c) Rūc kā lauva — nav lauva;
Speķ kā zirgs — nav zirgs.
- (d) Kas lec un iet bez kājām?
- (e) Bez kā neviens nevar dzīvot, un ko naktī neviens nevar redzēt?
- (f) Zila villaine, zelta sakta.
- (g) Skaists skaists gans, vēl skaistāks zaglis.

Tautas teikas

Kā akmeņi cēlušies

Senos laikos cilvēki *nezināja*, kā cēlušies kalni, ezeri, upes, purvi. Viņiem šķita (likās), ka tos radījuši labi vai ļauni gari. Par to tad ļaudis sacerēja pasakas, kurās darbojas *pārdabiskas būtes*, kādu dzīvē nav. Pasakas, kas stāsta par kādas vietas izcelšanos, dabas parādību vai izskaidro dzīvnieku, putnu vai zivju īpašības, izskatu un dzīves veidu, sauc par *teikām*. Teikas mēdz būt *isākas* par pasakām.

Kad Dievs gribējis pasauli radīt, tad sūtījis velnu, lai tas no ūdens dziļuma uznestu dūņas.¹ Velns arī tās uznesis un atdevis Dievam, bet paslēpis vienu daļu dūņu mutē, lai pats arī varētu tāpat darīt kā Dievs.

Kad nu Dievs sacījis: „Lai top!” tad dūņas sākušas plēsties plašumā un izaugušas par pasauli.

Bet nu sākušas augt arī tās dūņas, ko velns mutē paslēpis. Velns gan turējis muti ciet, bet, kad vairs nevarējis izturēt, tad splāvis laukā. Šīs dūņas velna mutē stipri sacietējušas, un no tām nu cēlušies akmeņi zemes virsū.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādu dabas parādību šī teika mēģina izskaidrot?
2. Uz kuriem un pēc kā Dievs sūtīja velnu?
3. Kas ir *dūņas*?
4. Ko velns izdarīja ar dūņām?
5. Kāpēc viņš daļu dūņu paslēpa savā mutē?
6. Kā sauc tādu cilvēku, kas daudz grib zināt? Kāds tad bija velns?

¹*dūņas* — ļoti silki pussatrūdējuši nogulumi, kas nosēžas ūdens apakšā

7. Ar kādiem vārdiem Dievs lika no dūņām *tapt* pasaulei?

8. Kas notika ar tām dūņām, ko velns bija paslēpis mutē?

9. Izstāsti visu teiku!

10. Uzmeklē teikā vārdus: *izaugušas* un *augt*! Vai *akmeņi* aug?

(a) Koki un citi *augi aug augsti*. Daži kalni ir *augsti*. Kas vēl ir *augsts*?

(b) *Laiks* ziemā ir *auksts*. Man ārā ir *auksti*.

Nekad nejauc vārdus: *augsts* un *auksts*! Ievēro, kā katru no tiem *izrunā*! Izdomā un uzraksti dažus teikumus ar *katru* no šiem vārdiem!

11. Dievs gribēja *radīt* pasauli. Velns negribēja Dievam *rādīt*, ko viņš mutē paslēpis. *Radīt* nozīmē *veidot* kaut ko, kā *nav*. *Rādīt* var kaut ko, kas *ir*. Piemēram: Es *rādu* draugam savas grāmatas. Tu vakar man *parādīji* savu dārzu. Izdomā un uzraksti dažus teikumus ar vārdu *rādīt*.

12. *Mīklas*:

(a) Kas sēž kalna galiņā

Pelēkā svārciņā?

(b) Kas ziemu nesasalst un vasaru nekūst?

(c) Ne ziemu salst, ne vasaru svīst.

(d) Pelēks lācis tīrumā, ne kust, ne rūc.

(e) Nav ne kāju, ne roku, ne mutes, ne ausu, nav pat nieka valodiņas.

13. Atrodi mīklās vārdus: *nesasalst* un *salst*! Kāda starpība starp vārdiem: *sasalst* un *salst*?

14. *Daina*:

Divi divi, kas tie divi,
Kas dzīvoja saules mūžu?
— Ūdentiņš, akmentiņš,
Tie dzīvoja saules mūžu;
Ūdens jūras līcītī,
Akmens upes dibenā.

Kā kalni cēlušies

Kad zeme bija radīta, tad — ko domā — tā negājusi apakš debess velves.¹ Kur nu tādu lielu ripu likt? Pašlaik pienācis arī ezis, ievaicādamies,² kas te par nelaimi īsti esot. Tā un tā — zeme būtu gatava, bet nevar apakš debess apaļuma pabāzt, un nost skaldīt³ arī netiktos.

„Tā maza lieta!” ezis atteicis. „Ripa jāspiež drusku kopā, šaurāka, gan tad derēs.”

Labi. Dievs tūlīņ saspiedis ripu mazāku un nu viegli jo viegli pabāzis apakš debesīm. Tikai, kopā spiežot, vietām krunkas gadijušās: tie ir tagadējie kalni un lejas.

Bet par tādu gudru galvu Dievs ezim dāvinājis varenu apgērbu no tīrām adatām, lai neviens uzbrucējs viņam netuvotos.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kādēļ Dievs nevarēja zemi pastumt apakšā zem debess juma?
2. Kādu padomu deva ezis?
3. Kas notika ar zemi, kad to saspieda plakanāku?
4. Kā mēs tagad saucam šīs *krunkas*?
5. Kā Dievs atalgoja ezi par gudro padomu?
6. *Izstāsti teiku!*

¹ *apakš debess velves* — zem debess loka, juma

² *ievaicādamies* — ieprasīdamies

³ *skaldīt* — cirst

7. Atrodi teikā vārdus, kas nozīmē to pašu, ko sekojošie vārdi:

(a) loks, debess jums	(g) atsacījis, atbildējis
(b) ieprasīdamies	(h) varēs lietot
(c) zem	(i) šur tur
(d) pastumt apakšā	(j) radušās
(e) cirst	(k) lielisku
(f) negribētos	(l) ienaidnieks

8. *Miklas:*

- (a) Liels liels kalns — nevar pāri pārkāpt, ne apkārt apiet.
 (b) Adata pie adatas, tomēr pats dzīvs.
 (c) Dzīvs kamols, pilns adatu.

9. *Dainas:*

Arājs ar kalniņā,	Kam tie kalni, kam tās lejas,
Avots tek lejiņā;	Kam tie kupli ozoliņi?
Netrūkst maizes arājam,	— Rudziem kalni, miežiem lejas,
Ne ūdens avotam.	Bitēm kupli ozoliņi.

Teika par Zilo kalnu

Zilais kalns atrodas 13 km¹ uz rietumiem no Valmieras. Tā augstums neliels — tikai 127 m², bet liela tā slava. Ikviens latvietis, kas gribēja pazīt savu dzimteni, uzkāpa arī Zilajā kalnā.

No Valmieras puses kalnam var piebraukt klāt, to nemaz nepamanot.³ Bet dižens⁴ skats uz Zilo kalnu no otras puses, jo tas paceļas strauji no zemās Briedes upes lejas. No tāluma kalns vienmēr liekas miglā tinies. Siena laikā apkārtējo pagastu zemnieki ik vakaru vēro Zilo kalnu. Ja kalna galotne pazūd biežās dūmakās,⁵ tad nākamajā dienā būs lietus. Ja miglas plīvurs pavisam viegls — būs skaidrs laiks.

Senos laikos Zilais kalns bijis tautas svētku vieta. Īpaši Ligosvētkos sanākuši ļaudis no plašas apkārtnes. Pašā kalna galā atradies svētavots. Tas izsicis,⁶ kad kāda sieva tur netīras drēbes mazgājusi. Blakus kalna virsotnei ir neliels uzkalniņš. Teika stāsta, ka tur esot apbedīts Vanems Imanta, kas kaujā nodūris vācu iebrucēju vadoni bīskapu Bertoldu.

Zilajā kalnā sensenos laikos bijusi ala. Šo alu izvēlējušies par mitekli⁷ divi brāļi — milži, nepārspēti stiprinieki. Tie sargājuši zemi no iebrucējiem — sirotājiem.⁸ Tā pagājuši gadi. Milži patramdījuši⁹ vienu otru sirotāju pulku. Apnīcis. Tāpēc vecākais brālis teicis jaunākajam: „Ar šādiem knišļu¹⁰ bariem mūsu mazie brāļi paši tiks galā. Tu esi jaunāks, ej pasaulē darbu meklēt. Es palikšu te, uzpīpēšu. Kamēr tu redzi manas pīpes dūmus, tikmēr staigā mierīgi. Kad zemei draudēs lielākas briesmas, es nolikšu pīpi — tad steidzies palīgā!”

Norunājuši, izdarījuši. Jaunākais aizgājis pasaulē, vecākais ielīdis alā, apsēdies un aizkūpinājis pīpi. Vēl tagad milzis sēžot zem kalna un pīpējot, tāpēc kalns esot zils . . .

¹ km (saīsinājums) — kilometru

² m (saīsinājums) — metri

³ nepamanot — neievērojot

⁴ dižens — lielisks, varens; dižs — liels

⁵ dūmakās — it kā dūmos, it kā miglā

⁶ izsicis — izžuvis

⁷ mitekli — mītni, mājokli, dzīvokli

⁸ sirotājiem — kareivīgiem ļaudīm, kas iebrūk svešos novados laupīšanas nolūkā

⁹ patramdījuši — dzenājuši

¹⁰ knišļu — mazu odu

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kā milži nosauc jeb dēvē citus cilvēkus, kas nav tik lieli un stipri kā viņi?
Kā milži sauc iebrucējus — sirotājus? Kas ir *sirotāji*? Kādas *lielākas briesmas* nekā sirotāji varētu zemei draudēt?
2. Kāda nozīme senos laikos bijusi Zilajam kalnam?
3. Atrodi uz Latvijas kartes Zilo kalnu, Valmieru, Briedes upi! Kuņā ezerā Briedes upe ietek? Kādas vēl upes ietek šai ezerā? Kuņa upe *iztek* no Burtnieku ezera un *ietek* Baltijas jūrā? *Uzraksti* atbildes uz šiem jautājumiem!
4. Paskaidro, kas ir *siena laiks*! Kad tas ir? Ko tad dara? Kādēļ tas jādara? Kādēļ siena laikā zemnieki vēro, kāds nākamajā dienā būs laiks?
5. Ja tev ir vectētiņš vai vecmāmiņa, pajautā viņiem vai kādam citam vecākam cilvēkam, vai viņš kādreiz ir bijis Zilajā kalnā vai varbūt redzējis to tikai no tālienes.
6. Iemācies *izstāstīt* teiku par Zilo kalnu!
7. Dzejnieks *Andrejs Pumpurs* ir uzrakstījis *dzejoli* par Zilo kalnu un Imantu. Viņš saka, ka Imanta nav miris, bet tikai apburts klusi guļ zem Zilā kalna un ka reiz viņš modīsies.

Imanta

Imanta nevaids¹ miris,
Viņš tikai apburts klus',²
No darbošanās rimis,³
Zem Zilā kalna dus.⁴

Tam zelta pili snaužot,⁵
Tā zobens nesarūs,⁶
Kas, dzelzu bruņas laužot,
Kā liesma kļuvis būs.

Pa simtu gadiem reizi
Mazs rūķīt's ārā nāk
Un apskatās, vai migla
Ap kalnu nodzist sāk.

Un kamēr zilo miglu
Ap Zilo kalnu redz,
Tik ilgi tūkstoš gadu
Gan viņu zeme sedz.

Bet reizi Pērkondēli
Tai kalnā lodes spers⁷
Tad bēdzīs⁸ visi jodi,⁹
Pēc zobena tas ķers.

Un Saules meitas nācis¹⁰
Un miglu projām trauks,¹¹
Un gaismas laika balsis
Imantu ārā sauks!

¹nevaids — nav

²klus' — pareizi: klusē

³rimis — nomierinājies, kļuvis mierīgs

⁴dus — guļ

⁵snaužot — guļot pusbieģā

⁶nesarūs — nepārklājas ar rūsu

⁷spers — šeit: šaus

⁸bēdzīs (izloksne) — bēgs

⁹jodi — ļauni gari

¹⁰nācis (izloksne) — nāks

¹¹trauks — strauji aizdzīs

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Apskati vēlreiz Latvijas karti! Parādi uz kartes debess puses: ziemeļus, dienvidus, austrumus, rietumus!
2. Kāda tauta dzīvo uz ziemeļiem no Latvijas? Kāda uz dienvidiem? Latvijā gar Baltijas jūru senāk dzīvoja atsevišķa tauta — *lībieši* jeb *lībji*. Viņiem bija sava valoda, kas līdzinājās igauņu valodai, tāpat kā latviešu valoda līdzinās lietuviešu jeb leišu valodai. Vidzemes lībji pamazām sajaucās ar latviešiem un zaudēja savu valodu, bet Kurzemes ziemeļu daļā vēl brīvās Latvijas laikā dzīvoja lībieši, kas ikdienā sarunājās savā valodā. Viņiem bija savas skolas, savas grāmatas, savi rakstnieki.
3. Andreja Pumpura dzejoli minētais *Imanta* ir bijis Vidzemes lībiešu virsaitis (pareizā vārdā *Imauts*), kas varonīgi cīnījies pret vāciešiem, kad tie ap 1200. gadu (1198. gadā) uzbruka, lai iekarotu lībiešu un latviešu zemi. Priekš cik gadiem tas ir bijis? Andrejs Pumpurs ir dzīvojis no 1841. gada līdz 1902. gadam. Tad vēl *nebija* Latvijas valsts, pār latviešu zemi valdīja krievi. Kurā gadā nodibināja brīvo Latvijas valsti?
4. Ko Andrejs Pumpurs varētu būt *domājis* ar dzejoļa diviem pēdējiem pantiem? Izlasi tos un padomā! Dzejnieks domājis, ka *varoņa gars* nav miris, bet apklusināts — apburts. Atmiņas par viņa varonību tautā nav zudušas. Tās var radīt atkal jaunus varoņus, kad tautai jāizcīna sev brīvība. Vai Andrejs Pumpurs piedzīvoja savu cerību piepildīšanos?
5. Tagad padomāsim par vārdu: *trauks* (dzejoļa pēdējā pantā), kas nozīmē: Saules meitas miglu *strauji aizdzīs*. Pārveidosim mazliet šo vārdu, lai redzētu, ko tas vēl var nozīmēt. Piemēram:
  - (a) Rudens vējš *notrauca* pēdējās dzeltenās lapas no kokiem. Kādu citu vārdu varētu likt vārda „notrauca” vietā? Es nevarēju sagaidīt, kad mēs sasniegsim kalnus, manas domas jau *traucās* turp ātrāk nekā vilciens spēja skriet. Par ko tu *uztraucies*? *Neuztrauc* mani ar savām blēņām!
  - (b) Virtuvē uz galda ir *trauks* ar saldo ēdienu. Tur ir arī citi *trauki*.

Salīdzini, kā izrunā vārdu *trauks* piemēros (a) un (b)!
6. Izdomā un uzraksti ik pa trīs teikumus ar šo vārdu pēc (a) un (b) piemēru parauga!
7. Kādus vārdus Andrejs Pumpurs lieto 1. un 2. pantā, kas nozīmē gandrīz to pašu ko *guļ*?
8. Izlasi 4. pantu un izskaidro, kādēļ vārds *zilo* vienreiz rakstīts ar mazo, otru ar lielo burtu!

9. *Tautasdziesma:*

Div' pļaviņas es nopļāvu

Div' pļaviņas es nopļāvu	Pati māku sienu pļaut,
Sarkanbalta āboliņa;	Izkaptiņu asināt;
Dod, Dieviņ, siltu sauli,	Tik vien lūdzu tautudēlu,
Labu vēju kaltējot!	Lai sameta kaudzītē.

Es iedevu baltu kreklu
Savam siena pļāvējam,
Lai tas līdzī ligojas
Ar balto āboliņu.

10. Kas ir *pļava*? Kas pļāvā *aug*?
11. Kas ir *āboliņš*? Kādas āboliņa *šķirnes* tu zini (kādas krāsas ziediem)?
Āboliņu parasti audzē *tīrumos*, bet dažreiz tas aug arī pats no sevis pļavās.
12. Kādam *nolūkam* pļauj zāli un āboliņu? Kādēļ tas jādara? Kā sauc *izkaltušo* zāli? Kuņi lopi ēd sienu?
13. Kā sauc to *darba rīku*, ar ko pļāva zāli un āboliņu senāk? Ar ko pļauj tagad?
14. Ko tautumeita siena pļavā prot pati, un ko viņa lūdz tautudēlam?
15. Kuņā gada laikā lopus baroja ar sienu un āboliņu? Ziemā ar ragavām sienu pārvest mājās bija vieglāk nekā vasarā ar ratiem. Pļavās bija *siena šķūniši*, bet ja tādu nebija, tad sienu sakrāva lielās *kaudzēs*, kur to atstāja līdz ziemei.
16. Kas pēdējā pantiņā teikts par siena pļāvēja kreklu? Siena pļaušana bija viens no *tīrākajiem* lauku darbiem, tādēļ varēja strādāt *baltos kreklos*.

Gaujas un Tirzas izcelsšanās

Divas māsas — Gauja un Tirza — pastaigājās pa laukiem. Vecākā — Gauja — lēna, mierīga; jaunākā — Tirza — jautra, nebēdīga. Tirza sāka ķildoties,¹ ka viņa esot gudrāka un stiprāka par savu māsu Gauju un ļaudis viņu vairāk cienījot.² „Nogulsimies abas kopā,” teica Tirza, „un kuŗa no mums uzcelsies pirmā un aizskries līdz jūrai, tā būs stiprāka un gudrāka, un vairāk cienījama.”

Gauja bija ar šādu norunu mierā, un abas māsas apgulās. Tirza naktī klusām piecēlās un, labi nezinādama, uz kuŗu pusi jūra, devās uz labu laimi uz austrumiem. Te viņa pagriezās uz labo, te uz kreiso pusi, skrēja gar ciemu ciemiem,³ izskaloja gravas,⁴ nopostīja pļavas, kamēr sāka pamazām gurt.⁵

Gauja pamodās un skatījās, kur māsa, bet tā jau projām. Manīdama,⁶ ka māsa uzņēmusi nepareizu ceļu,⁷ Gauja baidījās, ka nebēdniece nepazūd. Tāpēc, veikli tecēdama, devās tai pakaļ un panāca pie Lejasciema. „Ak tu viltniece,⁸ kāpēc tu negaidīji rīta ausmu?” Gauja jautāja. — „Kājas man vairs neklausā,” Tirza žēlojās, „nedusmojies, māsiņ! Tu esi tiešām gudrāka un stiprāka par mani. Esi man arī uz priekšu par māsu, ņem mani savā klēpī un nes uz jūru!”

Gauja paņēma Tirzu klēpī un tūlīn no Lejasciema pagriezās uz jūras pusi. Gauja devās pa skaistākajām Latvijas vietām gar Valku, Strenčiem, Valmieru, Cēsīm, Līgatni, Siguldu, Turaidu, Ropažiem un pa labi no Juglas un Rīgas uz jūru.

Bet Tirza vēl nevar un nevar norimt.⁹ Tikko pavasaris klāt, nebēdniece, nenogaidījusi vecākās māsas, nosviež ziemas tērpu, skrien un skrien, bet nekad nevar tālāk tikt kā līdz Lejasciemam.

¹ ķildoties — strīdēties

² cienījot — godājot, respektējot

³ ciemiem — apdzīvotām vietām, kas ir mazākas par pilsētu

⁴ izskaloja gravas — šeit: aizskalodama smiltis, izveidoja šauras ielejas

⁵ gurt — nogurt, piekust

⁶ manīdama — redzēdama, ieraudzīdama

⁷ uzņēmusi nepareizu ceļu — sākusī tecēt uz nepareizo pusi

⁸ viltniece — blēde

⁹ norimt — apmierināties, mitēties

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Atrodi uz Latvijas kartes Gauju un Tirzu! Kuŗa no tām ir *garāka*? Mazāku upi, kas *ietek* kādā lielākā upē, sauc par tās *pieteku*. Tātad: kas ir Tirza? Kuŗš teikums uz to norāda? Parādi uz kartes vietu, kur Tirza ietek Gaujā! Kā sauc šo vietu?
2. Kā teikā abas upes nodēvētas? Kā katra raksturota?
3. Ir divi vārdi, kas ļoti līdzīgi, bet katram cita nozīme: *cienīt* un *cienāt*. Teikā ir minēts pirmais no tiem: Tirza saka, ka ļaudis viņu vairāk *cienī*ot nekā Gauju. Kuŗa māsa būs gudrāka, tā būs vairāk *cienī*jama. *Cienīt* nozīmē: *godāt, respektēt*. *Cienāt* nozīmē: *pacienāt, pamieļot, ļabi pāēdināt*. Piemēram: Mēs savus *cienī*amos viesus ļabi *pacienā*jām (pamieļojām).
4. Uz kuŗu pusi Tirza, naktī piecēlusies, sāka tecēt? *Austrumi* ir debess puse. Kāda dabas parādība katru rītu vērojama austrumos? Pirms *saules lēkta* austrumu pusē *aust gaisma* — debess top gaišāka un gaišāka — tā ir *rīta ausma*.
5. Austrumiem pretējā debess puse ir *rietumi*. Tur saule vakaros *riet*. Pēc saules *rieta* debesis redzama *vakarblāzma*, kas pamazām *dziest* (zūd).
6. Kā sauc to debess pusi, kur saule ir *pusdienas* laikā? Kā sauc to debess pusi, kur saules *nekad nav*?
7. Kāpēc Tirzai neizdevās aizskriet uz jūru? Pastāsti, kā viņa skrēja! Ko nozīmē izteiciens: *gar ciemu ciemiem*? Pasaki to citiem vārdiem!
8. Kad Gauja panāca Tirzu, kā viņa to nosauca? Kāpēc?
9. Izlasi pēdējo teikumu! Kas ir upes *ziemas tērps*? Kā upe var *nosviet* savu ziemas tērpu? Paskaidro to citiem vārdiem!
10. Atrodi Latvijas kartē pilsētas un vietas, gar kuŗām Gauja tek!
11. *Izstāsti* teiku!
12. 5. punktā ir teikts, ka *vakarblāzma* pamazām *dziest*. Vārdu *dziest* mēs biežāk lietojam citā nozīmē, runājot par kaut ko, kas *bijis karsts* un kļūst *vēsāks*, pierīeram, par ēdienu. Karsts ēdiens, uzlikts galdā, *atdziest*. Tēja krūzītē vairs nav karsta, tā ir *atdzisusi*. Kas vēl var *dzist, izdzist, nodzist*? Izdomā teikumus ar šiem vārdiem!

13. (a) Gauja *tek* uz jūru.
 (b) No krāna *tek* ūdens.
 (c) Mātei pie rokas *tek* maza meitenīte.
 (d) Man pakaļ *tek* mazs sunītis.
 (e) *Tek* saulīte tecēdama.
 (f) *Teci* rikšus, kumeliņ!
 (g) Mūsu vecā krūzīte *tek*.

Ko nozīmē vārds *tek* katrā no šiem teikumiem? Vai visos vienu un to pašu? Kuŗos teikumos vārda *tek* vietā var lietot kādu citu vārdu? Kādu?

14. Kādi ir *pretstati* sekojošiem vārdiem:

vecākā — jaunākā	gudrāka —	skaisti —
lēna — ātra	stiprāka —	pa labi —
mierīga —	klusāka —	nekad —
jautra —	veikli —	bieži —

Uzraksti tos, kuŗus tu zini!

15. *Mīklas*:

- (a) Bez kājām *tek*, bet mūžam savā gultā.
 (b) Ne čiku, ne grabu — labrīt pie loga!

- 16 *Sakāmvārdi*:

- (a) Rīts gudrāks nekā vakars.
 (b) Rīta stunda — zelta stunda.

Izskaidro mīklas un sakāmvārdus!

17. *Dainas*:

Atminiet jūs, ļautiņi,	Kas to teica, tas meloja,
Kādi viesi pirmie nāca?	Ka saulīte nakti guļ:
— Aust gaismiņa, lec saulīte,	Vai saulīte tur uzlēca,
Tie pirmie viesi nāca.	Kur vakar norietēja?

Strauja strauja upe *tek*

Strauja strauja upe <i>tek</i>	Jāj, brālīti, droši pāri,
Gar brālīša namdurvīm;	Nesliks tavs kumeliņš:
Nedriktēju pāri jāt:	Apakšā baltas smiltis,
Baidās mans kumeliņš.	Virsū skaidrs ūdentiņš.

Zobens grieza baltu smilti,
 Ūdens skaloj' kumeliņu;
 Spoža spalva kumeļam,
 Vēl spožāki iemauktiņi.

- (a) Vārds *namdurvis* ir salikts no diviem vārdiem: *nama durvis*. Kas ir *nams*? Šai dainā *nams* nozīmē: *dzīvojamā māja*. Vārdi: *māja, nams, ēka* — visi apzīmē kādu *celtni* (būvi). Par *māju* parasti sauc to celtni, kurā dzīvo cilvēki. *Nams* parasti ir lielāka celtnē, kurā var būt telpas veikaliem, bankām, sarīkojumiem (piemēram: mūsu *latviešu nams*). *Ēka* var būt celtnē dažādām vajadzībām — noliktavām, darbnīcām; arī angari, garāžas, lopu kūtis, zirgu stalli u. c. ir *ēkas*.
- (b) Kas ir *zobens*? Vai tagadējos laikos lieto zobenu? Kad un kādai vajadzībai to lietoja?
- (c) Latvieši ļoti mīlēja savus mājas dzīvniekus. Dainās vārds *kumeliņš* parasti ir *mīlināmais vārds* zirgam. Kas ir *kumeliņš* jeb *kumeļš* tiešā nozīmē?
- (d) Kas dainā teikts par zirga *iemauktiem*? *Iemaukti* jeb *apauši*, kas gatavoti no ādas siksnām, bieži bija greznoti metalla apkalumiem, tādēļ tie varēja būt *spoži*.
- (e) Atceries Aspazijas dzejoli „Pasaciņa”! Kas tur teikts par iemauktiem un citām zirga lietām?

Gauja

Kad Gauja sākusi tecēt no Vecpiebalgas Alauksta ezera pa tagadējo vietu, velnam tas briesmīgi nepaticis.
„Ko tāds tārps te man ceļā locīsies, kur dažā vietā es nemaz nevaru pāri tikt!” velns errojies.¹

Turpat pie Vecpiebalgas velns salasījis lielu kaudzi akmeņu, iebēris kreklā un nesis, lai izbērtu Gaujai ceļā.

Akmeņu bijis daudz, un velns tikai lēnām ticis uz priekšu. No akmeņu svara velna kreklā ieplīsis caurums, un daļa akmeņu izbirusi Lazdu kalnā. Ar atlikušajiem akmeņiem velns čāpojis² tālāk, bet kad bijis vairs tikai kādus simt soļus no Gaujas, dziedājis gailis, un velnam no bailēm izbiruši visi akmeņi.

Tai naktī velnam neizdevies Gauju aizbērt. Bet nākamajā vakarā velns aizsteidzies Gaujai priekšā un pie tagadējās Nēķina muižas aizmetis kalnu Gaujas ceļā. Gauja no velna darbiem nav bijusies,³ tikai pagriezusies pa labo roku un prom uz rītiem gar Jaunpiebalgu, tad uz vakariem gar Valmieru un Cēsm uz jūru un izgrauzusies caur diezgan augstiem krastiem.

Kad velns redzējis, ka ar kalniem un akmeņiem Gaujai ceļu neaiztaisīs, viņš sācis Gaujai ceļā bedres rakt.

Bet Gauja jau tad bijusi liela un spēcīga, piepildījusi visas bedres ar ūdeni un aiztecējusi prom. Tās velna raktās bedres ir tagadējie Gaujas atvari,⁴ kuŗos vēl tagad velni glūn⁵ un dažu labu peldētāju ierauj savos dziļumos.

¹ *errojies* — dusmojies, noskaities, saplīcis

² *čāpojis* — gājis, lēnām kājas cilājot, gāzelēdamies

³ *bijusies* — baidījies, baiļojies

⁴ *atvari* — dziļas vietas upē

⁵ *glūn* — slepu skatās

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Kuŗā zemē ir Gaujas upe? Vai vari to parādīt uz kartes? Kādas vēl Latvijas upes tu zini?
2. Kā sauc tās upes, kas ir tavas dzīves vietas tuvumā?
3. Kādā virzienā upe tek? Vai pret kalnu?
4. Vai ūdens tecējumu var aizsprostot? Kā to dara? Kāpēc to dara?
5. Vai var ūdens tecējumu pavisam apturēt?
6. Ko teika par Gauju mēģina izskaidrot? Ko tā saka par Lazdu kalnu, Gaujas likumoto tecējumu, atvāriem?
7. Kuŗas pilsētas vai citas vietas vēl pieminētas šai teikā?
8. Kādas īpašības ir velnam? Vai viņš ir gudrs, vientiesīgs, mulķis, stiprs, vājš, veikls, tūlīgs, drošs, bailīgs, patmīlīgs?
9. Izraksti, kuŗas no šīm īpašībām ir velnam un kā tās parādās šai teikā!
10. Pēdējā rindkopā ir teikums: „Bet Gauja jau tad bijusi liela un spēcīga . . .” Vai tu vari izskaidrot, kādēļ upe tur, kur tā tikko sākusī tecēt, ir maza, šaura, bet tālāk kļūst arvien lielāka, platāka?
11. *Miklas:*
  - (a) Kas neskrien pret kalnu?
  - (b) Met likumu likumus,
Jo tālāk tiek, jo lielāka top.
  - (c) No kalna skrien lejā diedama,
Bet kalnā nevar uziet iedama.
12. Uzmeklē trešajā mīklā to vārdu, kas izsaka, kā upe skrien lejā no kalna! Vārda *dejojot* vietā senāk bieži lietoja vārdu *diet* (dejodama — diedama). Vai tu vari iedomāties dziesmu, kuŗā ir vārds *diet*? Tu to bieži esi dzirdējis un arī pats dziedājis.

Pie Gaujas

Še, kur ligo priežu meži,
Esmu dārgām saitēm siets,
Še ir mana tēvuzeme,
Esmu dzimis gaujmaliet's.

Svešās zemēs esot jauki,
Daudz jo daļi brīnumi,
Augsti kalni, plaši lauki,
Greznām¹ puķēm rotāti.

Bet kas svešās zemes, salas
Man ar savu greznumu,
Kad es še pie Gaujas malas
Dzirdu latvju valodu?

Sveika, Gauja! Plūsti knaši²
Turp, kur baltā jūra iet!
Gadu simteņiem lai braši³
Latvju tauta zeļ un zied!

¹greznām — krāšņām, daļām, jaukām
²knaši — ātri, aši, veicīgi, žigli, mudīgi,
steidzīgi

³braši — došīgi

Kā zemē aprakta nauda žāvējas

Viens cilvēks ieraudzījis ceļa malā uguni. Piegājis klāt ugunij pīpi iesmēķēt, bet nevarējis: tabaka neparko nedegusi. Ogles no tās uguns tā skanējušas it kā nauda. Pagājis tālāk — aplūkojis:¹ ogles, ko pīpei uzlicis, bijušas tīri balti sidraba rubļi. Nu viņš, cilvēks, atcerējies, ko ļaudis dažreiz mēdz stāstīt:² ja kaut kur meža malā tāda uguntiņa redzama, tad tur nauda žāvējas. Šis gan steidzies tūlīt atpakaļ, bet uguns vairs nebijis. Tikai ogles, ko bija izmētājis, gulējušas zemē — visas skaidra nauda.

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Latvijā vasaras naktīs bieži redz zālē mirdzam zili zaļi baltas uguntiņas, līdzīgas fosfora spīdumam. Tie ir *jāņtārpiņi* — 10 līdz 16 milimetru (mm) garas vaboliņas, kuņģam mirdz ķermeņa pēdējie posmi. Tajos sakārtoti 14 gaismas punkti.
2. Vai tu esi redzējis, kā *fosfors* tumsā mirdz? Kur to var redzēt?
3. Tāds pats fosforescējošs mirdzums ir *prauliem*. *Prauli* ir vecu celmu pussatrūdējušas koka daļas.
4. Purvainās vietās dažreiz redzamas *maldugunis*. Trūdot nobirušām lapām, zālēm, sīkiem zariņiem, zemē rodas *purvu gāze* (metāna gāze), kas, saskaroties ar gaisu, deg ar bāli zilu liesmiņu. Tā ir ļoti viegla, ja cilvēks tuvojas, ar gaisa sakustēšanos tā virzās nost no izplūduma vietas un nodziest, tādēļ to nevar noķert.

¹aplūkojis — apskatījis

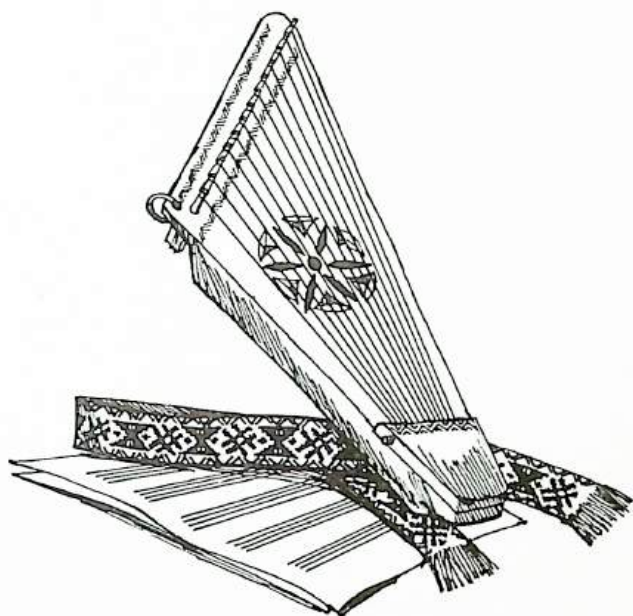
²mēdz stāstīt — dažreiz stāsta, parāduši stāstīt

5. Senos laikos ļaudis nepazina fosforu, nezināja arī, kā rodas maldugunis. Naktī mežā vai zālē redzamo mirdzumu mēģināja izskaidrot ar *māņiem*, it kā tur *žāvējoties* kādreiz aprakta nauda.
6. Naudu zemē dažreiz patiešām apraka kara laikā, vai no sirotājiem slēpjot. Kā tu domā, kādēļ dažreiz cilvēks, kas naudu apraka, vēlāk to atkal neizraka?
7. Kāda kļūst nauda vai citas mantas, ja tās ilgi gul zemē apraktas?
8. Ko nozīmē izteicieni:
  - (a) *Tīri balti* sidraba rubļi. Vai tas nozīmē, ka tie *nav netīri*?
  - (b) Tikai ogles — visas *skaidra* nauda.
9. Vai arī mūsu gadsimtā ļaudis kara laikā mēdz kādas vērtīgas mantas aprakt zemē? Pajautā par to saviem vecākiem, varbūt viņi zinās kaut ko pastāstīt.
10. *Daina:*

Kas tur spīd, kas tur viz
Viņā meža maliņā?
— Tārpiņš vērpā zīda diegu
Zeltītā ratiņā.

Kā tu saproti šo dainu?

11. *Izstāsti* teiku!

*Bāru
džiesmas*

Bāru dziesmas

Kas tie tādi, kas dziedāja

Kas tie tādi, kas dziedāja
Bez saulītes vakarā?
Tie ir visi bārabērni,
Bargu¹ kungu klausītāji.

Kur uguni, silda gaisu,
Slauka gaužas asariņas;
Krimta² cietu pelavmaizi,
Avotā mērcēdami.

Ej, saulīte, drīz pie Dieva

Ej, saulīte, drīz pie Dieva,
Dod man svētu vakariņu!
Bargi kungi darbu deva,
Nedev' svēta vakariņa.

Melna čūska miltus mala
Vidū jūras uz akmens;
Tos būs ēst tiem kungiem,
Kas bez saules strādīnāja.

¹*bargu* — dusmīgu, ļaunu, niknu

²*krimta* — grauza

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Vai tu vari izteikt citiem vārdiem:

- (a) Bez saulītes vakarā;
(b) Ej, saulīte, pie Dieva!

2. Ko nozīmē izteiciens: *Kuŗ* uguni (ievēro rakstību!)? Vai tu kādreiz, nometnē būdams, esi *kūris* uguni? (Skauti prot *celt* teltis un *kurt* uguni. Mežmalā viņi *ceļ* teltis. *Kur* viņi *kuŗ* uguni?) Kāda starpība starp vārdiem: *kurt* (iekurt) un *kurināt*?

3. Kas ir *avots*?

4. Kas ir *pelavmaize*? Tā ir maize, cepta no miltiem, kam piejauktas *pelavas*. *Pelavas* ir *sīki atkritumi*, kas rodas no vārpām, labību kuļot, sabirzusi gauda ārējā miziņa jeb apvalks. Vai pelavmaize ir laba maize? Kādēļ tā ēdot bija jāmērcē ūdenī (avotā)?

5. Kādas dainas tu zini par *bārenīti*? Ja nezini no galvas, uzmeklē grāmatā un izlasi! Atceries arī pasaku par *bārenīti*!

6. Kas ir *bārenīte* jeb *sērdienīte*, *bārenis*, *bārabērns*?

7. Pasakās un daudzās dainās *bārenītei* jāklausa *bargā pamāte*. Šais dainās ir teikts, ka *bārabērni* ir *bargu kungu* klausītāji. Kā tu domā, kas ir šeit minētie *bārabērni*? Vai tie ir bērni, kam nav vecāku?

8. Latviešu tautas dzīvē ir bijuši laiki, kad latviešiem bija grūti jāstrādā bez kādas atlidzības. Darba devēji ir dainās minētie *bargie kungi*, un *bārabērni* ir *latviešu tauta*. Šais grūtajos laikos cilvēki savas bēdas un svešas varas nodarīto pārestību izteica un izsūdzēja *dainās*. Dziesmas atvieglāja sirdi.

9. Kādu tu iedomājies latviešu tautas dzīvi tai laikā, kad šādas dainas varēja rasties? Padomā labi, ko *katrs teikums* izsaka! Kādēļ tas tā bija?

10. Ievēro izteicienus: *Vidū jūras . . . un: Tos būs ēst . . .* Parasti mēs teiktu: *jūras vidū* un *tie jāēd . . .* Dainā lietotie izteicieni vairāk *pastiprina domu*.

Senatne

Tur burvīgā¹ gaismā viss zaigo² un laistās,
Ik skaņa tur dziesmās un saskaņās saistās;³

Pār pļavām, pār mežiem tur meitenes ligo,
No kalna uz kalnu jāņugunis spīgo;

Visapkārt kā noslēpums drūmi⁴ guļ sils;⁵
Tur glāžu⁶ kalns mirgo, tur ūdens pils;

Iz niedola⁷, nāras⁸ saldsērīgi⁹ smejas,
Un mēnesnīcā tur laumas¹⁰ vij dejas;

Bez saulītes vakarā bāri tur dzied,
Tie bargu kungu gaitās¹¹ iet . . .

Bet melnā čūska maļ jūrā miltus,
Tos jāēd būs tiem, kam vara un viltus;

Tur kaŗā jāļ bāliņš — aust asiņains rīts,
Pret ienaidniekiem ass zobens trīts.¹²

Tad augšā kāps pilskalns iz senseniem laikiem,
Iz simtgadu miega caur dūmiem un tvaikiem.

Dies¹³ saulīte atkal trīskrāsaina:
Drīz zila, drīz zaļa, drīz sarkana.

¹burvīgā — brīnišķīgā, brīnumjaukā,
neizsakāmi skaistā

²zaigo — spīd

³saistās — šeit: saskaņojas

⁴drūmi — ļoti skumji, grūtsirdīgi

⁵sils — skuju koku mežs

⁶glāžu — stikla

⁷niedola — niedrāja, ūdens augiem

⁸nāras — fantastiskas būtes: jūras
meitas, kam kāju vietā zivs aste

⁹saldsērīgi — reizē jauki un skumji

¹⁰laumas — fantastiskas būtes: meža
meitas

¹¹kungu gaitās — šeit: darbos

¹²trīts — uzasināts

¹³dies — dejos

Jautājumi, paskaidrojumi, uzdevumi

1. Vārdam *spīd* ir daudz *sinonimu*. Kas ir *sinonims*? (Skaties Dzidras Zeberīnas tēlojuma „Ziemsvētki” paskaidrojumu 8. punktu!) Cik sinonimu vārdam *spīd* šai dzejolī? Nosauc vēl citus!
2. Kuņģā pantā šai dzejolī ir vārds *dies*? Ko tas nozīmē? Kur tu jau esi sastapies ar vārdu *diet*, *diedama*?
3. Cik daļās dzejoli var iedalīt pēc satura? Kuņģi panti būtu katrā daļā? Ko tie izteic?
4. Uz kuņģiem sacerējumiem mūsu grāmatā dažus pantus var attiecināt?

Mīklu atminējumi

Zilēns

12. (a) Ozola zīle.
(b) Rieksts.
(c) Rieksti un čaumalas.

Pasaka par pieneni

9. Pienene.

Mazā ābelīte

10. (b) Vārdu mīkla:

1. VECĀS
2. BARĪBAS
3. KUPENĀM
4. APLAUZĪTOS
5. ATZĪTIES
6. KRATĪJA
7. ZIEDU

11. (a) Ābele un āboli.
(b) Āboli.
(c) Ābols un sēklas.
(d) Ābols.
(e) Ābols un sēklas.
(f) Āboli.

Varavīksne

10. (a) Varavīksne.
(b) Varavīksne.
(c) Varavīksne.
(d) Varavīksne.

Maize

8. (a) Maize.
(b) Maizes kukuļi krāsni.
(c) Rudzi, kvieši.
(d) Rudzi, kvieši.
(e) Rudzi, kvieši.
(f) Rudzi, kvieši.
(g) Rudzi un maize.

Ziemsvētki mežā

15. (a) Skuju koku mežā.
(b) Koks.
(c) Lapu koki.

Ziemsvētki

10. Egle.

Paegļša Lieldienas

9. Vārdu mīkla:

Stateniski: PAEGLĪTIS
Līmeniski: LAZDA
LIEPA
EGLE
PILĀDZIS
JASMĪNS
KASTAŅA
CERĪŅŠ
KĪRSIS

10. Vārdu mīkla:

1. BĒRZS
2. ROZE
3. KOKI

4. OZOLS
5. LIEPA
6. LEPNI
7. LAPAS
8. PAEGLĪTIS
9. PAZEMĪGI
10. KRŪMIŅŠ

12. (a) Paeglis.
(b) Rieksts.

Lieldienu sestdiena

10. (a) Ola.
(b) Ola.
(c) Ola.
(d) Ola.
(e) Gailis.

Kaķīša dzirnavas

30. (a) Kaķis.
(b) Kaķis.
(c) Ūdensdzirnavu īpašnieks.

Zelta cirvis

8. (a) Cirvis.
(b) Cirvis.
(c) Cirvis pār plecu.

Kaķi un kaķīši

12. (a) Kaķis.
(b) Kaķis.

Vārdi, kas nenožīmē to, ko tie nožīmē

9. (a) Zivs.
(b) Zivs.
(c) Mākonis.
(d) Aita.
(e) Aita.
(f) Ezis.
(g) Ezis.
(h) Gājputns.
(i) Sēne.

Zemnieks un velns

13. Lapu koks.

Gans un milzis

10. (a) Ecēšas.
(b) Ecēšas.
(c) Ecēšas.
(d) Ecēšas.
(e) Ecēšas.
(f) Ecēšas.
(g) Bites koka dobumā.
(h) Bites un strops.
(i) Bise.
(j) Bise.

Pasaciņa

- (a) Pātaga.
(b) Zirga kājas un pakavi.
(c) Apkaltas zirga kājas.
(d) Pakavi.

Pērkons, Saule, Mēness un zvaigznes dainās

5. (a) Pērkons.
(b) Pērkons un zibens.
(c) Pērkons un zibens.
(d) Saule.
(e) Saule.
(f) Debess un saule.
(g) Debess, zvaigznes, mēness, saule.

Kā akmeņi cēlušies

12. (a) Akmens.
(b) Akmens.
(c) Akmens.
(d) Akmens.
(e) Akmens.

Kā kalni cēlušies

8. (a) Debess jums.
(b) Ezis.
(c) Ezis.

Gaujas un Tirzas izcelšanās

15. (a) Upe.
(b) Rita gaisma.

Gauja

11. (a) Upe.
(b) Upe.
(c) Upe.

Paskaidroto vārdu alfabētisks saraksts

A

acu nenovērst — neskatīties citur
advents — 4 nedēļas priekš Ziemsvētkiem, kad gaida Kristus atnākšanu
advokāts — cilvēks, kas tiesā aizstāv apsūdzēto, zina likumus
aizelsies — bez elpas, smagi, grūti elpodams
aizlaist — šeit: aizbraukt
allaž — vienmēr, arvien
amatnieks — cilvēks, kas nodarbojas ar kādu amatu (skaties: *amats*)
amats — nodarbošanās, speciāls nodarbošanās veids, piem., drēbju šūšana ir drēbnieka amats
apinis — augs, kuņa ziedus lieto alus darišanai
apkaime — apkārtnē
apķīlāt — teikt, ka paņems dzirnavas, ja neatdos naudu
apliecināt — apstiprināt, apgalvot
aploks — iežogojums lapiem
aplūkot — apskatīt
apmulsums — apjukums
apvaicāties — apjautāties, aprasīties
apvārsnis — horizonts
āre (saisinājums) — ā, redzi
ar joni — ar steigu, ātri
asteszvaigzne — komēta
atgūties — atjēgties
atjēgties — aptvert, saprast
atlaisties — atgulties

atplaukt — kļūt priecīgam
atraut sev — neizlietot sev
atvars — dziļa vieta upē
atzīties — pateikt taisnību
augu rudeni — visu rudeni
auklēt — šūpot, lolot, glabāt
auļot — aulekšot (zirgs), joņot, skriet lēcieniem
auseklis — vakarzvaigzne un rīta-zvaigzne, planētas Veneras latviskais nosaukums
auša — neapdomīgs, vieglprātīgs cilvēks

B

balti — tautas: latvieši, leiši un senprūši
bargs — dusmīgs, ļauns, nikns
baskājains — bez apaviem, basām, kailām, plikām kājām
bass — plīks, kails
bažas — raizes, bailes, bēdas
bažīties — baiļoties, uztraukties, raizēties
bēdzis (izloksne) — bēgs
bēgums — ūdens atplūdi jūrā
bērais — bērs zirgs: brūns zirgs ar melnām krēpēm un melnu asti
bezdelūdzens — putns: jauna bezdelīga
bīst — teikt
bīties — baidīties, baiļoties
blenzt — stīvi skatīties
braši — dušīgi

braucīt — berzēt
briest — kļūt resnākam
burbulēt — burbulēt
burvīgs — brīnišķīgs, brīnumjauks,
 neizsakāmi skaists
būte — dzīva radība

C

cemurs — uz viena kātiņa kopā
 saauguši rieksti, ogas vai ziedi
ciems — apdzīvota vieta, kas ir
 mazāka par pilsētu
cienīt — godāt, respektēt
cildināt — slavēt
cītkārt — citreiz, iepriekš
cūkklēviņš — cūku kūtiņa

Č

čāpot — iet, lēnām kājas cilājot,
 gāzelēdamies

D

darināt — veidot
daudzīnāt — daudz pieminēt, daudz
 runāt, godināt, slavināt, lielīt
debesis — padebesis, mākonis
deguts — degoša viela (darva)
dēka — piedzīvojums, avantūra
dēsts — stāds
dialekts — izrunas veids zināmā
 apgabalā
dienaszaglis — slīpķis, dikdienis
diet — deļot
dievkociņš — smaržīgs krūms
diez (saīsinājums) — diezin
dīvains — savāds, neparasts
diženi — vareni, lieliski
dižens — varens, lielisks
dižoties — lielities

dižs — liels
dot — šeit: teikt
drānas — audums, drēbes
drasēdams — lepnī soļodams, jā-
 dams
dresēts — mācīts, trenēts, iedīdīts
drūmi — ļoti skumji, grūtsirdīgi
druva — tīrums, apstrādājama
 lauks, labības lauks
dūmaka — viegla migla
dūņas — ļoti sīki pussatrūdejuši no-
 gulumi, kas nosēžas ūdens apakšā
duncis — nazis
dusēt — gulēt
dvaša — elpa; šeit: vēja pūsma
dzelve — ūdens dziļums
dzeltāns — dzeltens
dzeltene — nātre: augs, kuņa lapas
 dzeļ
dzimta — suga
dzimtais — kur dzimis
dzimumdiena — dzimšanas diena
dzīpars — vilnas dzija
dzīres — svinības

E

ecēšas — zemes irdinātājs tīrumā
ērms — ķēms, spoks
erroties — dusmoties, noskaisties,
 sapīkt
Esplanāde — šeit: kāda laukuma
 nosaukums Rīgā
ēst nukām — ēst lieliem kumosiem

F

foiniķieši — kāda sena tauta

G

gainīties — atvairīties
galms — pils laudis
galvot — noteikti apsolīt

ganības — zālājs, kur gana lopus
 gaņķis — dzirnavas ierīce zināmai
 mašīnas vajadzībai
 garšs — garšīgs
 gars — šeit: laba vēlējums
 gausi — lēni, nesteidzamies
 gaužs — žēls
 gaviļnieks — jubilārs
 gazele — antilopju pasuga
 gepards — kaķu pasuga (angliski:
 „cheetah”)
 glāze — šeit: stikls
 glūnēt — slepu skatīties, lūrēt
 gotiņa — šeit: gaiši brūna, ļoti gar-
 šīga krejuma konfekte Latvijā
 grantēts — ar rupju smilti apkaisīts
 grezns — krāšņs, daiļš, jauks
 griezt lokus un likumus — slidot
 grīloties — gāzelēties, līgoties
 guntiņa — uguns
 gurdēni — lēni, kā noguris
 gurt — nogurt, piekust
 gūsts — ieslodzījums, stingra uz-
 raudzība

I

iedunēties — dobji ieskanēties
 iegaumēt — ievērot, censties at-
 cerēties
 iekām — pirms
 iekāļāt dzirnavas — aizpemties nau-
 du, solot atdot dzirnavas, ja ne-
 varēs atdot naudu
 iemaukti — zirga galvas iejūgs
 iemītņieks — iedzīvotājs
 iesals — šeit: alus
 iesprūst — aizķerties, iestrēgt
 iestīgt — šeit: kādā situācijā atras-
 ties
 ietīpt — būt iekšā
 ievaicāties — ieprasities
 istabas gals — šeit: mājas gals
 izbilis — izbailes
 izdibināt — izzināt
 izdot meitu — izprecināt meitu

izkvēlot — izdegt
 (būt) izsalkušam — gribēties ēst
 izsikt — izžūt
 izskalot gravu — aizskalojot smiltis.
 izveidot šauru ieleju
 izsprauties — izlist; šeit: uzdīgt
 izstūdzējs — garš, slaidis, izstiepts

J

jods — jauns gars
 joņot — ātri skriet; šeit: ātri pukstēt
 jozt — ātri skriet
 jūsmot — šeit: priecāties

K

kājas pār pleciem — steidzīgi iet,
 steigties
 kambars — istaba
 kāre — iegriba
 klus' — pareizi: klusē
 km (saīsinājums) — kilometrs
 knaši — ātri, āši, veicīgi, žigli,
 mudīgi, steidzīgi
 kniškis — mazs ods
 knīrpis — knauķis, knēvelis, maza
 auguma
 kodeļa — vērpanai sagatavota linu
 sauja
 krams — ciets akmens, no kā gata-
 voja cirvjus, nažus u. c. rīkus
 kraut — likt kaudzē
 krint — graužt
 kropls — šeit: nav taisns
 kult — sist; šeit: ar koka karoti
 kungu gaitas — šeit: darbi
 kupena — sniega kaudze
 kurpītes — apavi; šeit: puķu šķirne
 kušķis — sauja
 kustonis — dzīvnieks
 kvēloši — šeit: koši
 kvēlot — degt bez liesmas

K

kēķis (ģermānisms) — virtuve
kērne — koka trauks, kur glabā krējumu
ķildoties — strīdēties
ķircināt — pakaitināt, panerrot

L

labs vakars — šeit: sveiciens, labvakara vēlējums
laidars — iežogojums kūts priekšā lapiem
laipa — šaurs tiltiņš pār grāvi, upīti vai mitru vietu
laiška — liela lāpsta
laistīties — spīdēt
lapsene — kukainis, līdzīgs bitei, kas dzeļ
lāse — pile, piliens
lāsts — ļauns vēlējums
lauma — fantastiska būte: meža meita
launags — palaunags, palaunadzis: maza maltīte ap plkst. 4 p.p.
Latvijas neatkarības gadi — brīvās Latvijas valsts laiks
lepoties — lielīties
līcis — upes vai ezera līkums
līdzēt — palīdzēt
lielāko tiesu — lielāko daļu
lielceļš — plats (lauku) ceļš
lūksms — priecīgs, jautrs
likt — šeit: ātri skriet
likt — noliekties
likums — noteikums, nosacījums
līmenis — ūdens virsa
līndraki — sieviešu svārki, brunči
lūkot — skatīties, raudzīties, vērot
lutināt — nelikt strādāt, ļaut darīt visu, ko grib

Ļ

ļauņa diena — bēdu diena, nediena, nelaime, nebaltā diena
ļaužu bars — cilvēku pulks

M

m (saīsinājums) — metrs
manīt — just, sajust, redzēt, ieraudzīt
maksts — zobena apvalks
mākt — pārņemt, nospiest
mārīte — maza vabolīte (parasti sarkana ar melniem punktiņiem)
maršruts — izplānots ceļš
māšuks — māsiņa
mazliet — nedaudz, drusku, druscip
mēgt stāstīt — dažreiz stāstīt, būt paradušam stāstīt
melderis — dzirnavnieks
meldri — ūdens augi
mēļš — violets vai tumšzils
mērdēt badā — nedot pietiekoši ēst
mesties — šeit: kļūt
mieļot — pacienāt, ēdināt
mīga — gulvieta
mīrgot — spīdēt
mīteklis — mītne, mājoklis, dzīvoklis
mītēšanās — pārtraukums, apstāšanās
muiža — liela saimniecība
mūžu likt — noteikt, kāds būs mūžs, kāda būs dzīve

N

nācis (izloksne) — nāks
nams — māja, ēka
nāra — fantastiska būte: jūras meita, kam kāju vietā zivs aste
nasta — nesamais; šeit: turamais
nedabūt maizi lejā — nevarēt maizi norīt

nediena — nelaime
neģēlis — nelietis, ļauns cilvēks
neizgaist — neizzust
nēzdogs — kabatas drāna, mutauts
nezin, kur dēties — nezin, kur
 likties, kā nomierināties
nepamanīt — neievērot
nepukoties — nedusmoties
nerrot — kaitināt, muļķot, izsmiet
nesarūs — nepārklājas ar rūsu
nesaspītēt — šeit: nepadarīt
nevaid — nav
nevīzāt — negribēt, būt slinkam
niedols — niedrājs, ūdens augi
noblenzt — saredzēt
nodzīvot darbu — padarīt darbu
nokust — šeit: piekust, nogurt
nonicināt — negribēt pieņemt, at-
 raidīt
nopelt — noniecināt, paļāt, teikt, ka
 nav labs
norakstīt — šeit: izšūt rakstu
norausties — norāpties
norimt — apmierināties, mitēties
nosvērties uz sāniem — šeit: no-
 liekties
notecēt — šeit: noskriet
notraukt — šeit: viegli nopūst
novads — apgabals
novaktēt (ģermānisms) — nosargāt;
 šeit: novērot
novārtā — nepadarīts

N

ņiprs — mundrs, kustīgs

O

ogulājs — ogu krūms
olnūca — ceļš (uz ganībām)
oļi — gludi akmentiņi
omulība — labsajūta

P

padīžoties — lielīties
padvīga — patvērums
paeglis — kadiķis (krūms ar īsām,
 asām skujām)
pagale — malkas gabals, koka ga-
 bals, ko lieto uguns kurināšanai
pakalnīte — kalniņš, paugurs
pakavi — zirga kāju dzelzs apkalumi
pa kaklu pa galvu — cik tik ātri var
 pamieļoties — garšīgi paēst
papērksne — paparde
par gadskārtu — katru gadu atkal
paspārne — pažobeļe, pie ēkas zem
 jumta
pastalas — no ādas mājās gatavoti
 viegli kāju apavi
pateikties — pateikt paldies
pa to starpu — šeit: pa to laiku
patramdīt — dzenāt
pauna — nasta, aizsainis, sainis
paudējs — izteicējs, izsacītājs
pavada — iemauktu sikсна, ar ko
 jājējs vada zirgu
pavards — plīts, ko kurina ar malku
pavārs — ēdienu gatavotājs
pavēnis — paēna
pazemīgi — ne lepmi
piekodināt — piesacīt, pieteikt, stin-
 gri noteikt
pīlādzis — sērmūklis (koku suga)
plācenis — karaša, rupju kviešu
 miltu maize
plātne — plata panna
plīnte — bise, šautene
pogaļa — šeit: noziedējusi pienenes
 galviņa
pogot — dziedāt (lakstīgala)
prasts — nelabs, nelāgs
pratējs — mācētājs; šeit: zinātājs
prātot — domāt, gudrot
pušis — kalpotājs, strādnieks, kalps
pūri — ziemas kvieši (šo vārdu
 lieto Kurzemē)
pussagruvis — pussabrucis, pus-
 sakritis

R

radījums — šeit: cilvēks
radoties — kļūt par radiem, būt radiem
rakstraudzis — raksta paraugs
rakstītājs — šeit: tautisko rakstu izšuvējs
raksts — ornaments
raudzities — skatīties, lūkoties
raža — šeit: daudzie āboli, barība
re (saīsinājums) — redzi
resgalis — resnais gals; arī: nerātns, palaidnīgs puika
riekšava — kopā saliktas abas sauļas
riksis — skrējiens
rikste — žagars
rimt — nomierināties, kļūt mierīgam
rosība — darbošanās
rotkalis — rotas lietu darinātājs
ruds — dzeltenbrūns
rūgtu sirdi — negribot, nelaimīgi, ar smagu, bēdīgu sirdi
rūsains — aprūsējis

S

sadaudzīts — šeit: sasmalcināts
safrāns — dzeltena garšviela
sagša — villaine, vilnaine, plecu lakats
saistīties — šeit: saskāpoties, savienoties
saldsērīgi — reizē jauki un skumji
salīgt — norunāt
samanīt — sajukt
samizots — šeit: uzvarēts
samulsis — apjucis
sapulce — apspriede, sanāksme
sarepējis — raupjš, sastrādāts
sarkans — šeit: sarkanbrūns
sars — zirga krēpju vai astes mats
sastapt — satikt
sastapties — satikties
sašust — šeit: justies apvainotam
savā vaļā — pēc sava prāta, kā pašam patīk

savrupnieks — kas dzīvo viens pats, atsevišķi
sēras — skumjas, bēdas
sermulis — dzīvnieks (angliski: „ermine”) caunu dzimtā, līdzīgs ūdelei (angliski: „mink”)
sēta — lauku mājas
sētnieks — mājas uzraugs
sieks — noteikta lieluma koka trauks, ko vecos laikos lietoja bērnu lietu mērīšanai
siks — mazs, niecīgs
silis — putnu suga
sils — skuju koku mežs
sirotāji — kareivīgi ļaudis, kas iebrūk svešos novados laupīšanas nolūkā
sirsenis — kukainis, līdzīgs lapsenei
skāde (ģermānisms) — paspēle, zaudējums; šeit: žēl,
skaldīt — cirst
skotele (ģermānisms) — priekšauts
skraidelēt — skraidīt
skriešus līt — ātri skriet
skubināt — mudināt
skuķe — meitene
skumīgs — bēdīgs, sērīgs
slaidis — tievs, gaŗš
slānis — kārta
slēžu audekls — austeris no linu un vilnas diegiem
slieka — tārpu pasuga
snaust — gulēt, dusēt, gulēt pusmiegā
sniega kupena — vēja sadzīta sniega kaudze
spannis — spainis
spāres — koki, uz kuriem turas (balstās) jumts
spārīte — virs ūdens lidojošu kukaiņu suga
spert — šeit: šaut
spīgot — spīdēt
sprauga — šaura starpa
spunde — koka aizbāznis
starot priekā — izskatīties ļoti priecīgam

stāvs — augums
stiebrs — kāts
stomāgi — šeit: kaunīgi
straujš — ātrs
strops — bišu māja
strups — īss, aprauts
stuburs — stabs
stūrgalvis — ietiepīgs, nepiekāpīgs
sulainis — kalpotājs
suseklis — matu suka, birste
sveķains — sveķiem bagāts
sveķi — biezs, lipīgs šķidrums, ko
     satur priedes, egles u. c. koki
svelme — liels karstums
svilnāt — stipri karsēt
svītrains — strīpains

Š

šepat — šeit, šai pašā vietā
šķiet — liekas
šķirba — sprauga

T

taisne — taisna līnija
tāss — bērzu baltā miza
teikt — sacīt; arī: slavēt, lietot,
     daudzina, dziedāt priekšā vārdus
teka — kājceliņš
tepiķis (ģermānisms) — grīdsega,
     paklājs
teteris — meža putns
tēvocis — tēva brālis (tēvbrālis)
ticējums — šeit: māpi
tiepoņa — stūrgalvis, tiepša, spīt-
     nieks
tiesa — šeit: taisnība
tikot — kārot, vēlēt
tīrumnieks — strādnieks tīrumā
traki — šeit: stipri, ļoti
traukt — šeit: strauji aizdzīt
trausls — vāriģs, viegli lūstošs
trepes (ģermānisms) — kāpnes
trīt — asināt, uzasināt

tūdaļ — tūlīt, tūlīn
turza — tūta, papīra maisiņš

U

ubags — nabags, kas lūdz dāvanas,
     ubago
uzglūnēt — slepus skatīties, vērot,
     lai uzbruktu
uziet — šeit: atrast
uzmest lūpu — apvainoties
uzņemt nepareizu ceļu — sākt iet uz
     nepareizu pusi
uzslava — uzlielošana, uzslavēšana

V

vadzi (saīsinājums) — vai dzirdi
vakara blāzma — norietējušās saules
     atspīdums debesīs
vakara puse — šeit: rietumu puse
vārgs — panīcis, nespēcīgs; šeit:
     vārgs (aiz sausuma)
vāts — ievainojums, brūce
vedināt — mudināt, ieteikt
veikt — padarīt
velēna — ar zāli apaugusi zemes
     viršējā kārtā
vēl jo balts — vēl baltāks
vēl šo baltu dienu — vēl šodien
veltīt — apdāvināt
velve — loks, jums
vērot — uzmanīgi aplūkot, apskatīt,
     skatīties
vērsties — pagriezties skatīties
vērsties par tumsu — kļūt tumšam
vēsts — ziņa
vidēt — rādīties, pazibēt
viducis — vidus
vienā laidā — visu laiku
vīkšt — gatavoties uz iešanu
vilnāne — villaine, vilnaine, plecu
     lakats
viltnieks — blēdis

vimpelis — mazs trīsstūrainš ka-
rodziņš ar vienu vai vairākām
„astēm”
virca — no kūtim satecējis netīrs
šķidrums
vīzdegunīgi — lieltīgi, nekautrīgi
vīzulis — spīdums

Z

zaigot — spīdēt
zēģeles — bučas, buras
zelēt — košlāt
ziemciētis — kas pacieš ziemas auk-
stumu

zīle — šeit: ozola sēkla; arī: putnu
suga
zīžains — zīdam līdzīgs
znots — meitas vīrs
zumēt — sanēt, zuzēt, sīkt

Ž

žigli — ātri
žirgts — veikls, spīrgts, možs,
mundrs

Par autoriem

Aspazija dzimusi 1868. gadā, mirusi 1943. gadā Latvijā. Rakstījusi dzejoļus, lugas, bērniņas atmiņu tēlojumus *Zila debess* un *Zelta mākoņi*. Viena no pirmajām ievērojamākām latviešu dzejniecēm.

Janīna Babre dzimusi 1919. gadā Latvijā. Dzīvo Ilinojā, ASV. Raksta latviešu un angļu valodā dzejoļus, stāstus, pasakas, aprakstus. Grāmatas: *Draudzība uz spārnu*, *Mīlestības derība*, *Gaisma no austrumiem* u. c.

Rūdolfs Blaumanis dzimis 1863. gadā Latvijā, miris 1908. gadā Somijā. Rakstījis stāstus, noveles, lugas, dzejoļus. Blaumaņa darbos lielāko tiesu tēlota lauku ļaužu dzīve Latvijā gadsimtu maiņā.

Lilijs Blūma dzimusi 1930. gadā Latvijā, mirusi 1973. gadā Kanadā. Sastādījusi 3. klases lasāmgrāmatu un darba burtnīcu *Pasaules vērtos*. Laba daļa viņas stāstu un dzejoļu ir arī 2. klases lasāmgrāmatā *Dārza ielas bērni*. Daudz rakstījusi arī *Mazputniņā*.

Andrejs Eglītis dzimis 1912. gadā Latvijā. Dzīvo Zviedrijā. Raksta patriotiskus dzejoļus.

Biminita Grunde dzimusi Latvijā. Dzīvo Mineapolē, ASV. Grāmatas: *Saules un sala grāmata*, *Meža bērni*, *Laumiņa Laila*. Raksta arī *Mazputniņā*.

Jānis Jaunsudrabiņš dzimis 1877. gadā Latvijā, miris 1962. gadā Vācijā. Rakstījis romānus, stāstus, lugas, dzejoļus. Viņa bērniņas atmiņu tēlojumi sakopoti krājumos *Baltā grāmata* (ar autora paša zīmējumiem) un *Zaļā grāmata*. Viņa maksšķerņieka gaitas attēlotas grāmatā *Ūdeņi*.

Irēne Kalniņa dzimusi 1939. gadā Latvijā. Dzīvo Bostonā, ASV. Raksta pasakas, stāstus un aprakstus *Mazputniņā*.

Arturs Kaugars dzimis 1910. gadā Latvijā, miris 1971. gadā ASV. Rakstījis dzejoļus, sastādījis mācības grāmatas.

Valdemārs Klētnieks dzimis 1905. gadā Latvijā, miris 1968. gadā ASV. Skautu darbinieks. Grāmatas: *Klīntenieši*, *Senču raksti*, kā arī grāmatas par skautismu.

Arnolds Kurmis. Dzīvo ASV. Raksta *Mazputniņā*.

Kārlis Muške dzimis 1924. gadā Latvijā. Dzīvo Melburnā, Austrālijā. Vecākais kapteinis Boeing 727 lidmašīnām.

Kārlis Pariņš dzimis 1931. gadā Latvijā. Dzīvo Čikagā, ASV. Raksta *Mazputniņā* populārzinātniskus rakstus.

Jānis Poruks dzimis 1871. gadā, miris 1911. gadā Latvijā. Rakstījis dzejoļus, stāstus, tēlojumus.

Andrejs Pumpurs dzimis 1841. gadā, miris 1902. gadā Latvijā. Rakstījis dzejoļus, varoniteiku *Lāčplēsis*.

Jānis Rainis dzimis 1865. gadā, miris 1929. gadā Latvijā. Rakstījis dzejoļus un lugas.

Rieteklis dzimis 1856. gadā, miris 1940. gadā Latvijā. Rakstījis dzejoļus.

Kārlis Skalbe, latviešu ievērojamākais pasaku rakstnieks, saukts pasaku ķēniņš, dzimis 1879. gadā Latvijā, miris 1945. gadā Zviedrijā. Rakstījis pasakas, dzejoļus, stāstus, tēlojumus.

Sūrmaņu Biruta dzimusi 1935. gadā Latvijā. Dzīvo Ņujorkā, ASV. Raksta pasakas *Mazputniņā*.

Jānis Širmanis dzimis 1904. gadā Latvijā. Dzīvo Sirakūzās, ASV. Rakstījis pasakas un stāstus jaunatnei: *Kapteinis Lāčaķepa*, *Jūras zaķi*, *Vilki*, *Draugi*, *Lielās pasaules sākums*, *Dadžu Juris*, *Pikstīte*, *Tincis*, grāmatas par *Kriksi*, *Vakara viesi*, *Brīnumu pasaule*, *Gelzis un Misiņš*, *Alberta Cilpas piedzīvojumi*, *Gaujas vīri* u. c.

Arnolds Šmits dzimis 1909. gadā Latvijā. Dzīvo Melburnā, Austrālijā. Kopā ar Vili Čiku rakstījis grāmatas par sportu: *Sporta Latvijs*, *Sporta smaidi*, *Zelts*, *sudrabs*, *bronza*, *Neaizmirstami sporta brīži un zvaigznes*.

Egons Šmits dzimis Latvijā. Dzīvo Čikagā, ASV. Raksta populārzinātniskus rakstus *Mazputniņā*.

Mirdza Timma dzimusi 1925. gadā Latvijā, mirusi 1962. gadā ASV. Pasaku grāmatas: *Pienenīte*, *Zelta atslēdziņa*, *Miglas kamoliņš*, *Zaķīša Ziemsvētki*. Daudz rakstījusi arī *Mazputniņā*.

Nora Valters, baltu filoloģe, dzīvo Ņujorkā, ASV. Raksta pasakas dzejas formā, arī bērnu dzejoļus un ludziņas. Raksta arī atsauksmes par jaunākajām latviešu grāmatām un valodas jautājumiem.

Dzidra Zeberiņa dzimusi 1923. gadā Latvijā. Dzīvo Indiānā, ASV. Rakstījusi stāstus, pavārgrāmatas un bērnlības atmiņu grāmatu *Kad es maza biju*.

Par sastādītājiem

Gerhards Brēmanis. Dzimis Rīgā 1910. gada 6. maijā. Vecāki skolotāji. Beidzis Rīgas pilsētas 2. ģimnāziju, studējis jurispudenci Latvijas universitātē. Izglītības ministra sekretārs no 1935. — 1940. g. Teātru nodaļas vadītājs no 1941. — 1944. g. Vācijā skolotājs Vurcacas nometnes skolā un D.P. bērnu nama pārzinis Švarcvaldē. 1950. gadā izceļojis uz Austrāliju. Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolas skolotājs no 1951. gada, pārzinis no 1960. gada. Piedalījies grāmatu sastādīšanā: *Runāsim latviski* (grāmata skolām un pašmācībai 1969. g.) un *Balss un atbalsis* (lasāmgrāmata pamatskolas 6. klasei 1972. g.).

Edite Bruna, dzim. Ēvele. Dzimusi 1953. gadā Melburnā, Austrālijā. Studējusi Melburnas universitātes konservātorijā un beigusi pamatskolu skolotāju kolledžu. 4 gadus strādājusi par pamatskolu skolotāju Melburnā. Beigusi arī Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolu un 3 gadus strādājusi tajā par latviešu valodas skolotāju.

Zelma Junge, dzim. Budis. Dzimusi 1905. gada 14. novembrī. Beigusi valsts Cēsu vidusskolu un pedagogisko klasi 1927. gadā. Strādājusi par skolotāju Rīgā un provincē 9 gadus. No 1965. gada strādā par latviešu valodas skolotāju Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolā.

Maruta Ilarita Karnupa, dzim. Dēliņa. Dzimusi 1950. gada 4. aprīlī Melburnā, Austrālijā. 1968. gadā absolvējusi meiteņu vidusskolu, iegūstot matrikulāciju. Līdztekus beigusi arī Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolu. 1972. gadā beigusi pamatskolu skolotāju kolledžu un strādā austrāliešu pamatskolā. Blakus skolas darbam 1973. gadā iesākusi studijas Latrobes universitātes humānitaro zinātņu fakultātē. 3 gadus strādājusi par latviešu valodas skolotāju Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolā.

Alma Neilande, dzim. Krieve. Dzimusi 1906. gada 16. jūlijā Pēterpilī. 1925. gadā beigusi Cēsaines valsts vidusskolu, 1927. gadā Jelgavas centrālā pedagogiskā institūta matemātikas un dabas zinību nodaļu, iegūstot pamatskolas skolotājas tiesības. Pēc tam 2 gadus Rīgā skolotāju savienības rakstnieku mūzeja pārzine. 1928. gadā sākusi studēt Latvijas universitātē dabas zinības, līdztekus nobeidzot defektīvo bērnu mācīšanas kursus un iegūstot kurlmēmo skolā skolotājas tiesības. No 1930. — 1944. gadam strādājusi Rīgas kurlmēmo skolā. Vācijā Glikštates (Glückstadt) un

Pinebergas nometnēs vadījusi bērnodārzu. Austrālijā 21 gadu strādājusi Melburnas latviešu biedrības Krišjāņa Barona skolā, 8 gadus būdama skolas pārzine.

Dace Švalbe, dzim. **Ķiploka**. Dzimusi 1954. gada 5. oktobrī Melburnā, Austrālijā. Beigusi pamatskolu skolotāju kolledžu. Strādā par mākslas un lietišķās mākslas skolotāju austrāliešu pamatskolā. Beigusi arī Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolu, kur pēc beigšanas strādājusi par palīgskolotāju.

Lidija Piksone-Ziemeļe, dzim. **Avotiņa**. Dzimusi 1904. gada 26. februārī Cēsu apriņķa Priekuļu pagastā. Tēvs skolotājs. Beigusi Cēsu pilsētas sieviešu neogimnāziju un Cesvaines valsts vidusskolas pedagogisko klasi. Strādājusi par skolotāju Latvijā no 1924. — 1944. g. Aizputes apriņķa Jūrkalnes, Pāvilostas un Alšvangas pamatskolās. Vācijā Grēvenes pamatskolā. No 1950. gada Austrālijā Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolā par latviešu valodas skolotāju. Publikācijas: *Latviešu gramatika un pareizrakstība trimdas skolām* (1. izd. 1965. g., 2. izd. 1967. g.), *Praktiska latviešu valodas un pareizrakstības mācība* (iepriekšējās grāmatas pārstrādāts 3. izd.), *Pareizrakstība diktātu veidā ar tabulu paraugiem* (1974. g.). Piedalījies sastādīšanā un kopā ar E. Silkalnu rediģējusi arī grāmatu *Runāsim latviski* (1969. g.) un lasāmgrāmatu 6. klasei *Balss un atbalsis* (1972. g.).